

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**«ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΣΤΗΝ Ε.Ε. - Η ΔΙΑΜΟΡΦΟΥΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ»**

Όνοματεπώνυμο Φοιτήτριας:

Μαριάννα Ανδρούτσου

Όνοματεπώνυμο Επιβλέπουσας

Καθηγήτριας:

Βικτώρια Πέκκα-Οικονόμου

Πειραιάς, 2021

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, «Δίκαιο και Οικονομία» με τίτλο *«Πράξεις εξελίξεων στην Τράπεζα της Οικονομίας στην ΚΕ... διαμορφώσεων μακροπρόθεσμης εθνικής οικονομικής επιχειρηματικότητας»* έχει συγγράφει από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή/τριας.....

Όνοματεπώνυμο..... ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΨΑΡΟΥΤΣΟΥ

Ημερομηνία..... 14/4/2021

Ό,τι έγραψα, αδιάφορο ή ενδιαφέρον,

το αφιερώνω στη Μνήμη του λατρεμένου μου Πατέρα, του Παναγιώτη, καταξιωμένου εκπαιδευτικού, μα κυρίως ενός υπέροχου Παιδαγωγού και εκ πεποιθήσεως Κοινωνιστή που ποτέ δεν εξαγόρασε την ασίγαστη φιλοπατρία του. Του αφιερώνω αυτήν την εργασία όχι τόσο επειδή «του το είχα κάποτε τάξει», όσο επειδή, όποια κι αν είμαι, ό,τι κι αν είμαι, παραμένουμε όμως, εγώ η δική του συνέχεια, κι εκείνος, οι δικές μου ρίζες: Για σένα Μπαμπά.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πρώτα- πρώτα ευχαριστώ το Θεό που με αξίωσε να φτάσω ως εδώ που έφτασα.

Κατόπιν τη Μάνα μου. Είναι προπονημένη σε ... «ειδικές συνθήκες» και χωρίς αυτήν, δεν θα είχα τη δύναμη να ολοκληρώσω το Μεταπτυχιακό αυτό.

Μετά, την ετερόκλητη ομάδα των λιγοστών ανθρώπων που καλοπροαίρετα και με συμπάθεια συνέδραμαν, ο καθείς κι η καθεμιά τους όπως το αντιλαμβάνονταν –ακόμα κι όταν... δεν το αντιλαμβάνονταν(!)- στην προσπάθειά μου. Μεταξύ αυτών, αν όχι πρώτη, ευχαριστώ την Προϊσταμένη μου στο προηγούμενο Υπουργείο, Αναστασία Παλάζη.

Για τους δασκάλους μου, οι ευχαριστίες είναι από μόνες τους «μία κατηγορία»: Κάθε καθηγητής μου και κάθε καθηγήτριά μου ξεχωριστά, στο Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων, έβαλε το δικό του /της λιθαράκι στο οικοδόμημα της Γνώσης μου. Τη δε επιβλέπουσα της εργασίας μου, κυρία Βικτώρια Πέκκα - Οικονόμου, την ευχαριστώ ειδικά επειδή, καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας της, προσπάθησε να μετατρέψει τη Γνώση αυτή σε Επίγνωση: Σε Επίγνωση της ΕΥΘΥΝΗΣ που έχουμε ως ερευνητές, ως άνθρωποι και ως υπεύθυνοι πολίτες του κόσμου- να εξελίσσουμε «κοινωνικοοικονομικά μοντέλα» με την ελπίδα να συμβάλλουμε στην «κοινωνική ευημερία». Κι αυτό, κυρίως για να επιτύχουμε δύο στόχους: Να ζήσουμε με ΕΙΡΗΝΗ και με ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, όσο δύσκολη κι αν είναι η επίτευξη της ισορροπίας αυτής.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία διερευνά το μέγεθος της συμβολής των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας (αποκαλούμενης και ως «ο Τρίτος Τομέας της Οικονομίας») στη βιώσιμη ανάπτυξη της Ε.Ε και συνακόλουθα και της Ελλάδας. Με ποιους μηχανισμούς και τι είδους διαδικασίες θα μπορούσε να αναπαραχθεί αποτελεσματικότερα το εναλλακτικό αυτό οικονομικό μοντέλο προς όφελος της ευρωπαϊκής ευημερίας;

Στην απόπειρα απάντησης σ αυτό το ερώτημα και εκκινώντας από την παραδοχή ότι η κοινωνική οικονομία ανδρώνεται ιστορικά σε περιόδους μεγάλων κρίσεων και κοινωνικών μεταβάσεων και πως δείχνει να αντέχει -παρά τα προβλήματα που διαχειρίζεται- και άρα διαρκώς αναπτύσσεται, η μελέτη εστιάζει στις πρόσφατες εξελίξεις και τάσεις του χώρου της Κοινωνικής Οικονομίας. Αυτή προσεγγίζεται αρχικά με αναφορές σε ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες και διάφορες θεωρητικές συλλήψεις. Προσδιορίζονται οι φορείς της, ενώ μεγάλη σημασία δίνεται στην κοινωνική επιχείρηση ως πρωταγωνιστικού φορέα/μοχλού του χώρου του Τρίτου Τομέα που ενθαρρύνει κοινωνικές επενδύσεις και δημιουργεί κοινωνικό αντίκτυπο.

Το ενδιαφέρον κεντρίζει ακόμα η παρουσίαση της σχέσης του κοινωνικού επιχειρείν με το δημόσιο Τομέα καθώς και οι χρηματοδοτικοί μηχανισμοί της Ε.Ε για τη στήριξη της καινοτόμου κοινωνικής επιχειρηματικότητας με έμφαση στα σύγχρονα διαθέσιμα, προς τούτο, χρηματοδοτικά εργαλεία της κοινωνικής τραπεζικής: Τα *κοινωνικά ομόλογα*, τις *μικροπιστώσεις*, τη *συμμετοχική χρηματοδότηση*, την *επιχειρηματική φιλανθρωπία*. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στο Ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο των *υπεύθυνων κοινωνικών συμβάσεων* και καταγράφονται αναλυτικά οι νέες τάσεις στον Τρίτο Τομέα: Η *κοινωνική δικαιοχρηση*, η *ψηφιακή κοινωνική καινοτομία* και οι *εφαρμογές της*, οι *νεοφυείς επιχειρήσεις* και το *social enterprise mark*.

Δεν απουσιάζει η αμερικανική προσέγγιση του Τρίτου Τομέα μέσα από την καταγραφή ομοιοτήτων και διαφορών για το θέμα μεταξύ ΗΠΑ-Ε.Ε, ενώ αναφορά γίνεται και στην ισλαμική αντίληψη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Με όμοιο τρόπο εξετάζεται η κατάσταση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα: Καταγράφεται η ιστορική, θεσμική και νομοθετική εξέλιξη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, οι χρηματοδοτικές τους πηγές και ασκείται κριτική στον ισχύοντα ν.4430/2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Λ.Ο) όπως στο ν.4412/2016 για τις δημόσιες συμβάσεις που διευκολύνει με συγκεκριμένες διατάξεις, τη συμμετοχή και κοινωνικών επιχειρήσεων σε δημόσιους διαγωνισμούς. Γίνεται μία αποτίμηση της κατάστασης της

ελληνικής κοινωνικής επιχειρηματικότητας με τα θετικά και τις δυστοκίες της, αφού όμως πρώτα καταγράφονται οι προσπάθειες των Ελλήνων κοινωνικών επιχειρηματιών σε διάφορους τομείς, όπως είναι οι υποδομές, η ενέργεια, η υγεία ενώ παρουσιάζονται εκτενώς οι ενεργειακές κοινότητες και ο σχετικός με αυτές ν.4513/2018.

Την εργασία κλείνουν δεκατέσσερις βελτιωτικές προτάσεις του ελληνικού-και όχι μόνο-οικοσυστήματος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

ΛΕΞΕΙΣ –ΚΛΕΙΔΙΑ: *κοινωνική επιχειρηματικότητα, κοινωνική τραπεζική, κοινωνική δικαιοχρηση, επιχειρηματικοί άγγελοι, πληθοπορισμός, ενεργειακοί συνεταιρισμοί, ψηφιακή κοινωνική καινοτομία, συμμετοχική χρηματοδότηση, κοινωνικός αντίκτυπος, συνεργατικές πλατφόρμες, δίκτυα, οικονομία διαμοιρασμού.*

ABSTRACT

The aim of this thesis is to examine the level of the contribution of the social economy actors (also known as the Third Sector of the economy) to the European sustainable development, and subsequently to the Greek one, too. But mainly, it seeks to answer the question: What kind of mechanisms and procedures are needed so as to reproduce this alternative economic model in a more effective way for Europe's prosperity?

Attempting to answer this question -and starting from the statement that Social Economy expresses itself historically in times of severe crisis and of social transitions, proving its strength and its progress though dealing with multiple problems- the thesis focuses on the recent developments and trends of the Social Economy field.

At first, both historical and social references as well as theoretical models are used to the comprehension of the social economy. Its operators and actors are being described, while a big concern is shown on the "social enterprise" - the Third Sector protagonist in the role of strengthening social investments and creating a social impact.

Besides, it is interesting to follow the presentation of the relation between the social entrepreneurship and the public sector plus the financial intervention mechanisms that support the social innovative start-ups by using the most modern tools of Social Banking, such as social bonds, microcredits, joint ventures, philanthrocapitalism.

Attention is drawn on the European institutional framework that stands for the public procurements of social reference while new trends are being described in detail: *the social franchise, the digital social innovation and its applications, the start-ups and the social enterprise mark.*

The American conception of the so called Third Sector is also present through the description of the similarities and differences between USA and EU on the matter. A report on the Islamic point of view on social entrepreneurship is noted as well.

In a similar way, the greek social entrepreneurship situation is being described, first by recording the historical, institutional and legislative development of the main social actors and then by stating their financial intervention sources. The writer makes critical remarks on two laws, the 4430/2016 law for the social economy in Greece and the 4412/2016 law on social public procurements.

Besides, a valuation of the greek social enterprise situation is being attempted, with its pros and cons included. But before that, the writer presents Greek social entrepreneurs' efforts to

familiarize with innovations in fields such as infrastructure, energy, health while there is a meticulous description on energy cooperatives under the 4513/2018 law.

The thesis reaches the end by addressing fourteen recommendations to (mainly) strengthen the Greek social entrepreneurship ecosystem.

KEY WORDS: social entrepreneurship, *social banking, social franchise, business angels, crowdfunding, energy cooperatives/communities, digital social innovation, joint venture, social impact, digital platforms, clusters, sharing economy.*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	7
ABSTRACT	9
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	14
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Κοινωνική οικονομία: Μια άκρως χρήσιμη ομπρέλα	18
Εισαγωγή	18
1.1 Η κοινωνική οικονομία και η ιστορία της.	18
1.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις στην έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας.	23
1.3. Η τυπολογία των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας.	26
1.4. Νομοθετικό πλαίσιο και νομική μορφή των φορέων της Κ.Ο στην ΕΕ.	28
1.5. Η έννοια, η νομική μορφή και ο σκοπός των κοινωνικών επιχειρήσεων στην ΕΕ: Πώς συμβάλλουν στην αναζωογόνηση της ευρωπαϊκής οικονομίας;	30
1.6. Το πρόγραμμα SELUSI και το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων.	33
Επίλογος-Συμπεράσματα.	36
Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 1ου Κεφαλαίου.	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Στην καρδιά των γεγονότων: Οι χρηματοδοτικοί μηχανισμοί του Τρίτου Τομέα της Οικονομίας και η προοπτική της αλλαγής.	39
Εισαγωγή.	39
2.1. Η σημασία της επένδυσης και της μέτρησης του κοινωνικού της αντικτύπου στην κοινωνική επιχειρηματικότητα.	39
2.2. Η σχέση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας με το δημόσιο τομέα.	43
2.3. Χρηματοδοτικές πηγές στα κράτη-μέλη: Η κοινωνική χρηματοοικονομική και τα εργαλεία της: Κοινωνικά ομόλογα, μικροπιστώσεις, συμμετοχική χρηματοδότηση.	45
2.4. Κοινωνικά Υπεύθυνες Δημόσιες Συμβάσεις (ΚΥΔΣ).	50

2.5. Προκλήσεις και Τάσεις στον Τρίτο Τομέα σήμερα: Κοινωνική δικαιοχρησία, ψηφιακή κοινωνική καινοτομία και νεοφυείς επιχειρήσεις, ενεργειακή κοινότητα, social enterprise mark.	53
Επίλογος-Συμπεράσματα.	56
Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 2 ^{ου} Κεφαλαίου.	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Και στον υπόλοιπο κόσμο; Από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού στο Ντουμπάι .	59
Εισαγωγή.	59
3.1. Κοινωνική επιχειρηματικότητα στις ΗΠΑ: Μία άλλη οπτική.	59
3.2. Κριτική στην επιχειρηματική φιλανθρωπία και στη συμμετοχική χρηματοδότηση	63
3.3. Ομοιότητες και διαφορές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε Ε.Ε και ΗΠΑ.	64
3.4. Ισλάμ και κοινωνική επιχειρηματικότητα.	66
Επίλογος - Συμπεράσματα .	69
Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 3 ^{ου} κεφαλαίου.	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η Κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα.	71
Εισαγωγή.	71
4.1. Η ιστορική και θεσμική εξέλιξη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα.	71
4.2. Οι χρηματοδοτικές πηγές μιας κοινωνικής επιχείρησης στη χώρα μας.	75
4.3. Διαπιστώσεις από την μέχρι τώρα εμπειρία –κριτική στο νόμο 4430/2016.	77
4.4. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα ως φορέας κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα.	80
Επίλογος-Συμπεράσματα	83
Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 4 ^{ου} κεφαλαίου.	85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Προκλήσεις στον ορίζοντα	86
Εισαγωγή.	86
5.1. Οι κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις στην Ελλάδα.	86
5.2. Θερμοκοιτίδα επιχειρήσεων στην Ελλάδα (HUBS).	88
5.3. Η εκπαίδευση των Ελλήνων στη ψηφιακή κοινωνική καινοτομία.	91
Επίλογος -Συμπεράσματα	93

Επιλεγμένη βιβλιογραφία 5ου Κεφαλαίου.	95
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Αναγνωρίζοντας την αξία του κοινωνικού επιχειρείν.	96
Εισαγωγή.	96
6.1. Η εφαρμογή της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας στην υγεία στα χρόνια του κορωναϊού.	96
6.2. Ενεργειακοί συνεταιρισμοί: Ο ν.4513/2018 και οι Ενεργειακές Κοινότητες (Ε.ΚΟΙΝ).	98
6.3. Κοινωνική Καινοτομία ιστορικού βεληνεκούς για την Ελλάδα: Από το μικροδίκτυο ΚΥΘΝΟΣ στο «Έξυπνο νησί» και στις ενεργειακές καλλιέργειες.	102
Επίλογος-Συμπεράσματα	105
Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 6 ^{ου} Κεφαλαίου.	107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ	108
Εισαγωγή.	108
7.1. Η σημασία της κοινωνικής αξίας και του κοινωνικού κεφαλαίου στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και στην κοινωνική ευημερία.	108
7.2. Διαπιστώσεις για την κατάσταση των ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων.	111
Επίλογος-Συμπεράσματα	116
Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 7 ^{ου} Κεφαλαίου	117
ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	118
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	124
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	129
1. Το Πολωνικό ίδρυμα Αλληλοβοήθειας Barka.	129
2. Ετήσια Έκθεση της DELOITTE: Τι πιστεύουν οι επιχειρηματίες και οι εργαζόμενοι για το παρόν και το μέλλον τους;	130
3. Ισραήλ και καινοτομία: Η ιστορία και η δράση της Mashav.	132
4. Νομοθεσία για Ε.ΚΟΙΝ σχετική με την Κ.ΑΛ.Ο. όπως καταγράφεται στον Οδηγό «Χτίζοντας Ενεργειακές Κοινότητες» του ιδρύματος Χάϊνριχ Μπελλ.	134
5. Πιθανοί συμμετέχοντες σε ενεργειακές κοινότητες σύμφωνα με τον Οδηγό του Ιδρύματος Χάϊνριχ Μπελλ.	135
6. Γυναικεία κοινωνική επιχειρηματικότητα: Η Μελίνα Ταπρατζή και η Wise Greece.	136

7. Οι 100 mentors της ομάδας του Γιώργου Νικολετάκη: Η ψηφιακή κοινωνική καινοτομία στην εκπαίδευση και όχι μόνο.

138

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

E.F.S.I	EUROPEAN FUND OF STRATEGIC INVESTMENTS
G.E.S.E.S	GROUPE D' EXPERTS DE LA COMMISSION SUR L' ECONOMIE SOCIALE
WISE	Work Integration Social Enterprise
Ε.Π.Δ.Ε	Εθνικό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
Ε.Σ.Λ	Εθνικό Σύστημα Λογαριασμών
Ε.ΚΟΙΝ	Ενεργειακές Κοινότητες
Ε.Ο.Κ.Ε	Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή
Ε.Τ.Ε	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων
Ε.Κ	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
Ε.Σ	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο
Κ.Υ.Δ.Σ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ
ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ	Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις
Κ.ΑΛ.Ο	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
Κ.Ε	Κοινωνική Οικονομία
ΚΟΙ.Σ.Π.Ε	Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης
Α.Μ.Κ.Ε	Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία
Μ.Κ.Ο	Μη Κερδοσκοπικός Οργανισμός
Ο.Τ.Α	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
Ο.Ο.Σ.Α	Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη
Τ.Π.Ε	Τεχνολογίες Πληροφοριών και Τεχνολογιών
Υ.Σ.Δ.Μ.Ε.Ε/ S.R.S.S	Υπηρεσία Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρ. Επιτροπής
Φ.Ε.Σ	Φιλάνθρωποι Επιχειρηματικών Συμμετοχών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της ανά χείρας εργασίας είναι η παρουσίαση της παρούσας κατάστασης της Κοινωνικής Οικονομίας -αλλιώς αποκαλούμενης και Τρίτου Τομέα της Οικονομίας-στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Εξετάζονται ορισμοί, νομικά και θεσμικά πλαίσια, ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές που σχετίζονται με την Κοινωνική Οικονομία.

Η Κοινωνική Οικονομία, με σημαντικότερο εκφραστή της την κοινωνική επιχείρηση, συμβάλλει στη δημιουργία θέσεων εργασίας όπως επιδιώκουν η Στρατηγική της Λισσαβώνας, η Στρατηγική 2020 και το Πρόγραμμα Horizon 2030 στη βιώσιμη ανάπτυξη. Συνδυάζει το κέρδος με τον κοινωνικό σκοπό και την κοινωνική ευημερία και δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς τη συνεργασία του διαθέσιμου κοινωνικού κεφαλαίου .

Αναμφισβήτητα, η οικονομική κρίση του 2008 κατέδειξε τόσο την ανάγκη για ενίσχυση του ρόλου του Τρίτου Τομέα στην ανεύρεση διεξόδου για την πληττόμενη ευρωπαϊκή οικονομία όσο και την ίδια την επιτυχία των φορέων του, αφού, από το 2008 ως σήμερα, η κοινωνική οικονομία έδειξε ότι αντέχει στην κρίση και δικαίως αναγνωρίζεται η συνδρομή της.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης που παρατίθεται και που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνησή της, όπως και μέσω μικρών ιστοριών-μελετών περίπτωσης που προέκυψαν από συνεντεύξεις μέσω skype, να σκιαγραφηθεί η εικόνα των πιο πρόσφατων εξελίξεων και τάσεων στον Τρίτο Τομέα τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και της χώρας μας.

Στοχεύει έτσι σε εξαγωγή συμπερασμάτων και διατύπωση προτάσεων για το μέλλον της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο με γνώμονα και όραμα την κοινωνική ευημερία στον 21^ο αιώνα που –κοινή παραδοχή συνιστά- ότι δεν άνοιξε τις πόρτες του στην ανθρωπότητα με τους καλύτερους των αιώνων.

Για τις ανάγκες της μελέτης, η εργασία χωρίστηκε σε **επτά κεφάλαια**:

Στο **πρώτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται ο Τρίτος Τομέας της Οικονομίας και οι φορείς του ως ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο, αποτυπώνεται η τυπολογία των ομάδων που τον απαρτίζουν, καθώς και το θεσμικό τους πλαίσιο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις κοινωνικές επιχειρήσεις και στη χαρτογράφηση των δραστηριοτήτων τους στην Ε.Ε.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** αναλύονται η έννοια της κοινωνικής επένδυσης, οι χρηματοδοτικοί μηχανισμοί και τα σύγχρονα εργαλεία που χρησιμοποιεί η κοινωνική χρηματοοικονομική για την οικονομική στήριξη της ευρωπαϊκής κοινωνικής επιχειρηματικότητας, ενώ εξηγείται η

σημασία της μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Στο **τρίτο κεφάλαιο**, παρουσιάζονται οι προσεγγίσεις των ΗΠΑ, αλλά και των ισλαμικών χωρών στην έννοια του κοινωνικού επιχειρείν. Καταγράφονται βασικές ομοιότητες και διαφορές μεταξύ Ε.Ε και Η.Π.Α στην αντίληψη περί των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο**, παρουσιάζονται η ιστορία της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, η τυπολογία των ομάδων της, ο τρόπος της λειτουργίας της σήμερα με αναφορά στους δύο νόμους που την κατοχύρωσαν θεσμικά και αποσαφηνίζονται οι πηγές χρηματοδότησής της.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** επισημαίνονται ο αναπτυξιακός νόμος για τις δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς όπως και οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων(hubs) αλλά και το ενδιαφέρον των Ελλήνων για τη ψηφιακή κοινωνική καινοτομία.

Το **έκτο κεφάλαιο** παρουσιάζει τέτοιες καινοτόμες προσπάθειες: Τη ψηφιακή κοινωνική καινοτομία στο χώρο της ελληνικής υγείας, το νόμο 4513/2018 για τις Ενεργειακές Κοινότητες, παρουσιάζει το έξυπνο νησί ΚΥΘΝΟΣ και κλείνει με την παρουσίαση των ενεργειακών καλλιεργειών ως τρόπου ενίσχυσης των τοπικών κοινοτήτων της ελληνικής περιφέρειας, αλλά και της εθνικής οικονομίας.

Το **έβδομο** και τελευταίο κεφάλαιο θέτει προβληματισμούς και διαπιστώσεις: Εξαίρεται η σημασία του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής αξίας στην κρισιμότητα της επιτυχίας-ή μη- του κοινωνικού επιχειρηματία. Στη συνέχεια, παρουσιάζει τα υπέρ και τα κατά των ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων με στοιχεία από τη Μελέτη για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.Α.Λ.Ο) στην Ελλάδα που συντάχθηκε από Βρετανικούς φορείς στο πλαίσιο του Διαρθρωτικού Προγράμματος για την παροχή Τεχνικής Βοήθειας της Ε.Ε προς την Ελλάδα για θέματα Κ.Α.Λ.Ο.

Η εργασία τελειώνει με την εξαγωγή συμπερασμάτων και προτάσεων. Παρατίθεται η βιβλιογραφία και κατόπιν το Παράρτημα με επτά μελέτες περίπτωσης για ξένες και ελληνικές Κ.Α.Λ.Ο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Κοινωνική οικονομία: Μια άκρως χρήσιμη ομπρέλα

Εισαγωγή

Πότε εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ευρωπαϊκή βιβλιογραφία ο όρος «κοινωνική οικονομία» και με ποια ιστορική, κοινωνική αφορμή; Ποιοι την αποτελούσαν και πώς αντιλαμβάνονταν το ρόλο τους; Πώς εξελίχθηκαν η έννοια και οι φορείς της ως τις μέρες μας και γιατί ενδιαφέρει την ευρωπαϊκή ήπειρο αυτή η εξέλιξη;

Στα ερωτήματα αυτά επιχειρεί να απαντήσει το πρώτο κεφάλαιο, δίνοντας έμφαση, όπως είναι φυσικό, στις προκλήσεις και στα προβλήματα της Ε.Ε, αφού τα τελευταία αυτά είναι που εξηγούν το λόγο για τον οποίο η Ευρώπη χρειάζεται περισσότερο από ποτέ την κοινωνική οικονομία. Αποτυπώνονται οι φορείς της, καταγράφονται σχολές οικονομικής σκέψης συγγενικές με την προσέγγιση του μοντέλου της εναλλακτικής αυτής οικονομίας όπως είναι οι Μη Κερδοσκοπικές Οργανώσεις, η οικονομία διαμοιρασμού, η κυκλική οικονομία.

Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη νομική μορφή, στο σκοπό και κυρίως στη διαφοροποίηση των «κοινωνικών επιχειρήσεων» από τους άλλους παραδοσιακούς οργανισμούς της κοινωνικής οικονομίας/Τρίτου Τομέα της οικονομίας.

Επιπρόσθετα, παρουσιάζεται το πρόγραμμα SELUSI της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μία πλατφόρμα καταγραφής των δεδομένων που αφορούν 600 κοινωνικούς οργανισμούς σε διάφορα κράτη-μέλη, χάρη στην οποία αντλούνται πολύτιμες πληροφορίες, ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία για τις δραστηριότητες στο χώρο της ευρωπαϊκής κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Το τέλος του κεφαλαίου απασχολεί το ερώτημα: Γιατί το κοινωνικώς επιχειρείν –και παρά την οικονομική κρίση- έχει τόσο συμπαθές προφίλ, κι αν έτσι έχει το πράγμα, πώς θα μπορούσε να αναπαραχθεί αποτελεσματικότερα ως μοντέλο εναλλακτικής επιχειρηματικότητας;

1.1 Η κοινωνική οικονομία και η ιστορία της.

«Η κοινωνική οικονομία» σαν όρος, εμφανίζεται για πρώτη φορά στην «Πραγματεία περί της κοινωνικής οικονομίας» του οικονομολόγου Charles Dunoyer το 1830, στο πλαίσιο σφοδρής κριτικής του τελευταίου κατά των «ηγεμονικών υποδειγμάτων» της εποχής εκείνης, του κομμουνισμού και του φιλελευθερισμού. Κατ' αυτόν, τα συστήματα αυτά αδιαφορούσαν για τον ηθικό παράγοντα στην οργάνωση της παραγωγής αναγνωρίζοντας την οικονομία ως τη μοναδική και απαραίτητη υποδομή κάθε κοινωνικού γεγονότος. (Nasioulas, 2012). Ο Dunoyer και η σχολή των «κοινωνικών οικονομολόγων» που έκανε την εμφάνισή της κατά το ίδιο διάστημα, δεν πρότειναν ωστόσο κάποια εναλλακτική προσέγγιση στον καπιταλισμό.

Αντιμετώπιζαν απλώς ως «κοινωνική οικονομία» την αυθόρμητη αυτοβοήθεια (CIRIEC, 2012) των εργατών που, όντας αντιμέτωποι με πλείστες όσες κοινωνικές ανάγκες λόγω της ραγδαίας εκβιομηχάνισης και του σαρωτικού καπιταλισμού, σύστηναν ταμεία αλληλοβοήθειας και συνεταιρισμούς αγωνιζόμενοι να δείξουν ότι ο παράγοντας «άνθρωπος» υπερτερούσε της έννοιας του χρήματος.

Εν τω μεταξύ, αναφορικά με τους οργανισμούς της κοινωνικής οικονομίας και ασχέτως της προσπάθειας ή μη ορισμού της, αυτοί δεν είχαν σχέση με το επιχειρείν της εποχής: Ήταν συνεταιρισμοί, λαϊκές ενώσεις και ταμεία αλληλοβοήθειας, που στόχευαν αποκλειστικά στην εξυπηρέτηση των αναγκών των μελών τους, μέσω της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών χάριν του γενικού συμφέροντος και χωρίς την επιδίωξη κέρδους, γεγονός που αντικατοπτριζόταν στο ιδιοκτησιακό τους καθεστώς: Δεν ανήκε η ιδιοκτησία στον επενδυτή, αλλά στα ενδιαφερόμενα μέρη τα οποία συμμετείχαν δημοκρατικά με δικαίωμα μίας ψήφου κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ανεξάρτητα από το ύψος του συνεταιριστικού μεριδίου τους. Οι αρχές αυτές, που υιοθετήθηκαν στους συνεταιρισμούς του Ρίτσντειλ της Αγγλίας το 1790, διακηρύχθηκαν ως «συνεταιριστικές» αργότερα, το 1895 από τη «Διεθνή Συνεταιριστική Συμμαχία» (ICA) και κατ' ουσίαν δεν έχουν αλλάξει έως σήμερα.¹

Η μετάπτωση της προσέγγισης αυτής από «ηθική» σε μία περισσότερο πολιτικοϊδεολογική διάσταση, έπρεπε να περιμένει το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και τον Leon Walras. Ο μεγάλος μαθηματικός αναγνωρίζει το μείζονα ρόλο των συνεταιρισμών στην επίλυση κοινωνικών συγκρούσεων στο έργο του «Μελέτες της κοινωνικής οικονομίας: Θεωρία της αναδιανομής του κοινωνικού πλούτου», ζητώντας «λιγότερο καπιταλισμό», με εισαγωγή δημοκρατικών διαδικασιών στην παραγωγή και ορίζει την κοινωνική οικονομία ως τμήμα της Οικονομικής Επιστήμης και ταυτόχρονα ως διακριτή οικονομική δραστηριότητα. Και έπρεπε να χαράξει ο εικοστός αιώνας ώστε να πάρει τη σκυτάλη ο Charles Gide και να επιχειρήσει έναν ορισμό της «κοινωνικής οικονομίας»: «Είναι κάθε οικονομική δραστηριότητα που κινείται μεταξύ δημόσιας σφαίρας και ιδιωτικού συμφέροντος», δήλωσε ο μαθητής του Walras στην έκθεση Κοινωνικής Οικονομίας του Παρισιού (“Exposition Universelle”) το 1900.

Η συζήτηση στους φιλοσοφικούς και οικονομολογικούς κύκλους για την αποσαφήνιση αυτού του «μεταξύ», θα θαβόταν οριστικά κάτω από τα συντρίμια που θα άφηναν σαράντα χρόνια μετά ως κληροδότημα για την ανθρωπότητα οι θηριωδίες του ναζισμού και του φασισμού.

---

¹ Συνέδριο ICA στο Μάντσεστερ, 1995: «...οι συνεταιρισμοί είναι δημοκρατικές οργανώσεις όπου οι αποφάσεις λαμβάνονται δημοκρατικά από την πλειοψηφία των μελών –χρηστών της δραστηριότητας που ασκείται συνεταιριστικά με αποτέλεσμα τα μέλη, αν είναι επενδυτές ή κεφαλαιούχοι, να μην επιτρέπεται να αποτελέσουν πλειοψηφία έτσι ώστε τα πλεονάσματα να μην κατανέμονται κατ αναλογία προς το κεφάλαιο...»

Επιπλέον, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος που ακολούθησε, εισήγαγε μία μικρή, αλλά σημαντική λεπτομέρεια για το ευρωπαϊκό οικονομικό υπόδειγμα: Ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι επέβαλαν ως νέο οικονομικό μοντέλο για την Ευρώπη τον κορπορατισμό, ο οποίος απαιτούσε την εθνική αυτάρκεια σε αγαθά και τη δραστική μείωση των εισαγωγών θεσμοθετώντας παράλληλα τη διαμεσολάβηση μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων για τη διασφάλιση των εργασιακών δικαιωμάτων.

Δεν πήρε πολύ χρόνο στη μεταπολεμική Ευρώπη για να αντιληφθεί ότι η άμεση ανάγκη για την ανοικοδόμησή της περνούσε αποκλειστικά από την έμπρακτη αφοσίωσή της σε ένα κοινό ευρωπαϊκό όραμα. Αυτό θα εμπερίκλειε τη δημιουργία μίας ένωσης που θα τελείωνε οριστικά με φαντάσματα πολέμων, κατόπιν τη δημιουργία Ενιαίας Αγοράς καθώς και την οριστική υπέρβαση των αποτυχιών της «αγοράς» γενικά με το πέρασμα σε μια πιο «κοινωνική οικονομία της αγοράς». Το νέο όραμα –στόχος πήρε την ονομασία «ανάπτυξη» και δη αυτή εντός του πλαισίου του «κράτους –πρόνοιας» που αναπτύχθηκε ως το νέο κυρίαρχο μεταπολεμικό μοντέλο: Κάθε ευρωπαϊκό κράτος θα είχε ως κατευθυντήρια γραμμή του την αξία της κοινωνικής συνοχής πίσω από κάθε επιλογή οικονομικής πολιτικής, ενώ η υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης το 1957 θα προέβαλλε, πέραν της οικονομικής συνεργασίας στην κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα, και την κοινωνική αλληλεγγύη.

Με απλά λόγια: Ως το 1970, η «κοινωνική οικονομία», εξακολουθεί να είναι ενταφιασμένος όρος και να το γιατί: Η προπολεμική «κοινωνική οικονομία» της Γαλλικής Σχολής και των Βρετανικών συνεταιρισμών, αποτελείτο από οργανισμούς (συνεταιρισμούς, αλληλοασφαλιστικές εταιρείες, ενώσεις και ιδρύματα), που με μοναδική επιδίωξη το γενικό συμφέρον των μελών τους και με απολύτως δημοκρατικό και συμμετοχικό τρόπο διακυβέρνησης, παρήγαγαν αγαθά και υπηρεσίες **παράλληλα** με το κράτος.

Μετά το 1945 όμως, η προαναφερθείσα «κοινωνική οικονομία της αγοράς», αν και αρκετά πλησίον εννοιολογικά της κοινωνικής οικονομίας, ήρθε για να διαφοροποιηθεί: Κατ'αυτήν, οι αγορές είναι συνυφασμένες με την κοινωνία, λειτουργούν **εντός** αυτής και όχι παράλληλα με αυτήν, και θα λειτουργούν μεν με όρους ελεύθερου ανταγωνισμού και οικονομικής αποδοτικότητας, αλλά με στόχο την ευημερία του κοινωνικού συνόλου. Βεβαίως λοιπόν και οι φορείς της «προπολεμικής κοινωνικής οικονομίας», δεν έπαψαν να λειτουργούν, αφού οι κατευθυντήριες αρχές της κοινωνικής συνοχής και της ανάπτυξης διαχύθηκαν χάρη και στη δική τους βοήθεια, όμως η Κοινωνική Οικονομία «έπαψε να είναι ουσιώδης δύναμη στη

διαδικασία εναρμόνισης της οικονομικής ανάπτυξης με την κοινωνική πρόνοια, καθώς το κράτος ανέλαβε τον κεντρικό ρόλο ακολουθώντας το Κεϋνσιανό² μοντέλο» (CIRIEC, 2012).

Τη δεκαετία του 1970, η κοινωνική οικονομία και οι παραδοσιακοί φορείς της (συνεταιρισμοί, ταμεία αλληλοβοήθειας και ενώσεις) επανεμφανίστηκε στη βιβλιογραφία και στην πραγματική ζωή, αφορμής δοθείσης από την ευρωπαϊκή δημοσιονομική στενότητα, το Θατσερισμό ο οποίος σηματοδότησε την απορύθμιση στην Ευρώπη και την απότομη μείωση των κρατικών δαπανών που έφερε τον κλυδωνισμό στο μοντέλο του κράτους-πρόνοιας.

Αργότερα, το 1990, στην έκθεση του Συμβουλίου της Βαλωνίας, ορίστηκαν και τα χαρακτηριστικά του τομέα της κοινωνικής οικονομίας ως τμήματος της Οικονομίας που αποτελείται από ιδιωτικές οργανώσεις με γνωρίσματα: α) την εξυπηρέτηση μελών και όχι την αποκόμιση κέρδους β) την αυτόνομη διαχείριση γ) τη δημοκρατική διαδικασία δ) την προτεραιότητα των ατόμων και της εργασίας έναντι του κεφαλαίου κατά τη διανομή του εισοδήματος (CIRIEC, 2012). **Ο ίδιος ορισμός περιλαμβάνεται σήμερα και στη Χάρτα των Αρχών της Κοινωνικής Οικονομίας που εξέδωσε για τους τέσσερις τύπους της Κ.Ο (συνεταιρισμοί, ταμεία αλληλοβοήθειας, ενώσεις και ιδρύματα) το ανώτατο θεσμικό της όργανο, η Μόνιμη Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Συνεταιρισμών, Εταιρειών Αλληλασφάλισης, Ενώσεων και Ιδρυμάτων (CEP- CMAF).**

Το ενδιαφέρον αναζωπυρώθηκε και οι φορείς της τρίτης οικονομίας επανέκαμψαν **είτε εντός είτε εκτός αγοράς** για να επιλύσουν τις κοινωνικές ανάγκες στις οποίες «ξαφνικά» απέτυχε η αγορά να δώσει απάντηση μέσα σε ένα κράτος-πρόνοιας που είχε γίνει σκανδαλωδώς υπερφίαλο στην προσπάθειά του να ισορροπήσει την προηγούμενη απορύθμιση.

Στην πραγματικότητα, αυτό που άλλαξε, ήταν πως το μοντέλο της «κοινωνικής οικονομίας της αγοράς» αποφάσισε να εκσυγχρονίσει τα εργαλεία του συμπεριλαμβάνοντας σε αυτά όρους και πρακτικές που στόχευαν σε παραγωγή δημοσίων κοινωνικών αγαθών, καθώς και την αναβάπτιση της κοινωνικής οικονομίας σε «τρίτο τομέα»³ και τρίτο πυλώνα δίπλα στους άλλους δύο: το κράτος (Δημόσιο) και την αγορά (Ιδιωτικός τομέας).

Όμως, το όραμα και η ανάπτυξη, όπως και η προσπάθεια εκσυγχρονισμού του κοινωνικού κράτους της αγοράς ο οποίος τελικά αποδείχθηκε ευχάριστο διάλειμμα στη δεκαετία του 1990, άρχισαν πάλι να καταρρέουν: Στην **Ατζέντα της Λισσαβώνας το 2000** (Επιτροπή, 2013) -και

---

² Συνδικαλιστές, εργοδότες και κυβέρνηση είναι κατά το μοντέλο αυτό, οι κύριοι δρώντες στην οικονομική σκακιέρα.

³ «Τρίτος Τομέας» είναι συνώνυμο της «κοινωνικής οικονομίας στην Ηπειρωτική Ευρώπη.

αφού ήδη είχαν περάσει δέκα χρόνια από την έναρξη της διαδικασίας της διεύρυνσης και της ευρωπαϊκής ενοποίησης (που θα οδηγούσε στο ενιαίο νόμισμα)- όπου οριζόταν σαφώς ότι «...ο νέος στρατηγικός στόχος είναι να καταστεί η Ε.Ε η πιο ανταγωνιστική, δυναμική, βασιζόμενη στη γνώση οικονομία με περισσότερες θέσεις εργασίας και κοινωνική συνοχή», και όπου επίσης καθοριζόταν η «στρατηγική προσέγγιση του στόχου με την αναγκαία μετάβαση σε ένα πιο εκσυγχρονισμένο ευρωπαϊκό κοινωνικοοικονομικό πρότυπο που θα ακύρωνε κάθε κοινωνικό αποκλεισμό», οι ελπίδες παρέμειναν χλωμές μόνο και μόνο για να εξανεμιστούν οκτώ χρόνια μετά: Η μεγάλη αστάθεια στη διαρκώς μετασχηματιζόμενη διεθνή οικονομία και η συνοδευτική μεγάλη κρίση του 2008⁴, κατέδειξαν ότι δεν θα χρειαζόταν μια απλή «μετάβαση» σε κάτι πιο «εκσυγχρονισμένο», **αλλά η επανεξέταση του ίδιου του ιδρυτικού κοινωνικού συμφώνου της ΕΕ με τη χρήση εντελώς νέων εργαλείων** που θα ελάμβαναν εις το εξής σοβαρά υπόψη τις κοινωνικές επιπτώσεις πίσω από κάθε δραστηριότητα της αγοράς σε ένα περιβάλλον ραγδαία επιδεινούμενων εξελίξεων: Δημογραφική γήρανση, κλιματική αλλαγή, επιδημίες, σπανή φυσικών πόρων, μετακινήσεις πληθυσμών (Επιτροπή, 2013).

Δύο ήταν οι βασικές αντιδράσεις της Ευρώπης στη νέα δοκιμασία: Η νέα «**Στρατηγική Ευρώπη 2020**» με πέντε μετρήσιμους στόχους⁵ για μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη. Και δεύτερον, η ανάγκη δημιουργίας κοινής αξίας (Porter & Kramer, 2011): Η κοινή αξία συνίσταται στην εφαρμογή πολιτικών και πρακτικών που συντελούν στην επιχειρηματική ανταγωνιστικότητα αναβαθμίζοντας όμως υποχρεωτικά και ταυτόχρονα τις προβληματικές κοινωνικά περιοχές και τις κοινότητες όπου δραστηριοποιείται η επιχείρηση, δημιουργώντας έτσι πολύτιμο κοινωνικό κεφάλαιο⁶.

Από τους βασικούς αρωγούς στην επίτευξη τόσο της Στρατηγικής 2020 όσο και της εμπέδωσης της κοινής αξίας, και αυτή τη φορά, ήρθε η κοινωνική οικονομία με τους φορείς της. Έτσι κι αλλιώς στο προσκήνιο-όπως προαναφέρθηκε - μετά την κρίση του 1970, τώρα επανέρχονται

---

⁴ Το 2013 οι καταγεγραμμένοι άνεργοι στην ΕΕ έφταναν τα 26,2 εκατομμύρια, το ΑΕγχΠ μειώθηκε κατά 4%, η βιομηχανική παραγωγή συνάντησε τα επίπεδα παραγωγής του 1990, και τα επίπεδα χρέους υπερβαίνουν το 80% του εγχώριου ΑΕγχΠ, με παράλληλα ελλείμματα της τάξης του 7% του ΑΕγχΠ.

⁵ Υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το 2010 με το ακόλουθο τρίπτυχο των **προτεραιοτήτων** «οικονομία της γνώσης και της καινοτομίας- πράσινη και ανταγωνιστική οικονομία-οικονομία απασχόλησης με εδαφική και κοινωνική συνοχή». Ως **μετρήσιμοι στόχοι** τέθηκαν: 1. Το 75% του ευρωπαϊκού πληθυσμού μεταξύ 25-64 ετών να έχει απασχόληση 2. Το 3% του ΑΕΠ να επενδύεται στην έρευνα 3. Το 20% της ενέργειας να προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές, οι εκπομπές αερίων να μειωθούν κατά 20% σε σχέση με τη δεκαετία του 1990 και η ενεργειακή αποδοτικότητα να έχει αυξηθεί κατά 20% ως το 2020. 4. Το ποσοστό αυτών που εγκαταλείπουν τη σχολική εκπαίδευση θα πρέπει να πέσει κάτω από το 10% και οι μεταξύ 30-34 ετών θα πρέπει να έχουν τελειώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση ενώ όσοι πλήττονται ή κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό και φτώχεια θα πρέπει να μειωθούν κατά 20 εκατομμύρια.

⁶ Για τη συμβολή του κοινωνικού κεφαλαίου στην κοινωνική επιχειρηματικότητα θα γίνει αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο.

πιο δυναμικά από ποτέ, ειδικά κατά την περίοδο προσπάθειας υπέρβασης της δυσβάσταχτης ευρωπαϊκής κρίσης. *Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει και το γεγονός της εμφάνισης / επαναφοράς στην επιστημονική και πολιτική συζήτηση εννοιών συναφών με την κοινωνική οικονομία, όπως είναι η συνεργατική οικονομία, η κυκλική οικονομία και η εταιρική κοινωνική ευθύνη, μνεία των οποίων θα γίνει αμέσως παρακάτω.*

1.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις στην έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας.

Αναφέρθηκαν νωρίτερα, τόσο ο ορισμός της Κ.Ο βάσει της Χάρτας Κοινωνικής Οικονομίας όσο και οι παραδοσιακές μορφές των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή ήπειρο. Κατά την (ΕΟΚΕ, 2013) **από τον** ορισμό της σύγχρονης εννοιολόγησης της Κ.Ο όπως αντιστοιχεί στο Εθνικό Λογιστικό Σύστημα 1995 (ΕΣΛ 1995) και που δεν έρχεται σε αντίθεση με αυτόν της Χάρτας, προκύπτει ότι οι **φορείς** της Κ.Ο έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

- είναι ιδιωτικές, τυπικά οργανωμένες επιχειρήσεις
- με αυτόνομη λήψη αποφάσεων
- ελεύθερη συμμετοχή μελών
- λειτουργούν εντός της αγοράς
- για την ικανοποίηση των αναγκών των μελών
- παράγοντας αγαθά ή παρέχοντας υπηρεσίες όπου
- η τυχόν διανομή κερδών ή πλεονασμάτων δεν συνδέεται με τις εισφορές των μελών, αλλά
- κάθε μέλος έχει δικαίωμα μίας ψήφου ασχέτως της συνεισφοράς του
- με δημοκρατικές και συμμετοχικές διαδικασίες ΕΝΩ
- μπορεί να παράγουν και μη εμπορεύσιμες υπηρεσίες για νοικοκυριά των οποίων τα τυχόν πλεονάσματα δεν μπορούν να ιδιοποιηθούν οι οικονομικοί φορείς που τα χρηματοδοτούν ή που τα ελέγχουν.

Ως προς το προαναφερθέν ΕΣΛ 1995, αυτό παρέχει για όλες τις ευρωπαϊκές χώρες πληροφορίες για τη δραστηριότητα κάθε εθνικής οικονομίας. Οι οντότητες που απασχολούνται σε κάθε κράτος, ομαδοποιούνται από το ΕΣΛ σε πέντε θεσμικούς τομείς: α. Μη χρηματοδοτικές εταιρείες β. χρηματοδοτικές εταιρείες γ. δημόσιο τομέα δ. νοικοκυριά ε. μη κερδοσκοπικά ιδρύματα που εξυπηρετούν νοικοκυριά.

Το ατυχές είναι πως οι φορείς της Κ.Ο δεν εμπίπτουν σε έκτο, διακριτό θεσμικό τομέα, αλλά διασπείρονται εντός των πέντε, συνεπώς δεν είναι ευχερής ο προσδιορισμός της ουσιαστικής

οικονομικής αποδοτικότητας και του κοινωνικού αντικτύπου από τους φορείς της Κ.Ο σε κάθε κράτος-μέλος. Από την άλλη, όλα αυτά δεν εμποδίζουν τις διάφορες σχολές οικονομικής σκέψης να προσεγγίζουν διαφορετικά-όσο και συγγενικά- την Κοινωνική οικονομία. Έτσι, η Κ.Ο μπορεί να εκφράζεται ως:

α. **Μη κερδοσκοπικός οργανισμός:** Η Κ.Ο είναι (Hodgkinson & Painter, 2003) οργανισμός ιδιωτικός, άσχετος από την κυβέρνηση, αυτοδιοικείται, δεν διανέμει κέρδη και τα μέλη του συμμετέχουν ελεύθερα.

β. **Οικονομία της Αλληλεγγύης:** Αναπτύχθηκε στη Γαλλία του 1980 για να αναδείξει την αμοιβαιότητα που (πρέπει να υπάρχει) μεταξύ των τριών πόλων κράτους-αγοράς-πολίτη αφού οι πόροι σε μια κοινωνία και μια οικονομία προέρχονται και από πωλήσεις (είναι εμπορικοί) και από κρατικές επιδοτήσεις (μη εμπορικοί) και από εθελοντές, συνεπώς ευημερία θα υπάρξει διά της διαρκούς αμοιβαιότητας της σχέσης των τριών αυτών πόλων (ΕΟΚΕ, 2013).

γ. **Εναλλακτική Οικονομία:** Αφορμής δοθείσης από το Μάη του '68 και ιδιαίτερα αγαπητή στη Λατινική Αμερική, η προσέγγιση αυτή προτείνει μία αλληλέγγυα λαϊκή οικονομία όπου τα μέσα παραγωγής δεν είναι ιδιωτικά και συνεπώς η εναλλακτική αυτή μορφή οικονομίας καθίσταται δύναμη κοινωνικής αλλαγής εναντίον του καπιταλιστικού συστήματος.

δ. **Συνεργατική οικονομία:** Για πολλούς, η οικονομία του 21^{ου} αιώνα. Παραγωγοί, καταναλωτές, χρηματοδότες, μέσω συνεργατικών πλατφορμών, δημιουργούν μια ανοικτή αγορά για την προσωρινή χρήση των αγαθών, χωρίς καμία απολύτως αλλαγή κυριότητας. Είναι **οικονομία διαμοιρασμού** και η Ε.Ο.Κ.Ε ασχολήθηκε ενεργά με αυτή την εντελώς νέα τάση. Αντιγράψουμε συστάσεις και συμπεράσματα (ΕΟΚΕ, 2016) από τη Γνωμοδότηση των εισηγητών της προς το ΕΚ και το ΕΣ με θέμα την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη Συνεργατική Οικονομία για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής :

«Η νεοφανής προοπτική μιας αποκεντρωμένης ψηφιακής οικονομίας υποδεικνύει ότι ένα σημαντικό μερίδιο των νέων οικονομικών συναλλαγών μεταξύ ομοτίμων θα συνδέονται στενά με τις κοινωνικές σχέσεις και θα στηρίζονται στις κοινότητες, γεγονός που θα οδηγήσει σε βαθιά μεταβολή του τι σημαίνει η ανάληψη μιας δραστηριότητας ή η άσκηση μιας εργασίας, σύμφωνα με μια λογική «εκδημοκρατισμού του τρόπου παραγωγής, κατανάλωσης, διακυβέρνησης και επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων». Κατά τη διαδικασία αυτή, πρέπει οπωσδήποτε να αποτραπεί η τάση προς επισφάλεια της εργασίας, προς φοροαποφυγή και προς μαζική μετατόπιση της προστιθέμενης αξίας από τους βιομηχανικούς παράγοντες στις ιδιωτικές ψηφιακές πλατφόρμες¹.

Ενώπιον του νέου αυτού προτύπου, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ) καλεί την Επιτροπή να αναπτύξει μια λεπτομερέστερη και ευρύτερη εννοιολογική προσέγγιση της συνεργατικής οικονομίας, ώστε να αποτραπούν συσχετισμοί που την εξομοιώνουν με την ψηφιακή οικονομία. Έτσι λοιπόν, η συνεργατική οικονομία — η οποία, όπως και η κοινωνική οικονομία, υιοθετεί δημοκρατικές και συμμετοχικές μορφές δυναμικής— παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά:

1. Δεν αναπτύσσεται κατ' ανάγκη σε ψηφιακό περιβάλλον· μπορεί να αναπτυχθεί και σε περιβάλλον γεωγραφικής εγγύτητας, χάρη στο οποίο δίνεται έμφαση στις διαπροσωπικές σχέσεις (π.χ. ανταλλαγή αγαθών)·
2. Συχνά είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, σε πολλές περιπτώσεις δε, διαπνέεται από αρχές συνεταιρισμού και αλληλεγγύης [π.χ. ορισμένες μορφές πληθοχρηματοδότησης (crowdfunding), όπως η πληθοχρηματοδότηση από δωρεές]·
3. Δεν αναπτύσσεται πάντα σε παγκόσμια ή διεθνική κλίμακα: συχνά το πεδίο δραστηριοποίησής της βρίσκεται σε πιο περιορισμένα και εντοπισμένα γεωγραφικά όρια (π.χ. ομάδες ιδιοκατανάλωσης)·
4. Δεν περιορίζεται αποκλειστικά στο οικονομικό πεδίο: αφορά και το περιβαλλοντικό και το κοινωνικό (π.χ. βιώσιμη κινητικότητα)·
5. Δεν αρκείται σε μια νέα μορφή παροχής υπηρεσιών κατά παραγγελία, όπου το παρεχόμενο αγαθό είναι η ικανότητα παραγωγής έργου, αλλά δίνει έμφαση στην πρόσβαση στις υπηρεσίες (π.χ. κοινή χρήση αγαθών)·
6. Δεν περιορίζεται στα υλικά και υψηλής οικονομικής αξίας αγαθά: εφαρμόζεται σε οποιουδήποτε είδους προϊόντα ή υπηρεσίες (π.χ. «τράπεζες χρόνου»). Τέλος, η συνεργατική οικονομία περιλαμβάνει διάφορες μορφές, με ιδιαίτερες για την καθεμία συνεισφορές και προκλήσεις. Για παράδειγμα, «η οικονομία της πρόσβασης» διαθέτει στην αγορά υποχρησιμοποιούμενα αγαθά, δημιουργώντας περισσότερες επιλογές για τους καταναλωτές και αποτελεσματικότερη χρήση των πόρων, αλλά εγκυμονεί τον κίνδυνο τόνωσης της συνολικής παραγωγής μέσω του φαινομένου του αντίρροπου αποτελέσματος («μπούμερανγκ»). Στην «κατά παραγγελία οικονομία» εξατομικεύεται το εργατικό δυναμικό δημιουργώντας μεγαλύτερη ευελιξία, αυξάνοντας όμως τον κίνδυνο επισφαλούς απασχόλησης. Και η gift economy ή «οικονομία της δωρεάς», στην οποία παρέχονται αγαθά και υπηρεσίες κατά αλτρουιστικό τρόπο, δίνει τη δυνατότητα να ενισχυθούν οι κοινότητες, αλλά παραμένει συχνά αθέατη για τη δημόσια διοίκηση».

ε. **Οικονομία για το κοινό καλό (GWO-Gemeinwohl-Ökonomie):** Εισηγητής της, ο Αυστριακός Christian Felber, ο οποίος το 2010 προασπίστηκε σε βιβλίο του για το θέμα αυτό την ιδέα μιας οικονομίας βασισμένης στην υπηρεσία καθολικών αξιών: Την κοινωνική δικαιοσύνη, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, τη διαφάνεια, τη διεπιστημονικότητα. Ως οικονομία της ηθικής αγοράς, στηρίζεται κυρίως στις ιδιωτικές επιχειρήσεις, που δεν κάνουν ανταγωνισμό για τα χρηματοοικονομικά κέρδη, αλλά συνεργάζονται υπό τον στόχο για το κοινό καλό (Moll, 2019).

στ. **Κυκλική Οικονομία:** Αν στόχος της ΕΕ είναι η βιώσιμη ανάπτυξη, τι καλύτερο από μια οικονομία που μπορεί να μετατρέπει τα απόβλητά της σε πόρους; Αυτό πιστεύουν οι υπέρμαχοί της επισημαίνοντας το μεγάλο περιβαλλοντικό αντίκτυπο της εφαρμογής της κυκλικότητας, ενώ οι επιχειρήσεις βρίσκουν σε αυτήν την ιδέα την ευκαιρία για ανταγωνιστικό πλεονέκτημα αφού κάνουν καλύτερη διαχείριση των πρώτων υλών τους σε νέες-αμελητέες ως τώρα λόγω φτώχειας-αγορές. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας είναι οι πρώτοι που εξαίρουν την εγκατάλειψη της «γραμμικής» οικονομίας. Για αυτούς, η μετατροπή των αποβλήτων σε πόρους παίρνει σάρκα και οστά και στη γεωργία και στην ενέργεια, συμβάλλοντας στην αειφόρο ανάπτυξη, αφού δημιουργούν σχέση εγγύτητας και καινοτομίας σε τοπικό επίπεδο εξασφαλίζοντας ευημερία και καλύτερο εισόδημα σε ευάλωτους πληθυσμούς.

ζ. **Η προσέγγιση των κοινωνικών επιχειρήσεων:** Στην Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα που εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2011, η κοινωνική επιχείρηση (που θα αναλυθεί διεξοδικά παρακάτω) είναι ομάδα της κοινωνικής οικονομίας, αν και πολλές φορές αντιμετωπίζεται ως συνώνυμό της. Το δίκτυο EMES, διεθνές ερευνητικό δίκτυο για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, θεωρεί ότι η κοινωνική επιχείρηση καθορίζεται από τρεις δείκτες: Την οικονομική και κοινωνική διάσταση, και τέλος τη διοικητική διάρθρωση.

Βεβαίως, στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο, μία κοινωνική επιχείρηση είναι είτε εταιρεία εντός της αγοράς, κερδοσκοπική με κοινωνικό όμως σκοπό, είτε μία επιχείρηση με στόχο την καινοτομία και τους κοινωνικούς σκοπούς ασχέτως της νομικής μορφής της επιχείρησης και της μορφής ιδιοκτησίας της.

1.3. Η τυπολογία των φορέων της Κοινωνικής Οικονομίας.

Στις προηγούμενες ενότητες, συχνά αναφέρθηκαν οι συνεταιρισμοί, τα ταμεία αλληλοβοήθειας και οι ενώσεις ως φορείς της Κ.Ο ενώ τονίστηκαν κατ' επανάληψη τα κοινά τους χαρακτηριστικά: Παροχή αγαθών και υπηρεσιών γενικού συμφέροντος στα μέλη τους, δικαίωμα μίας ψήφου ασχέτως συνεισφοράς ενός εκάστου μέλους, δημοκρατική λήψη

αποφάσεων, δικαιώματα ιδιοκτησίας αναγνωριζόμενα στα ενδιαφερόμενα μέλη και όχι στους επενδυτές.

Στην ευρωπαϊκή οικονομική ιστορία, ο πιο παλιός φορέας Κ.Ο είναι οι **συνεταιριστικές επιχειρήσεις**: Σύμφωνα με τη Διεθνή Συνεταιριστική Ένωση, «συνεταιρισμός είναι η αυτόνομη ένωση προσώπων που συνεταιρίζονται οικειοθελώς για να ικανοποιήσουν τις κοινές οικονομικές κοινωνικές πολιτιστικές ανάγκες και επιδιώξεις τους μέσω μιας συνιδιοκτητής και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης». Αναντίρρητα είναι ο πιο δημοφιλής φορέας, αφού στήριξε και στηρίζει σε περιόδους μεγάλων κοινωνικών ανακατατάξεων και πολιτικών συγκρούσεων μεγάλα στρώματα του πληθυσμού αυξάνοντας την απασχόληση και συνδράμοντας στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες.

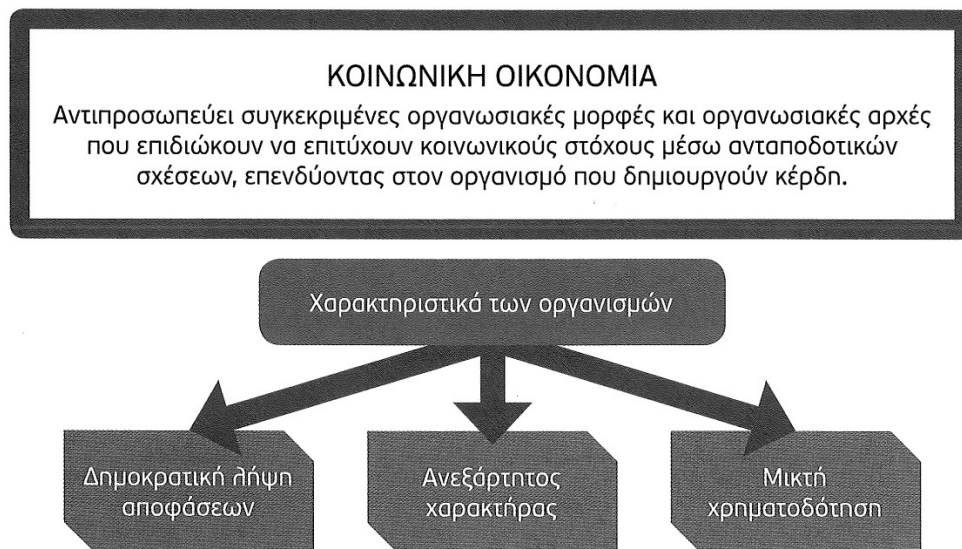
Η αποτελεσματικότητα των συνεταιριστικών επιχειρήσεων φάνηκε και στην κρίση του 2008, όταν πολλές υπό χρεοκοπία επιχειρήσεις μετέπιπταν σε συνεταιριστικές σώζοντας έτσι θέσεις εργασίας στην Ευρώπη. Για τον Κλάους Νιντερλάντερ, Διευθυντή της Cooperatives Europe, «στην ΕΕ υπάρχουν 160.000 συνεταιριστικές επιχειρήσεις που προσφέρουν 504 εκατομμύρια θέσεις εργασίας ..γεγονός που καθιστά τους συνεταιρισμούς τη μεγαλύτερη οντότητα στο ευρωπαϊκό πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας με πάνω από 50% της συνολικής απασχόλησης». (Επιτροπή, 2013).

Οι αλληλοασφαλιστικοί οργανισμοί (ταμεία αλληλοβοήθειας/εταιρείες αλληλοβοήθειας) είναι ενώσεις που προσφέρουν επί συμβάσει στα μέλη τους παροχές αναλόγως της συμμετοχής τους και ιστορικά, γνώρισαν μεγάλη απήχηση στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν οι εργαζόμενοι αισθάνονταν ανασφαλείς ενώπιον του γήρατος και της ασθένειας. Με την κατάρρευση του κράτους –πρόνοιας στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, ο θεσμός επανέκαμψε καθώς πολλοί Ευρωπαίοι είδαν ότι τα ταμεία αυτά μπορούν να τους καλύψουν έναντι συγκεκριμένων κινδύνων: κόστους νοσηλίων, κηδείας και άλλων. Έτσι, σήμερα είναι ιδιωτικές επιχειρήσεις (Α48 ΣΛΕΕ) μη χρηματοδοτούμενες από το κράτος, προαιρετικής αλληλοασφάλισης με 168 εκατομμύρια δικαιούχους. Υπάγονται στο ευρωπαϊκό δίκαιο και υποχρεούνται σε εκθέσεις αξιολόγησης. Οι μετέχοντες σε αυτά καταβάλλουν μία αρχική εισφορά και ένα ασφάλιστρο για κάλυψη των ζημιών. Κάθε μέλος –μία ψήφος, χωρίς πλειοψηφούνται μέτοχο. Παρουσιάζονται ως ταμεία πρόνοιας που δίνουν επικουρικά επιδόματα ή ως εταιρείες παροχής στεγαστικών δανείων (building societies). Λειτουργούν παράλληλα με τα κρατικά ταμεία και την υποχρεωτική δημόσια ασφάλιση, όπου φυσικά το ύψος των ασφαλιστρών κανονίζονται από το κράτος.

Έχουν ταυτοποιηθεί 40 τέτοιοι τύποι ταμείων αλληλασφάλισης -αναγνωρισμένα ως τέτοια- από τους εθνικούς νομοθέτες.

Οι ενώσεις: πρόκειται για ελεύθερες ενώσεις προσώπων με σκοπό την εξυπηρέτηση είτε του γενικού συμφέροντος (όπου οι δικαιούχοι είναι διαφορετικοί από τους υπεύθυνους) είτε αμοιβαίου συμφέροντος (Επιτροπή, 2013).

Τα ιδρύματα είναι νομικές οντότητες. Στηρίζονται στη διαθήκη ενός δωρητή για να καλύψουν υπηρεσίες γενικού συμφέροντος είτε με την άμεση συμμετοχή τους σε αυτές είτε με τη χρηματοδότηση ευάλωτων κοινωνικά ομάδων για συγκεκριμένες δραστηριότητες.

(Πηγή: Deakins & Freel, 2017, σελ. 150)

Διάγραμμα 1.1. Τι είναι η κοινωνική οικονομία

1.4. Νομοθετικό πλαίσιο και νομική μορφή των φορέων της Κ.Ο στην ΕΕ.

Γιατί όμως ενδιαφέρει το νομοθετικό πλαίσιο των φορέων στην ΕΕ; Η πρώτη λογική απάντηση στο ερώτημα αυτό, είναι ότι αναλόγως της νομοθεσίας κάθε χώρας και των συναφών δημόσιων πολιτικών που εφαρμόζονται, αποκαλύπτεται τόσο σε αριθμούς όσο και σε κουλτούρα, το ποσοστό προβολής της κοινωνικής οικονομίας και της συμβολής της στην εθνική οικονομία. Παραπάνω επισημάνθηκε ότι οι ίδιοι οι φορείς είναι διεσπαρμένοι στους πέντε θεσμικούς τομείς του ΕΣΛ 1995 και συνεπώς η νομική μορφή τους διαφέρει από χώρα σε χώρα, αλλά

ενδεχομένως και στην ίδια τη χώρα αν υποθέσουμε ότι αλλάξει η σχετική νομοθεσία (ή εισαχθεί).

Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις παίρνουν τις διαθέσιμες νομικές μορφές των εθνικών νομοθεσιών και έτσι μπορεί να ιδρύονται π.χ ως ενώσεις (περίπτωση Γαλλίας όπου η νομοθεσία επιτρέπει σχετική ελευθερία στην πώληση αγαθών στην αγορά) ή να λαμβάνουν σχετικά πρόσφατα ειδικότερες νομικές μορφές πχ κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ή σωματεία (Η. Βασίλειο). Σημαίνει ακόμα ότι μπορεί να αλλάζουν νομική μορφή, όπως στην περίπτωση κάποιων ταμείων αλληλοβοήθειας στη Γαλλία, όπου λόγω συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων, κάποια ταμεία αναγκάστηκαν να γίνουν κερδοσκοπικοί οργανισμοί. Στη δε Δανία, όταν το 2015 άλλαξε η κυβέρνηση, διαλύθηκε προηγούμενη κρατική υπηρεσία συσταθείσα για ζητήματα φορέων της Κ.Ο!

Να σημειωθούν βέβαια εδώ δύο πράγματα: Το ένα, αφορά τα **κυρίαρχα κοινωνικά μοντέλα** και το ρόλο της κοινωνικής οικονομίας με βάση αυτά. Το δεύτερο, αφορά «τα τρία είδη αναγνώρισης» της ΚΟ όπως τα αποκαλεί η ΕΟΚΕ. Ειδικότερα:

Το πρώτο μοντέλο είναι η **κοινωνική δημοκρατία** στην παραδοσιακή της μορφή, όπου φυσικά η Κ.Ο δεν μπορεί να έχει περίοπτη θέση αφού κάθε τι κοινωνικό είναι αποκλειστικά υπόθεση κρατικής επένδυσης με την παράλληλη φορολογία του κεφαλαίου. Το **νεοφιλελεύθερο μοντέλο**, ούτως ή άλλως η ΚΟ έχει αρνητικό πρόσημο, αφού η έννοια της οικονομίας περιορίζεται αυστηρά στην αγορά και οι «κοινωνικές επιχειρήσεις» δρουν εκτός αυτής στηριζόμενες στον εθελοντισμό και στη φιλανθρωπία. Το **μοντέλο της κοινωνικής και οικονομικής δημοκρατίας** θεωρεί ότι το κράτος είναι ο βασικός πρωταγωνιστής στην αναδιανομή του πλούτου, η Κ.Ο όμως μπορεί να δραστηριοποιείται τόσο στην αγορά όσο και εκτός αγοράς συνδράμοντας το κράτος γενόμενη στην ουσία ισότιμος εταίρος.

Είναι σαφές ότι οι δημόσιες πολιτικές στον τομέα της Κ.Ο σχετίζονται με το μοντέλο που επιλέγει ένα κράτος. Και μπορεί μεν για την Ε.Ε αυτό το θέμα να είναι λυμένο αφού, παρά τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει, το κυρίαρχο υπόδειγμα παραμένει για την ευρωπαϊκή ήπειρο αυτό της κοινωνικής οικονομικής δημοκρατίας, όμως η πραγματικότητα είναι ότι σε κάθε κράτος-μέλος, υπάρχει, όπως προειπώθηκε, διαφορετικό επίπεδο αναγνώρισης και αποδοχής της Κ.Ο και όχι απλώς η βάσανος της πανσπερμίας των διαφορετικών νομικών μορφών των φορέων της Κ.Ο. Αυτό είναι κρίσιμης σημασίας εφόσον διερευνάται περισσότερο από ποτέ ο ρόλος της ΚΟ στην αντιμετώπιση σοβαρότατων παγκόσμιων προκλήσεων με πιο πρόσφατη την ύφεση που φέρνει προ των πυλών η πανδημία του κορωνοϊού και η «λιγότερη ή περισσότερη» θεσμική αναγνώριση θέτει πρακτικούς φραγμούς στις δραστηριότητες των φορέων της Κ.Ο.

Έτσι, υπάρχουν χώρες όπου η έννοια της Κ.Ο αναγνωρίζεται:

- ευρέως (Ισπανία, Βέλγιο, Γαλλία, Λουξεμβούργο)

-μέτρια: Ιταλία, Κύπρος, Δανία, Φινλανδία, Σουηδία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ιρλανδία

-σχεδόν καθόλου: Λετονία, Κροατία, Μάλτα κ. α

Επιπλέον, σε κράτη σαν το Ηνωμένο Βασίλειο, η μορφή της Μ.Κ.Ο είναι αποδεκτή πολιτικά, επιστημονικά και κοινωνικά, σε αντίθεση με τη Γαλλία, στην οποία η Κοινωνική Οικονομία είναι συνυφασμένη με του κοινωνικούς συνεταιρισμούς.

Όπως έχει δε πολλάκις επισημανθεί σε σχετικές ανακοινώσεις και μελέτες από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η ανυπαρξία ευρωπαϊκής δημοσιονομικής πολιτικής ειδικά για την Κ.Ο, συνεπάγεται την προαιρετική υπαγωγή της τελευταίας σε εθνικές νομοθεσίες οι οποίες θα συνεπάγονταν και αντίστοιχη εφαρμογή πολιτικών. Η πρώτη χώρα που εξέδωσε νόμο για την Κ.Ο, είναι η Ισπανία, το 2011. Την ίδια χρονιά, το ίδιο έπραξε και η επίσης πληγείσα από την κρίση του 2008, Ελλάδα, η οποία εξέδωσε νέο νόμο το 2016.

Η κατάσταση αυτή οφείλεται κυρίως στο ότι μέχρι το 2012, οι Οδηγίες που εγκρίνονταν, δεν εστίαζαν στις ιδιαιτερότητες της Κ.Ο λόγω της πολιτικής ανταγωνισμού που είχε την πρωτοκαθεδρία. Μια πιο σοβαρή «σχέση» μεταξύ ευρωπαϊκού «δημοσίου τομέα» και Κ.Ο ξεκίνησε από το 2012 και μετά, όταν, όπως θα αναλυθεί σε επόμενη ενότητα, η Επιτροπή εξέδωσε κανονισμό για τις Υπηρεσίες Γενικού Συμφέροντος και το 2014 ενέκρινε μεταρρυθμίσεις για τις δημόσιες συμβάσεις εισάγοντας προαιρετικά κοινωνικές ρήτρες στις διαδικασία ανάθεσης τους. Άλλωστε, μόλις το 2011 η Επιτροπή εξέδωσε την *«Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα –Οικοδόμηση οικοσυστήματος για την προώθηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας»*.

Σε τι διαφοροποιούνται αλήθεια οι κοινωνικές επιχειρήσεις από τους παραδοσιακούς φορείς της Κ.Ο;

1.5. Η έννοια, η νομική μορφή και ο σκοπός των κοινωνικών επιχειρήσεων στην ΕΕ: Πώς συμβάλλουν στην αναζωογόνηση της ευρωπαϊκής οικονομίας;

Τον ορισμό της μας τον δίνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο ως άνω τιτλοφορούμενο κείμενό της: «Ένας φορέας της κοινωνικής οικονομίας με σκοπό την ύπαρξη θετικού κοινωνικού αντίκτυπου και όχι την επιδίωξη κερδών για τους ιδιοκτήτες ή εταίρους. Δραστηριοποιείται στην αγορά παρέχοντας αγαθά και υπηρεσίες με καινοτόμο τρόπο και χρησιμοποιεί τα κέρδη για κοινωνικούς σκοπούς με υπεύθυνη και διαφανή διαχείριση, ενθαρρύνοντας ιδίως τη

συμμετοχή εργαζομένων καταναλωτών και παραγόντων που επηρεάζονται από τις εμπορικές της δραστηριότητες».

Δραστηριοποιείται με διάφορες νομικές μορφές, που σημαίνει ότι μπορεί να επιθυμεί να εμφανίζεται ως ένωση, ως ίδρυμα, ως συνεταιρισμός, ακόμα -ακόμα και ως ιδιωτική επιχείρηση ή ως άλλη πιο «ειδική» μορφή. Σύγχρονο παράδειγμα τέτοιας «ειδικής νομικής μορφής» είναι η εταιρεία κοινοτικού συμφέροντος (CIC) στο Ηνωμένο Βασίλειο, η οποία είναι ΕΠΕ, χωρίς φορολογικά πλεονεκτήματα, αλλά με δικαίωμα διανομής κερδών και μπορεί να εκδίδει μετοχές. Δραστηριοποιείται κοινοτικά (τοπικά) παρέχοντας κοινωνικές υπηρεσίες και εμπορικά εφόσον αυτό κρίνεται σκόπιμο για το καλό της κοινότητας. Σήμερα στο Ηνωμένο Βασίλειο δραστηριοποιούνται 6000 CIC, και όπως σημειώνει στον Οδηγό για την Κοινωνική Ευρώπη τεύχος 4 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή: *«... δεν υπάρχουν περιορισμοί σχετικά με το πεδίο οικονομικής της δραστηριότητας, αρκεί μια CIC να συγκεντρώνει την απαιτούμενη βαθμολογία σε μία εξέταση κοινοτικού ενδιαφέροντος!»*

Το θαυμαστικό στην πρόταση οφείλεται στη γράφουσα την ανά χείρας εργασία με σκοπό την επισήμανση της ενεργητικής συμμετοχής των χρηστών των υπηρεσιών που δεν είναι άλλοι από τα μέλη της κοινότητας αφού εκείνα είναι τα άμεσα ενδιαφερόμενα μέρη.

Ο κοινωνικός σκοπός μιας Κ.Ε είναι καταγεγραμμένος στο καταστατικό της ενώ από τους παραδοσιακούς φορείς της ΚΟ διαφέρει στο ότι ικανό ποσοστό των εσόδων της προέρχονται από εμπορικές συναλλαγές εντός της αγοράς και όχι από δωρεές, εν ολίγοις: Τα κέρδη της είναι τουλάχιστον 50% του κύκλου εργασιών της.

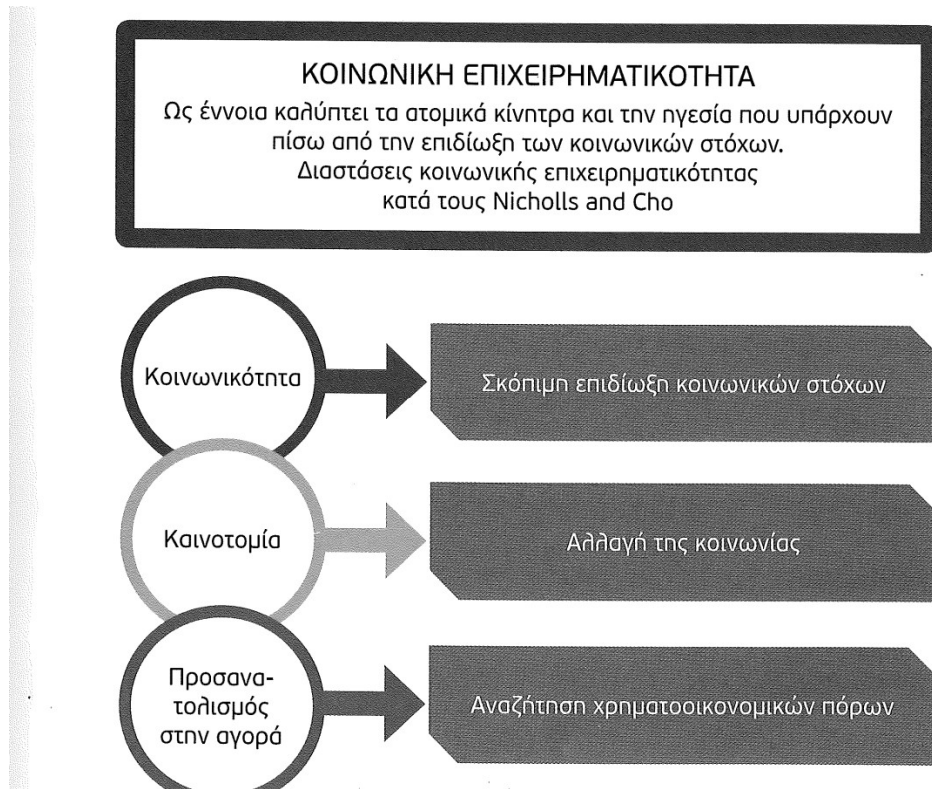
Τα κέρδη αυτά είναι επανεπενδυόμενα (**asset lock**) (Επιτροπή, 2013), κάτι που επίσης προβλέπεται στο καταστατικό και για αυτό, αν για κάποιο λόγο λυθεί η επιχείρηση, τα περιουσιακά στοιχεία της μεταβιβάζονται σε άλλη κοινωνική επιχείρηση. Σε μία άλλη ομάδα Κ.Ο, όπως είναι επί παραδείγματι μια συνεταιριστική επιχείρηση, η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών είναι ο στόχος, ενώ στην κοινωνική επιχείρηση είναι το **γενικό συμφέρον**, παρέχει δηλαδή βοήθεια όχι μόνο σε ομάδες που κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά και υπηρεσίες γενικού συμφέροντος⁷, που έχουν επομένως θετικό κοινωνικό αντίκτυπο αφού περιλαμβάνουν βασικές υποδομές (ενέργεια, ύδρευση, διαχείριση απορριμμάτων μέχρι και υγεία, περίθαλψη). Η Κ.Ε, είναι συνεπώς βασικός μοχλός στη διατηρήσιμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη βάσει του μοντέλου της κοινωνικής

---

⁷ Για τις ΥΓΣ γίνεται αναφορά στην ενότητα 2.2

οικονομίας της αγοράς και των στόχων της Στρατηγικής 2020⁸ και το ουσιώδες της συμβολής της έγκειται στο ότι η **εστίαση** της είναι διαφορετική από αυτήν μίας συμβατικής επιχείρησης:

(Πηγή: Deakins & Freel, 2017, σ. 151)

Διάγραμμα 1.2. Έννοια και στόχοι της κοινωνικής επιχειρηματικότητας

Καταρχάς εστιάζει σε αναδυόμενες κοινωνικές ανάγκες. Η Σουηδία είναι τυπικό παράδειγμα χώρας γνωστής για τις επιτυχίες της στην περίθαλψη κατ οίκον από τον τομέα του κοινωνικώς επιχειρείν. Η Κ.Ε εστιάζει επίσης στους ανεκμετάλλετους πόρους και κατευθύνει τη δραστηριότητά της σε τομείς παντελώς αγνοημένους λόγω της χαμηλής κερδοφορίας. Το σημαντικότερο όλων, είναι ότι, ακριβώς λόγω αυτής της προσέγγισης, κατορθώνει να γίνεται πρότυπο επιχειρηματικής ανάπτυξης για τη νέα γενιά επιχειρηματιών της ευρωπαϊκής ηπείρου αφού προσφέρει πολλές και διαφοροποιημένες υπηρεσίες όπως προκύπτει από τη χαρτογράφηση των δραστηριοτήτων της.

1.6. Το πρόγραμμα SELUSI και το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Το πρόγραμμα SELUSI είναι προϊόν των προσπαθειών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να ελέγξει τη δράση και τον κοινωνικό αντίκτυπο των διαφορετικών νομικών μορφών των κοινωνικών επιχειρήσεων στα κράτη-μέλη σε εναρμόνιση με τη στοχοθεσία της Στρατηγικής 2020. Πρόκειται για μία πλατφόρμα που ελέγχει τα δεδομένα εξακοσίων (600) κοινωνικών οργανισμών σε διάφορα κράτη –μέλη καθιστώντας συγκρίσιμα τα προκύπτοντα στοιχεία. Από την πλατφόρμα αυτή αναδεικνύονται οι συνηθέστερες δραστηριότητες του κοινωνικού επιχειρείν.

Πρώτος στη λίστα, είναι ο τομέας των κοινωνικών υπηρεσιών. Ακολουθεί η απασχόληση, κατόπιν το περιβάλλον, η εκπαίδευση, ζητήματα γενικότερης τοπικής ανάπτυξης, ύστερα ο πολιτισμός, η υγεία, και τελευταία στις προτιμήσεις δράσης των κοινωνικών επιχειρηματιών έρχονται η στέγαση και η νομική υπεράσπιση ευάλωτων ομάδων (πχ προσφύγων και μεταναστών). Τα κεφάλαια τους προέρχονται από κρατικές επιχορηγήσεις, από δωρεές και από τις δικές τους πωλήσεις.

Πίνακας 1.1: Η χαρτογράφηση των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ε.Ε βάσει των στοιχείων του Προγράμματος SELUSI.

Κοινωνικές υπηρεσίες	16,70%
Απασχόληση και Κατάρτιση	14,88%
Περιβάλλον	14,52%
Εκπαίδευση	14,52%
Οικονομική, κοινωνική και κοινοτική ανάπτυξη	14,34%
Πολιτισμός, τέχνες και ψυχαγωγία	7,08%
Υγεία	6,90%
Στέγαση	2,72%
Επιχειρηματικές ενώσεις	2,00%
Νομικά, υπεράσπιση και πολιτική	1,63%
Λοιπά	4,72%
	100%

(Πηγή: Επιτροπή, Ε., (2013). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*, Μάρτιος, τεύχος 4. Εκδ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες, σελ.37).

Παραμένει όμως μείζον θέμα η καταμέτρηση των κοινωνικών επιχειρήσεων λόγω και της υποτίμησης του θέματος από τις εθνικές στατιστικές υπηρεσίες και λόγω των διαφορετικών νομοθεσιών. Σύμφωνα με το SALUSI, την πρωτοκαθεδρία στην απασχόληση εργαζομένων σε κοινωνικές υπηρεσίες έχουν η Γαλλία, η Ιταλία και η Σουηδία με ποσοστό πληθυσμού 11% και άνω, ενώ ακολουθούν οι Βρετανία και Ιρλανδία. Στην Ελλάδα, κάτι λιγότερο από το 5% των Ελλήνων επιλέγουν να απασχοληθούν σε κοινωνικές επιχειρήσεις. Αναντίρρητη διαπίστωση είναι βεβαίως ότι παρά την πανσπερμία των κοινωνικών επιχειρήσεων στους πέντε θεσμικούς τομείς του ΕΣΛ 1995- με τις συνοδευτικές πρακτικές δυσμενείς συνέπειες που αυτή επιφέρει- όμως συνολικά 14,5 εκατομμύρια Ευρωπαίοι, ήτοι το 6,5% του ενεργού πληθυσμού της ηπείρου μας εργάζονται στον αποκαλούμενο Τρίτο Τομέα της Οικονομίας, ταυτιζόμενο εν πολλοίς πλέον με τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Σε όλη δε την Ευρώπη, προκειμένου να υποστηριχθούν τα πλάνα των κοινωνικών επιχειρηματιών, υπάρχουν 4.200 συνεταιριστικές πιστωτικές τράπεζες με 63.000 υποκαταστήματα και πελάτες το 10% του ευρωπαϊκού ενεργού πληθυσμού. Όσο για στοιχεία ενεργητικού; Η απάντηση είναι πως το ποσό που καταγράφεται ανέρχεται σε (σε μετρήσεις κατά το 2018) 5,65 τρις ευρώ.

Γιατί δείχνει να πετυχαίνει το κοινωνικώς επιχειρείν παρά την κρίση, την ελλιπή χρηματοδότηση και την ακόμα πιο ελλιπή εκπαίδευση στη σχετική κουλτούρα;

Το συμπαθές προφίλ των κοινωνικών επιχειρήσεων δεν είναι τυχαίο. Πιο πάνω αναφέρθηκε ότι η Ελλάδα, έκανε τον πρώτο της νόμο για τις κοινωνικές επιχειρήσεις το 2011, όταν η οικονομική κρίση ήταν στο ναδίρ. Γεννήθηκε δηλαδή καταρχάς από ανάγκη και από την αίσθηση αδιεξόδου των πολιτών. Στην πορεία, καταδείχθηκε ότι δεν πρόκειται για απλή «συμπάθεια»: Σε κάθε κοινωνική επιχείρηση υπάρχουν όροι συνεργατικής αλληλεγγύης, δημοκρατικής διακυβέρνησης και συμμετοχής συμφώνως προς τον ορισμό μίας ΚΕ. Παράλληλα και κυρίως όμως, οι Κ.Ε δείχνουν να πετυχαίνουν διότι κτίζονται πάνω στο κοινωνικό κεφάλαιο το οποίο δεν υφίσταται άνευ αμοιβαίας εμπιστοσύνης των μελών ενώ εστιάζουν στο θετικό κοινωνικό αντίκτυπο που προϋποθέτει τη συνύπαρξη των κατάλληλων δεξιοτήτων κάθε εργαζόμενου με τις επαρκείς επιχειρηματικές (υπο)δομές. Έτσι δημιουργούνται και παρέχονται δημόσια αγαθά (περίθαλψη, δρόμοι, εκπαίδευση ευάλωτων ομάδων) και μπορούν οι Κ.Ε να δημιουργούν δίκτυα μικρομεσαίων επιχειρήσεων, κάτι που φαίνεται πως έχει αναπτυχθεί πολύ στον τομέα της μεταποίησης.

Έχει ήδη αναφερθεί πως, υπό χρεοκοπία εταιρείες μεσούσης της κρίσης, μετατράπηκαν σε κοινωνικούς συνεταιρισμούς «γλυτώνοντας» έτσι θέσεις εργασίας για τους εργαζόμενους. Η σχετική βιβλιογραφία βρίσκεται από εκθέσεις των αρμόδιων ευρωπαϊκών επιτροπών που παραθέτουν διάφορα παραδείγματα από διαφορετικές χώρες, με στόχο την κατάδειξη των

μεγάλων αντοχών των κοινωνικών επιχειρήσεων. Το παράδειγμα του ενεργειακού συνεταιρισμού της Γερμανίας είναι τόσο διάσημο, που είναι απαγορευτικό να μην το γνωρίζει εκ των πρώτων ο μούμενος σε ζητήματα σύγχρονης ευρωπαϊκής κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Η ιστορία σε περίληψη έχει ως εξής: Βαθιά ανήσυχτοι για την ανιούσα που έπαιρναν οι λογαριασμοί της αντίστοιχης γερμανικής ΔΕΗ ενώ οι θέσεις εργασίας απειλούνταν ή λιγόστευαν στην Ευρώπη, 80.000 Γερμανοί πολίτες αποφάσισαν να γίνουν..επενδυτές φτάνοντας έτσι να συστήσουν 500 ενεργειακούς συνεταιρισμούς και να τους καταστήσουν μάλιστα μοχλό πολιτικής πίεσης ώστε να διευκολυνθούν πολιτικές υπέρ της χρήσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ). Διαπίστωσαν ότι η πολυπόθητη «εγγυημένη αγορά ρεύματος» περνούσε μέσα από τη δημιουργία συνεταιρισμών αιολικής και ηλιακής ενέργειας οι οποίοι όμως μπορούν και να κατέχουν οι ίδιοι το δίκτυο ενέργειας με την ενδεχόμενη μάλιστα κρατική χρηματοδότηση.

Δεν γίνεται δηλαδή εδώ λόγος μόνο για θετικό κοινωνικό αντίκτυπο, αλλά για μία αγαστή σύνδεση μεταξύ ενεργού κοινωνικής συμμετοχής με ατομική ευθύνη υπέρ της παροχής υπηρεσιών με κυρίαρχο ένα ηθικό πρότυπο που απαλλάσσει τα ενδιαφερόμενα μέρη από τον τρόπο των σκαμπανεβασμάτων των τιμών στην αγορά ενέργειας.

Στη γνωστή έκθεση των Birchall και Ketilson που συντάχθηκε για λογαριασμό του Δημόσιου Οργανισμού Εργασίας, σημειώνεται ότι στην Ισπανία, επί τέσσερα συνεχή χρόνια μετά το 2010, οι συμβατικές επιχειρήσεις ολοένα και «έπεφταν», την ώρα που οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί όλο και ανέβαιναν, ενώ στην Ιταλία, αν και η απασχόληση μειωνόταν κατά 1,2% στο σύνολο της οικονομίας όμως αυξήθηκε κατά 8% στον τομέα του κοινωνικώς επιχειρείν. Οι δύο εμπειρογνώμονες, επικαλούμενοι και τη βοήθεια της οικονομικής και κοινωνικής Ιστορίας του εικοστού αιώνα, κατέληξαν στο συμπέρασμα πως «γενικά η κοινωνική οικονομία, από τη μεγάλη ύφεση των ΗΠΑ το 1930 μέχρι τη διεθνή κρίση του 1980 ήταν ο πιο αποτελεσματικός τρόπος αντιμετώπισης των οικονομικών αδιεξόδων της συμβατικής επιχειρηματικότητας».

Εύλογο είναι το ερώτημα: Αν οι Κ.Ε γενικά πετυχαίνουν στην παροχή υπηρεσιών γενικού συμφέροντος και μάλιστα σε καιρούς ύφεσης, πώς μπορεί τότε αυτό το πρότυπο επιχειρηματικότητας να αναπαραχθεί αποτελεσματικότερα; Επιγραμματικά σε αυτό το σημείο, αναφέρονται ως τρόποι επιτυχούς «πολλαπλασιασμού» των Κ.Ε, η κοινωνική δικαιοχρησία, οι πλατφόρμες συνεργασίας (ESFN) και (ICSF), η διακρατική εκπαίδευση στους σκοπούς και δράσεις των ΚΕ μέσω της ανάπτυξης δικτύων και τέλος, η πρόσβαση σε χρηματοδότηση μέσω του **Ταμείου Κοινωνικής Καινοτομίας**.

Αλλά η χρηματοδότηση και οι μηχανισμοί αναπαραγωγής των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι το αντικείμενο του αμέσως επόμενου κεφαλαίου.

Επίλογος-Συμπεράσματα.

Η *κοινωνική οικονομία (Κ.Ο)* εμφανίζεται ως βιβλιογραφικός όρος στην Ευρώπη του 1830 . Εκφράζει *συνεταιρισμούς, λαϊκές ενώσεις και ταμεία αλληλοβοήθειας* που στόχευαν στην εξυπηρέτηση των μελών τους μέσω της παραγωγής αγαθών για το γενικό συμφέρον και χωρίς την επιδίωξη κέρδους που προέβαλλε το καπιταλιστικό πρότυπο. Η ιδιοκτησία δεν ανήκε στον επενδυτή, αλλά στα ενδιαφερόμενα μέρη που συμμετείχαν δημοκρατικά στις αποφάσεις, ανεξάρτητα από το ύψος του συνεταιριστικού τους μεριδίου. Οι *αρχές* αυτές, που επισήμως είχαν υιοθετηθεί ήδη το 1790 στην Αγγλία, περιλαμβάνονται και σήμερα στη Χάρτα Αρχών της κοινωνικής οικονομίας της Μόνιμης Διάσκεψης Ευρωπαϊκών Συνεταιρισμών, Εταιρειών Αλληλασφάλισης, Ενώσεων και Ιδρυμάτων.

Μετά από δύο παγκόσμιους πολέμους, διαφορετικά οικονομικοκοινωνικά μοντέλα και ποικίλες διεργασίες, οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας ή αλλιώς του Τρίτου Τομέα της Οικονομίας, αναγνωρίζονται σήμερα ως *εναλλακτικοί φορείς και ισότιμοι εταίροι* της «συμβατικής» οικονομίας στην ΕΕ που κινούνται μεταξύ δύο τομέων: δημόσιου χώρου (*κοινωνικού*) και ιδιωτικού (*αγοράς*).

Το *νομοθετικό πλαίσιο* και η *νομική μορφή* των φορέων και κυρίως των κοινωνικών επιχειρήσεων, μιας σύγχρονης ομάδας εναλλακτικού επιχειρείν, *ποικίλλουν* από χώρα σε χώρα. Το επίπεδο της συμβολής της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην οικονομία διαφέρει ως αντιμετώπιση από κράτος σε κράτος. Η Ισπανία, είναι η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που το 2011 θέσπισε νόμο για την κοινωνική οικονομία. Η αντιμετώπιση της Κ.Ο σχετίζεται επίσης με τα κυρίαρχα κοινωνικοοικονομικά μοντέλα στην ΕΕ: Στην *κοινωνική δημοκρατία*, η Κ.Ο απορρίπτεται επειδή, ό,τι κοινωνικό είναι κρατική υπόθεση. Στο *νεοφιλελεύθερο μοντέλο* η Κ.Ο δρα εκτός αγοράς, ενταγμένη στο πλαίσιο του εθελοντισμού και της φιλανθρωπίας. Στο μοντέλο της *κοινωνικής και οικονομικής δημοκρατίας*, το κράτος αναδιανέμει τον πλούτο, όμως η Κ.Ο μπορεί να δραστηριοποιείται τόσο στην αγορά όσο και εκτός αγοράς σε συνεργασία με το κράτος.

Αυτό είναι σήμερα και το προκρινόμενο μοντέλο της ΕΕ, η οποία όμως, αναγνωρίζοντας ακόμα και σ αυτό κάποιες αποτυχίες της «*κοινωνικής οικονομίας της αγοράς*» όπως και τις ποικίλες προκλήσεις για τα κράτη-μέλη της με πρώτη την οικονομική κρίση του 2008, θεωρεί πλέον δεδομένη τη συνδρομή της Κ.Ο στη διαχείριση και αντιμετώπιση των οικονομικών ζητημάτων, όπως καταδεικνύουν ευρωπαϊκά θεσμικά κείμενα (*Λισσαβώνα 2000, Στρατηγική 2020*).

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις (Κ.Ε), οι οποίες διαφοροποιούνται από τους άλλους παραδοσιακούς φορείς της Κ.Ο διότι λειτουργούν πάντοτε εντός αγοράς, επιδιώκουν την καινοτομία και το θετικό κοινωνικό αντίκτυπο με την παραγωγή αγαθών και την παροχή υπηρεσιών κοινωνικού σκοπού, προϋποθέτουν την ενεργό συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων μερών που επηρεάζονται από τις εμπορικές δραστηριότητες της Κ.Ε και κυρίως, χρησιμοποιούν τα κέρδη για την επέκταση παροχής υπηρεσιών κοινωνικής αναφοράς, αφού εστιάζουν σε αναδυόμενες κοινωνικές ανάγκες. Οι Κ.Ε λαμβάνουν διαφορετικές νομικές μορφές σε κάθε κράτος-μέλος.

Το πρόγραμμα *SELUSI*, ηλεκτρονική πλατφόρμα καταγραφής των δραστηριοτήτων των Κ.Ε της Ε.Ε, διευκολύνει την εξαγωγή ποιοτικών και ποσοτικών συμπερασμάτων για την κοινωνική αξιολόγηση των Κ.Ε και το βαθμό κοινωνικού αντικτύπου. Βέβαια, η νομοθετική πανσπερμία στα κράτη-μέλη, δυσχεραίνει τη μέτρηση.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 1ου Κεφαλαίου.

- 1. Επιτροπή, Ε., (2013).** *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*, Μάρτιος, τεύχος 4. Εκδ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.
- 2. Ε.Ο.Κ.Ε, (2013).** *Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην ΕΕ*, εκδ: Ε.Ο.Κ.Ε, Βρυξέλλες.
- 3. CIRIEC, (2012).** *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Εκδ: ΕΟΚΕ, Βρυξέλλες.
- 4. Deakins, D. & Freel, M., (2017).** *Επιχειρηματικότητα και μικρές επιχειρήσεις*, επιμ. Πέκκα-Οικονόμου Βικτώρια. Εκδ: Rosili, Αθήνα.
- 5. Moll, G., (2019)** <https://www.enallaktikos.gr>. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.enallaktikos.gr/Article/46051/oikonomia-gia-to-koino-kalo-ena-oikonomiko-montelo-sthn-yphresia-olwn-alla-kai-toy-periballontos>
- 6. Nasioulas, I., (2012).** *Greek social economy revisited*. Ed: Peter Lang, Frankfurt am Main.
- 7. Porter, M. & Kramer, M. R., (2011).** *Creating Shared Value*. *Harvard Business review*, January.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Στην καρδιά των γεγονότων: Οι χρηματοδοτικοί μηχανισμοί του Τρίτου Τομέα της Οικονομίας και η προοπτική της αλλαγής.

Εισαγωγή.

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται οι πηγές χρηματοδότησης ξεκινώντας από την αποσαφήνιση των εννοιών της κοινωνικής επένδυσης και του κοινωνικού αντικτύπου. Εξηγείται για ποιο λόγο είναι δύσκολο να βρεθεί κοινά αποδεκτό λογιστικό πρότυπο μέτρησης αντικτύπου και τονίζεται η σημασία της σχέσης μεταξύ της χρονικής διάρκειας της επένδυσης και του θετικού αντικτύπου.

Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη σχέση των κοινωνικών επιχειρήσεων με το δημόσιο τομέα και τις τέσσερις στρατηγικές που διακρίνουν αυτήν τη σχέση, ενώ γίνεται αναφορά στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων και στην προσέγγιση της «λογικής» Γιούνκερ.

Σε επόμενη ενότητα, ο αναγνώστης εισάγεται στην έννοια της κοινωνικής τραπεζικής και των χρηματοδοτικών εργαλείων της, χρήση των οποίων κάνουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις.

Μεγάλη σημασία δίνεται στις Οδηγίες, 2014/24, 2014/25, 2014/23 για τις δημόσιες συμβάσεις και την εισαγωγή κοινωνικών ρητρών που οδηγούν στη θέσπιση των «κοινωνικά υπεύθυνων δημοσίων συμβάσεων». Οι συμβάσεις αυτές λειτουργούν διευκολυντικά στη συμμετοχή των κοινωνικών επιχειρήσεων στους δημόσιους διαγωνισμούς.

Η τελευταία ενότητα παρουσιάζει τις πλέον σύγχρονες τάσεις στον Τρίτο Τομέα: Κοινωνική δικαιοχρησία, ψηφιακή κοινωνική καινοτομία, νεοφυείς επιχειρήσεις, ενεργειακές κοινότητες, social enterprise mark.

2.1. Η σημασία της επένδυσης και της μέτρησης του κοινωνικού της αντικτύπου στην κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Μία κοινωνική επένδυση δεν είναι παρά μία ...επένδυση όπως όλες, άρα μία χρηματοδότηση με ανταποδοτικότητα στο εγγύς ή στο απώτερο μέλλον. Καθώς όμως είναι και «κοινωνική», η χρηματοδότηση αυτή αφορά πάντα κοινωνικό ή περιβαλλοντικό σκοπό χάριν του γενικού συμφέροντος. Η Κομισιόν δεν θα μπορούσε να το θέσει σαφέστερα: Μία κοινωνική επένδυση βοηθά τους ανθρώπους να εκπαιδεύονται στη διαχείριση κινδύνων και όχι απλώς στην αποκατάσταση των συνεπειών τους.

Αλλά, αν έτσι έχει το πράγμα, τότε θα πρέπει οι ευρωπαϊκές κοινωνικές πολιτικές να εστιάζουν με τη σειρά τους σε χρηματοδοτήσεις που θα επιφέρουν εκ των προτέρων αποτελέσματα. Το «βέλτιστο μίγμα» ως εκ τούτου των δαπανών για τις κοινωνικές επενδύσεις προέρχεται αναλόγως των περιστάσεων- από διάφορες χρηματοδοτικές πηγές, τόσο δηλαδή από το δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα. Σε καιρούς όμως παγκόσμιας κρίσης, οι ίδιες οι χρηματοδοτικές πηγές, χρειάζονται κίνητρα, καθώς, κάθε επένδυση και πολύ περισσότερο η κοινωνική, ενέχει ούτως ή άλλως από τη φύση της κίνδυνο και αβεβαιότητα, ενώ η πραγματοποίησή της θα έχει αντίκτυπο στο μέλλον.

Για τη διαχείριση των κινδύνων των κοινωνικών επενδύσεων, ειδικά η Ε.Ε της Στρατηγικής του 2020, θα ανέμενε κανείς να έχει ήδη δομήσει Ενιαία Αγορά Κοινωνικών Επενδύσεων και να μη χάνεται πολύτιμος χρόνος με συζητήσεις για τις νομικές λόγου χάριν μορφές των κοινωνικών επιχειρήσεων.⁹ Αυτό βέβαια που έχει όμως αναπτύξει, είναι ένα Εργαλείο Αξιολόγησης κοινωνικών επιχειρήσεων που μετρά τις επιπτώσεις των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρηματιών.

Το μεθοδολογικό αυτό εργαλείο αποτελεί κατά βάση και την πεμπτουσία του έργου της Ομάδας Εμπειρογνομώνων της Επιτροπής για τη μέτρηση των κοινωνικών επιπτώσεων (2014) και σύμφωνα με τον εμπειρογνώμονα Νασιούλα, αξιοποιείται και για τις ιδιωτικές και για τις δημόσιες επενδύσεις. Στις μεν πρώτες, διότι αν η Τραπεζική Ένωση πραγματοποιηθεί κάποτε στην Ε.Ε, τότε αυτό θα συνεπάγεται τη λειτουργία ενός ευρωπαϊκού επόπτη, της τραπεζικής Αρχής, και συνεπώς η κάθε κοινωνική επιχείρηση θα αναγκάζεται να μιμείται σε κανονισμούς, κριτήρια, υποχρεώσεις τις συμβατικές επιχειρήσεις και θα εξισώνεται από πλευράς κύρους με αυτές, ενώ στις δεύτερες διότι η Κομισιόν (ήδη) ζητά την καταγραφή των κοινωνικών επιπτώσεων των επενδύσεων με την ex ante αξιολόγηση των επιχειρηματικών δράσεων.

Οι μετρήσεις του κοινωνικού αντικτύπου¹⁰ των κοινωνικών επενδύσεων αποκτούν έτσι ευρωπαϊκή διάσταση: Συμβάλλουν στην ανταγωνιστικότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων και

---

⁹ Μία τέτοια αγορά –όπλο στα χέρια της πληττόμενης οικονομικά ευρωπαϊκής ηπείρου, θα προϋπέθετε βεβαίως την αδιάλειπτη ζήτηση για τα κατάλληλα χρηματοδοτικά εργαλεία. Αυτά τα εργαλεία διαθέτει η κοινωνική τραπεζική και θα αναπτυχθούν στη μεθεπόμενη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου.

¹⁰ Όπως το σύστημα μέτρησης IMPACT REPORTING AND INVESTMENT STANDARDS (IRIS), αναπτύχθηκε το 2008 σε συνεργασία της Acumen με το ίδρυμα Rockefeller και εστιάζει στη μικτή αξία (οικονομική και κοινωνική), διαθέτει δε ο μετρήσεις ώστε ο επενδυτής να επιλέγει απ αυτές τη μέθοδο μέτρησης που θεωρεί ότι αναδεικνύει περισσότερο την αποτελεσματικότητα της δράσης του β. Ο πίνακας Αποτελεσμάτων (outcomes matrix) που χρησιμοποιείται στο Ηνωμένο Βασίλειο στον τομέα της ψυχικής υγείας γ. EngagedX που ιδρύθηκε το 2012 από την ΕΕ και τη G8.

άρα και στη διεύρυνση των (κοινωνικού σκοπού) αγορών, εντείνουν την αυτονόητη απαίτηση για χρηστή διοίκηση και αξιώνουν τεκμηρίωση στόχων σε κάθε επιχείρηση με μετρήσιμα μεγέθη. Άρα, τότε μόνο μπορεί να γίνεται και λόγος για την κοινωνική απόδοση μιας επένδυσης (social return on investment).¹¹

Κι όμως, παρά τη μεθοδολογία που έχει αναπτυχθεί, απουσιάζει ακόμα το κοινώς αποδεκτό λογιστικό πρότυπο που θα μετρούσε τον κοινωνικό αντίκτυπο. Η δικαιολόγηση της απουσίας αυτής δεν είναι τόσο ανεπαρκής: Αν δεχθούμε ότι κάθε κοινωνική επένδυση είναι μοναδική γιατί προσαρμόζεται «στην ιστορική ιδιαιτερότητα του ανακύπτοντος κοινωνικού προβλήματος» και καταβάλλεται προσπάθεια για να αντιμετωπιστεί, τότε είναι αντιληπτό πως δύσκολα μπορεί να μετρηθεί για να συγκριθεί με κοινωνικές επενδύσεις άλλων κρατών/σε άλλα κράτη. Το βέβαιον είναι από την άλλη, πως, αν κοινωνικός αντίκτυπος είναι η αύξηση του ποσοστού ευημερίας λόγω της δράσης μιας κοινωνικής επιχείρησης και όχι λόγω άλλων παραγόντων που θα συνέβαλλαν ούτως ή άλλως¹² στην αύξηση αυτή, τότε θα μπορούσαν να εισαχθούν τρεις τρόποι ανάπτυξης μιας στοιχειωδώς συστηματικής μέτρησής του: **1.** Μέτρηση από ρυθμιστικό φορέα **2.** Με βάση τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε συναλλαγής **3.** Συνδυασμός των δυο προηγούμενων τρόπων. Άλλωστε, «αφού πλέον οι κοινωνικές επιχειρήσεις ενσωματώνονται σε αγορές, άρα μπορούν να ενσωματώσουν και κριτήρια (ποσοτικής) μέτρησης».

Επίσης, έχει μεγάλη σημασία η χρονική διάρκεια της επένδυσης ως προϋπόθεση για το θετικό κοινωνικό αντίκτυπο. Τυπικό παράδειγμα στη σχετική βιβλιογραφία είναι η περίπτωση της Acumen, που χρηματοδοτεί το πρόγραμμα Broadreach για την καταπολέμηση του Aids στη Νότια Αφρική. Ο μεγάλος θετικός κοινωνικός αντίκτυπος της Acumen σχετίζεται με το ότι χρηματοδοτεί με **υπομονετικά κεφάλαια** (αναμένει δηλαδή την απόδοση της επένδυσης σε βάθος χρόνου και όχι άμεσα) τη δράση αυτή λαμβάνοντας υπόψη όλους τους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες και τις πολιτικές συγκυρίες όπως και την κουλτούρα της Νότιας Αφρικής.

---

¹¹ Αν μια κοινωνική επιχείρηση πχ ένταξης ευάλωτων ομάδων απασχολήσει τρεις ανέργους, το εξοικονομούμενο επίδομα πρόνοιας εμπερικλείεται στο μίγμα αξίας της επιχείρησης αυτής και συνιστά την κοινωνική απόδοση της επένδυσης που έκανε ο επιχειρηματίας εκπαιδεύοντας και δίνοντας δουλειά σε τρεις συμπολίτες του.

¹² Αντίστροφα: η λειτουργία της αποκαλούμενης αντιγεγονοτικής (counterfactual) παραμέτρου: τι θα είχε συμβεί αν δεν είχε συμβεί η κοινωνική επένδυση;

Ανακύπτουν ερώτημα: Ποια η τελική σκοπιμότητα πίσω από αυτές τις μετρήσεις; Το προφανές¹³ είναι η λογοδοσία όλων των ενδιαφερόμενων μερών αφού η επίδραση της κοινωνικής επένδυσης δεν είναι ομοιογενής: Μία υποδομή υποδοχής 1.000 μεταναστών ευνοεί τους μετανάστες αλλά μπορεί να προκαλεί δυσαρέσκεια στην τοπική κοινωνία όταν πχ η υποδομή έχει κατασκευαστικά λάθη και χώρο μόνο για 100 λόγω αδιαφανούς διαχείρισης των σχετικών κονδυλίων από τους αρμοδίους.

Η σκοπιμότητα της μέτρησης σχετίζεται ακόμα με τη λεγόμενη **επενδυτική μυωπία**, όταν δηλαδή ο κοινωνικός επενδυτής διαχειρίζεται τα κεφάλαιά του με στόχο το άμεσο μέλλον ενώ ο χρονικός ορίζοντας της επένδυσης είναι λόγω της φύσης της πολύ μεγάλος.

Στα εγχειρίδια κοινωνικής χρηματοοικονομικής, γίνεται λόγος και για μια άλλη σκοπιμότητα, αυτήν του **χρονισμού**: Πότε θα γίνει η μέτρηση κοινωνικού αντικτύπου; Η χρονική περίοδος πρέπει να είναι τόση και τέτοια ώστε να συγκρίνονται τα κοινωνικά οφέλη της επένδυσης με το κόστος υλοποίησης της, προεξοφλώντας κόστος κι οφέλη με ένα επιτόκιο που να εκφράζει και τις αντιλήψεις των επενδυτών και της (τοπικής) κοινωνίας.

Οι ως τώρα ποσοτικές προσεγγίσεις της μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου, απηχούν ξεκάθαρα νεοκλασικές οικονομικές θεωρίες. Τη **θετικιστική**, που κάνει ξεκάθαρα λόγο για το χρηματικό τρόπο σκέψης, την **κριτική** που συσχετίζει το οικονομικό περιβάλλον του κοινωνικού επιχειρηματία με τη μορφή πολιτικής εξουσίας και τα συμφέροντά της και τέλος την **ερμηνευτική**, που δεν είναι άλλη από την σύγχρονη λογιστική της κοινωνικής οικονομίας και που προκρίνει τη συστηματική παρατήρηση για τη χαρτογράφηση του κοινωνικού αντικτύπου.

Είναι τελικά ζήτημα αριθμών η μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου; Πότε άραγε χαιρόμαστε ως κοινωνία περισσότερο, αν απασχοληθούν δέκα ψυχικά ασθενείς σε μια δομή ή αν ελεγχθεί καλύτερα η πορεία της υγείας τους χάρη σε μια πχ καινοτόμο ψυχοθεραπευτική προσέγγιση χρηματοδοτούμενη από ένα φιλάνθρωπο επιχειρηματία; Στην πρώτη περίπτωση μιλούν οι αριθμοί, στη δεύτερη πώς αποτιμάται η κοινωνική ωφέλεια; Η αποτελεσματικότητα απαιτεί πάντα και το επιχειρηματικό σκέλος (κόστος – όφελος, διαχείριση επενδυτικού κινδύνου) μα και τον κοινωφελή στόχο, δηλαδή την κοινωνική αλλαγή κατόπιν ενός δισηπίλου κοινωνικού προβλήματος. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό που ενίοτε φαντάζει δίλημμα, είναι δύσκολη. Η παροχή κοινωνικού δημόσιου αγαθού από οργανισμό του τρίτου τομέα της οικονομίας σημαίνει πως υπάρχουν ομάδες ανθρώπων και όχι αριθμών σε ανάγκη πχ εκπαίδευσης (άλλο πόσοι εκπαιδεύτηκαν και άλλο πότε και πώς μετράται το κοινωνικό όφελος από την

---

¹³ Που δυστυχώς δεν είναι και τόσο προφανές όπως θα δούμε στην ελληνική περίπτωση στα τρία τελευταία κεφάλαια της ανά χείρας εργασίας.

εκπαίδευση τους). Από την άλλη, μια βάση ποσοτικών δεδομένων είναι πάντα χρήσιμη στην Ευρώπη για την εκπόνηση data led κοινωνικών δημόσιων πολιτικών.

Αλλά γιατί ενδιαφέρει η σχέση του κοινωνικού επιχειρείν με τις δημόσιες πολιτικές;

2.2. Η σχέση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας με το δημόσιο τομέα.

Μια πρώτη, πιο επίσημη σχέση μεταξύ ευρωπαϊκών δημόσιων πολιτικών και κοινωνικών επιχειρήσεων, ξεκίνησε το **2000**, όταν η Ευρώπη έθεσε σε τροχιά το πρόγραμμα **Equal** επενδύοντας 300 εκατομμύρια ευρώ σε 420 εταιρείες κοινωνικού χαρακτήρα με απώτερο στόχο να αποκτήσουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις πρόσβαση στη χρηματοδότηση, να στηριχθούν ώστε να παράξουν αγαθά/υπηρεσίες περιβαλλοντικού, κοινωνικού, εκπαιδευτικού σκοπού και κυρίως, να βελτιωθεί το κανονιστικό πλαίσιο των κοινωνικού επιχειρείν γενικότερα ώστε να εισαχθεί η κουλτούρα αναπαραγωγής του εν λόγω επιχειρησιακού μοντέλου επωφελεία της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Το **2011**, και στο πλαίσιο της ανάγκης αναδιάρθρωσης της Ενιαίας Αγοράς, με την Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα από την Κομισιόν, ήταν φανερό πως η ΕΕ ήθελε πλέον τη δημιουργία ενός οικοσυστήματος ¹⁴για το κοινωνικώς επιχειρείν, ώστε να αξιοποιηθούν αποτελεσματικά οι πόροι των διαρθρωτικών της Ταμείων. Το **2013**, στην Ανακοίνωση της Επιτροπής για τις κοινωνικές επενδύσεις για την Ανάπτυξη και την Κοινωνική Συνοχή, δόθηκε έμφαση στις επενδύσεις του δημόσιου τομέα για τη δια βίου ανάπτυξη και τη συμβολή σ αυτό του Τρίτου Τομέα της Οικονομίας ο οποίος αναγνωρίζεται έκτοτε ως ο τρίτος κλάδος της οικονομίας. Αναγνωρίζονται δε και τα πολλά εμπόδια που συναντούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις τόσο στην αναγνώρισή τους όσο και στην πρόσβαση τους στις αγορές. Ήδη, ένα χρόνο νωρίτερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε εκκινήσει έντεκα (11) δράσεις δημόσιας πολιτικής για το θέμα.

Μεταξύ αυτών: **α.** ένα κανονιστικό πλαίσιο για χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων από τα ταμεία κοινωνικών επενδύσεων **β.** ένα χάρτη των επιχειρήσεων δομημένο σε δημόσια βάση δεδομένων ώστε να απεικονίζονται κανόνες, προοπτικές, κριτήρια, βέλτιστες πρακτικές που τις αφορούν **γ.** την πλατφόρμα Enterprise Europe Network **δ.** μια μελέτη κατάστασης των αμοιβαίων ταμείων και **ε.** μια πρώτη μύηση των εμπλεκόμενων μερών στην έννοια του ευρωπαϊκού μη κερδοσκοπικού σωματείου και της ευρωπαϊκής κοινωνικής επιχείρησης.

Παρουσιάζει δε μεγάλο ενδιαφέρον, το ενημερωτικό σημείωμα των καθηγητών Antonella Noya και Emma Clarence στον **ΟΟΣΑ**, σχετικά με την εκπόνηση εθνικών όσο και περιφερειακών

---

¹⁴ Τον όρο εισήγαγε ο τότε Επίτροπος Εσωτερικής Αγοράς Michel Barnier.

πολιτικών στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας. Κάνουν λόγο για **έξι πυλώνες**: **1.** Εκπαίδευση των νέων στην ενεργοποίηση εμπλοκής τους στο κοινωνικό επιχειρείν **2.** Στήριξη των νεοφυών και κοινωνικών επιχειρηματιών με φυτώρια και πάρκα καινοτομίας **3.** Βιώσιμη χρηματοδότηση **4.** Υποστήριξη πρόσβασης σε δημόσιες αγορές μέσω του ανοίγματος των δημοσίων συμβάσεων στον τομέα των κοινωνικών επιχειρήσεων **5.** Στήριξη της δημόσιας διοίκησης στην κοινωνική επιχείρηση με διαυγή νομικά πλαίσια, φοροελαφρύνσεις και πρόσβαση στις αγορές **6.** Ολοκληρωμένη στρατηγική και χρηστή διακυβέρνηση με συνέργειες όλων των εμπλεκόμενων μερών ώστε να δημιουργούνται μηχανισμοί μέτρησης κοινωνικού αντικτύπου.¹⁵

Ακόμα μεγαλύτερο όμως ενδιαφέρον, παρουσιάζουν κατά την ίδια περίοδο, οι προτάσεις της **Ευρωπαϊκής Κοινωνικής και Οικονομικής Επιτροπής (ΕΟΚΕ)** προς την ομάδα **GECES**, την ομάδα των εμπειρογνομόνων της Κομισιόν που ασχολείται με τις εξελίξεις στον Τρίτο Τομέα της οικονομίας: Καθώς γίνεται αντιληπτό ότι η στροφή των δημοσίων πολιτικών προς τη βελτίωση του κοινωνικώς επιχειρείν θα πρέπει να συνοδεύεται από εξορθολογισμό και του συμβατικού χρηματοπιστωτικού τομέα και άρα είναι απαραίτητη η συνδρομή του Ευρωπαϊκού Ταμείου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας όπως και του Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων, η ΕΟΚΕ προτείνει την επιμονή στην περιγραφή και όχι στον ορισμό ή στη νομική μορφή μίας κοινωνικής επιχείρησης, με έμφαση στην εμπλοκή της κοινωνίας των πολιτών και στην κοινωνική καινοτομία.¹⁶

Σήμερα, στη σχέση κοινωνικών επιχειρήσεων και Δημόσιου τομέα στην Ευρώπη, διακρίνει κανείς **τέσσερις στρατηγικές**: **1.** Στρατηγική **υποστήριξης**, όπου το Δημόσιο επιδοτεί ιδιωτικούς παρόχους κοινωνικών υπηρεσιών με ελάχιστους για εκείνους περιορισμούς **2.** Στρατηγική **κινήτρων**, όπως πρόσληψη μειονεκτούντων προσώπων που οδηγεί στη μείωση του μη μισθολογικού εργατικού κόστους, κάτι που η κυβέρνηση θεωρεί επιχορήγηση **3.** Στρατηγική εξωτερικής **ανάθεσης**, όπου το δημόσιο αναθέτει σε κοινωνικές επιχειρήσεις την παροχή γενικών υπηρεσιών κοινωνικού χαρακτήρα και περιορίζοντας έτσι αισθητά τη δυνατότητα ενδεχόμενης κοινωνικής καινοτομίας και **4.** Στρατηγικής **κουπονιών**, όταν οι χρήστες έχουν πρόσβαση με κουπόνια της δημόσιας διοίκησης¹⁷ σε υπηρεσίες χρηματοδοτηθείσες από εκείνη.

---

¹⁵ Σε γαλλική περιφέρεια, στο πλαίσιο του Προγράμματος Progress, υπογράφονται ετήσιες συμφωνίες μεγάλων εταιρειών που συνεργούν σε κοινωνικές επενδύσεις (έργα δημοσίων υποδομών κλπ).

¹⁶ Το 2016, η ΕΟΚΕ παρουσίασε τη σύνοψη των γνωμοδοτήσεων της όπως και το έργο διαφόρων κοινωνικών επιχειρήσεων κατά την «1^η Ευρωπαϊκή Ημέρα Κοινωνικών Επιχειρήσεων».

¹⁷ Συμβαίνει στη Γαλλία, στην Ιταλία και στο Βέλγιο κυρίως για κατ'οίκον περίθαλψη και παιδική μέριμνα.

Ως πρόταση ενδυνάμωσης και εφαρμογής των παραπάνω, προβάλλει τα τελευταία χρόνια η παρουσία ιδιωτικών κερδοσκοπικών εταιρειών ή ιδιωτικών χρηματοπιστωτικών φορέων που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν οικονομικά τις κοινωνικές επιχειρήσεις¹⁸ δημιουργώντας έτσι κανάλια επενδύσεων κοινωνικού αντικτύπου.¹⁹ Πρόκειται για την εφαρμογή της ευρύτερης προσέγγισης γνωστής ως «**λογικής Γιούνκερ**»: Ο μέχρι το Νοέμβριο του 2019 Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, θεωρεί ότι οι υποστηριζόμενες κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να προσφέρουν μεγάλη γκάμα υπηρεσιών, σε τομείς όπως η υγεία, οι συκοινωνίες, η εκπαίδευση κ.α, συνεπώς μπορούν να δημιουργούν και υπεραξίες με αποτέλεσμα την πιθανότατη επιστροφή της χρηματοδότησης τους στις χρηματοδοτικές πηγές..

Τα αλληλοασφαλιστικά ταμεία είναι τα κατεξοχήν πρόσφορα για να χρηματοδοτούν τέτοιες κοινωνικές επενδύσεις, συνδυάζοντας το οικονομικό όφελος με την παροχή κοινωνικού δημόσιου αγαθού και επιτυγχάνοντας έτσι την επιθυμητή για το κοινωνικώς επιχειρείν μόχλευση. Στο πνεύμα αυτό συστήθηκε το **EFSI**, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων, που συνδράμει σχέδια εθνικού βεληνεκού σε κάθε κράτος –μέλος, με πόρους και εγγυήσεις για τους (κοινωνικούς) επιχειρηματίες προερχόμενα από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων αλλά και από τις συμμετοχές ιδιωτικών εταιρειών²⁰.

2.3. Χρηματοδοτικές πηγές στα κράτη-μέλη: Η κοινωνική χρηματοοικονομική και τα εργαλεία της: Κοινωνικά ομόλογα, μικροπιστώσεις, συμμετοχική χρηματοδότηση.

Η ως άνω προσέγγιση της σημασίας της οικονομικής στήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων, στηρίζεται στην πεποίθηση πως οι δημόσιες επιδοτήσεις δεν μπορούν να είναι ο αποκλειστικός τρόπος χρηματοδότησης κοινωνικών δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών σε καιρούς ύφεσης και σε κράτη που έπαψαν προ πολλού να μπορούν να ανταπεξέρχονται στις υποχρεώσεις της κοινωνικής τους πολιτικής βασισμένα στο Κευνσιανό μοντέλο. Και αφού η εν λόγω προσέγγιση κάνει λόγο για επιστρέψιμη χρηματοδότηση²¹, οι τράπεζες, δεν θα μπορούσαν να απέχουν από αυτό το εγχείρημα. Εμφανίζονται έτσι οι **κοινωνικές τράπεζες** και ο τομέας της **Κοινωνικής**

---

¹⁸ Η SAP είναι εταιρεία που επιχορηγεί κοινωνικές επιχειρήσεις για τη σύστασή τους παρέχοντας ταυτόχρονα επιχειρηματικές συμβουλές.

¹⁹ Στην πραγματικότητα, πρόκειται για ένα από τα σύγχρονα χρηματοδοτικά εργαλεία στήριξης του τρίτου τομέα, που παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω.

²⁰ Στις ΗΠΑ, η πρακτική αυτή είναι γνωστή ως Yin Yang Deals.

²¹ Η μη επιστρέψιμη χρηματοδότηση που φτάνει ως το 100% του απαιτούμενου ποσού, εφαρμόζεται σε ευρωπαϊκά προγράμματα έρευνας και καινοτομίας, σε ανθρωπιστικά προγράμματα όπως και σε προγράμματα ένταξης τρίτων χωρών (το γνωστό μας Interreg.)

Τραπεζικής. Το «κοινωνικό» σχετίζεται με το ότι μία τράπεζα εξασφαλίζει μία μη ανταγωνιστική χρηματική υπεραξία προσφέροντας κυρίως επιτόκια σε τιμή χαμηλότερη από αυτήν της αγοράς, χρηματοδοτώντας έτσι έργα με θετικό κοινωνικό αντίκτυπο και όχι με γνώμονα τη μεγιστοποίηση του κέρδους.

Ως τώρα, στην Ε.Ε υπάρχουν **πέντε** μεγάλες τέτοιες τράπεζες: Η **Triodos Bank** στην Ολλανδία, η **GLS** στη Γερμανία, η **Banca Etica** στην Ιταλία, η **ABS** στην Ελβετία και η **Merkur Bank** στη Δανία. Η αποδοτικότητα τους εξαρτάται από τη θεσμική ποικιλία των φορέων της Κ.Ο στα κράτη-μέλη, τον τρόπο αξιολόγησης τόσο των ίδιων τραπεζών αυτών όσο και των εγχειρημάτων των δανειοληπτών, αλλά και από το βαθμό αποφυγής της στρέβλωσης του υγιούς ανταγωνισμού στην ευρωπαϊκή αγορά. Το προαναφερθέν EFSI προκρίνει τα κοινωνικά τραπεζικά προϊόντα των πέντε αυτών τραπεζών, αφού προσφέρονται προϊόντα κοινωνικής τραπεζικής που φθάνουν τα 300 δις ευρώ μέσω προγραμμάτων. Έτσι, το Πρόγραμμα για την Απασχόληση και την Κοινωνική καινοτομία, απευθύνεται σε κοινωνικούς επιχειρηματίες, ΟΤΑ, ΜΚΟ, που χρηματοδοτούνται με πολύ χαμηλά επιτόκια. Σημειώνεται ότι η Κομισιόν δεν αποδεσμεύει ποτέ απευθείας ποσά στους επιχειρηματίες, αλλά τα μεταβιβάζει σε **ενδιάμεσες τράπεζες**. Δεδομένης δε της μεγάλης τραπεζικής επισφάλειας των κοινωνικών επιχειρηματιών, οι κοινωνικές τράπεζες παρέχουν τις εγγυήσεις για να πείθονται για το εγχείρημα οι ιδιώτες υποψήφιοι επενδυτές. Στην πράξη, για την αποδέσμευση αυτών των ποσών γίνεται χρήση του **α. Μηχανισμού Συνεπένδυσης** και **β. των Ταμείων Αστικής Ανάπτυξης:**

Το πρώτο εργαλείο, απευθύνεται σε νεοσύστατες επιχειρήσεις²² που προσελκύουν κεφάλαια για συλλογικές επενδύσεις, διαχειριστές από ένα βασικό διαμεσολαβητή. Στην περίπτωση αυτή η Κομισιόν μεταβιβάζει στο διαμεσολαβητή τη διάθεση πόρων ύψους ως και δεκαπέντε εκ. ευρώ ανά επιχείρηση.

Το δεύτερο εργαλείο προσφέρει δάνεια διαχειριζόμενα από τον μεσολαβητή ύψους έως και 20 εκ. ανά έργο, το 30% όμως των συνολικών κεφαλαίων πρέπει να προέρχονται από ιδιωτικά κεφάλαια.

Στις ΗΠΑ, το χρηματιστήριο και η απευθείας προσέλκυση επενδυτών /ιδιωτών/ ταμείων είναι συνηθισμένες πηγές χρηματοδότησης κοινωνικών επενδύσεων. Γενικά, στη διεθνή αγορά υπάρχει διαθέσιμο κεφάλαιο στον κλάδο επενδύσεων κοινωνικού αντίκτυπου (Salamon & Young, 2012).

---

²² Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης έχουν θεσπίσει και απονομή βραβείων για κοινωνικούς επενδυτές με επενδύσεις μεγάλου αντικτύπου.

Ως χρηματοδοτικά εργαλεία κοινωνικής χρηματοοικονομικής, τα **ομόλογα κοινωνικού αντικτύπου** θεωρούνται ο πλέον άκρως βιώσιμος πυλώνας κοινωνικής πολιτικής. Είναι συμβόλαια δανείων που εκδίδουν οι κυβερνήσεις, οι ΟΤΑ, οι δημόσιοι οργανισμοί. Τα χρήματα δεν δίνονται όμως απευθείας, αλλά με ενδιάμεσο μη κυβερνητικό οργανισμό που επιβλέπει την κοινωνική επένδυση και τους παρόχους των υπηρεσιών/αγαθών. Ο χρηματοδότης πληρώνεται από τα προκύπτοντα οφέλη, όταν δηλαδή επιτευχθεί ο κοινωνικός σκοπός (Βλάδος, 2017). Με βάση επομένως τη μέτρηση της κοινωνικής ευημερίας άρα και της αποτελεσματικότητας της κοινωνικής πολιτικής, τα κοινωνικά ομόλογα μετατοπίζουν τον όποιο κίνδυνο κατ ουσίαν στον ιδιωτικό τομέα συνδυάζοντας κίνητρα και επιδιώξεις για την επίλυση κοινωνικών ζητημάτων. (Wong, et al., 2017). Είναι αναντίρρητα μεγάλη κοινωνική καινοτομία που απαιτεί τη συνεργασία όλων με σαφή ορισμό των κριτηρίων επιτυχίας της επένδυσης και εφόσον επικεντρώνεται στον αντίκτυπο, λογικό είναι να εστιάζεται στη μέτρησή του: Το πρώτο και γνωστό για την επιτυχία του κοινωνικό ομόλογο ήταν στις φυλακές του Πίτερμπορο στη Βρετανία. Δεκαεπτά κοινωνικοί επενδυτές έδωσαν χρήματα μέσω ομολόγων σε παρόχους κοινωνικών υπηρεσιών με στόχο να καταφέρουν να μειώσουν την παραβατικότητα σε αποφυλακισθέντες που είχαν εκτίσει ποινή κάτω του έτους. Οι πολίτες αυτοί συγκρίνονταν ως προς τη μείωση ή μη της επαναληπτικότητας των πράξεων τους με τα ποσοστά επανάληψης εγκληματικών πράξεων από αποφυλακισμένους με αντίστοιχο εγκληματικό παρελθόν, ηλικία και εθνικότητα. Το πρόγραμμα κρίθηκε επιτυχές μεν, αλλά διακόπηκε όταν, με τη μεταρρύθμιση του βρετανικού σωφρονιστικού συστήματος που ακολούθησε, η συμμετοχή των αποφυλακισθέντων σε προγράμματα επανένταξης, κατέστη υποχρεωτική.

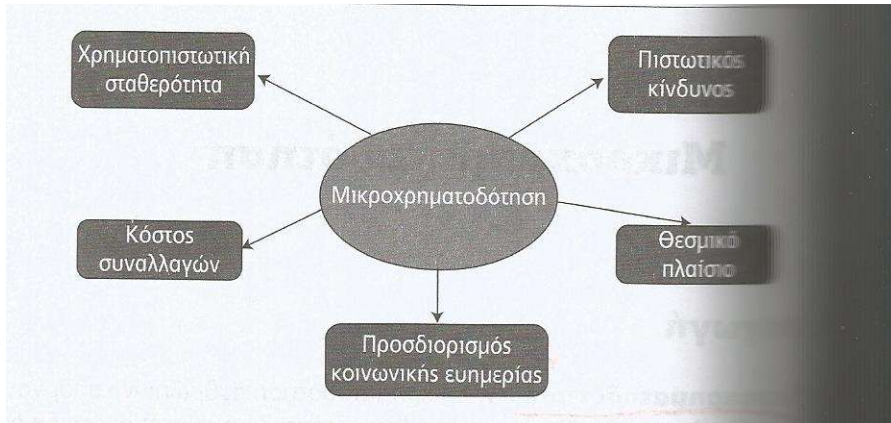
Γεγονός είναι, ωστόσο, ότι τα ομόλογα κοινωνικού αντικτύπου αυξάνουν μεν την κλίμακα των υπηρεσιών, από την άλλη, η μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου παραμένει δύσκολο εγχείρημα, ενώ η «δυνατότητα προσαρμογής των ομολόγων αυτών σε εναλλαγές του πολιτικού πλαισίου και μεταβολής των κυβερνητικών κοινωνικών δαπανών παραμένει περιορισμένη» (Ανδρικόπουλος, 2019).

Άλλη χρηματοδοτική πηγή είναι οι **μικροπιστώσεις / μικροχρηματοδοτήσεις**, που έγιναν διάσημες χάρη στο γνωστό σε όλον τον πλανήτη Μωχάμεντ Γιουνούς: Το 1976, χορήγησε για πρώτη φορά πολύ μικρά δάνεια στους πάμφτωχους συγχωριανούς του στο Μπαγκλαντές, αφού δεν είχαν τη δυνατότητα να δανειοδοτηθούν από συμβατική τράπεζα και δεν είχαν πρόσβαση σε βασικές υποδομές έχοντας έτσι οικτρό βιοτικό επίπεδο.

Ο Μωχάμεντ Γιουνούς και η κοινωνική τράπεζά του, η Grameen Bank, που αργότερα ίδρυσε, μοιράστηκαν το Βραβείο Νόμπελ Ειρήνης το 2006. Στην εν λόγω τράπεζα, όσο πιο ενδεής είναι κανείς, τόσο ευκολότερα παίρνει το δάνειό του, το οποίο αποπληρώνει σε πολλές πολύ μικρές

δόσεις αλλά σε μεγάλη συχνότητα, σχεδόν κάθε εβδομάδα. Το 76% των κεφαλαίων της Τράπεζας ανήκει στους δανειολήπτες, που φυσικά, όταν με τη λήψη του δανείου ξεκινήσουν μια δική τους δουλειά, γίνονται οι ίδιοι καταθέτες, άρα τα κέρδη επανεπενδύονται σε αυτούς.

(Πηγή: Ανδρικόπουλος, 2019, σελ. 78)

Διάγραμμα 2.1: Οι προκλήσεις των μικροπιστώσεων.

Σήμερα, γίνεται ακόμα και πιστοληπτική αξιολόγηση των μικροπιστώσεων²³, ενώ υπηρεσίες μικροχρηματοδοτήσεων παρέχουν οι συμβατικές τράπεζες²⁴ (άλλωστε συνιστούν το 25% της αγοράς δανείων), οι Μ.Κ.Ο, μη τραπεζικοί χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και οι συνεταιριστικές τράπεζες για την διευκόλυνση ατόμων στην απόκτηση ενός αρχικού κεφαλαίου²⁵. Η μορφή κάθε οργανισμού, έχει μεγάλη σημασία για το ρυθμιστικό πλαίσιο που διέπει την παροχή μικροπιστώσεων. Σε κάθε περίπτωση, τα χαρακτηριστικά αυτών των συμβολαίων δανεισμού είναι άκρως ενδιαφέροντα:

Καταρχάς πρόκειται πάντοτε για ομαδικό δανεισμό (Akula, 2010), γεγονός που διευκολύνει την αποπληρωμή: Αν δεν μπορεί να αποπληρώσει ένας, το κάνουν οι υπόλοιποι για αυτόν! Δεύτερον, οι πληρωμές είναι δημόσιες: Οι δανειολήπτες συγκεντρώνονται όλοι σε δημόσιες

²³ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της ASA INTERNATIONAL, οργανισμού που εΐσηχθη το 2018 στο χρηματιστήριο του Λονδίνου. Από τους μεγαλύτερους οργανισμούς μικροχρηματοδότησης στον κόσμο, απασχολεί 9000 άτομα και «...το επιχειρησιακό της μοντέλο μπορεί να εφαρμοστεί σε πολλές αγορές, υποστηριζόμενο από ένα αποτελεσματικό πληροφοριακό σύστημα....»

²⁴ Η κρατική ενίσχυση πιστώσεων μέσω αγροτικών τραπεζών, όπου οι κυβερνήσεις χρηματοδοτούν το επιτόκιο αναλώνοντας κρατικούς πόρους, δεν θα πρέπει να συγχέονται με τις μικροχρηματοδοτήσεις.

²⁵ Οι συμβατικές τράπεζες δεν παρέχουν τέτοιες διευκολύνσεις σε νεοφυείς επιχειρήσεις,

συναντήσεις μαζί με τους υπαλλήλους της τράπεζας, τακτική άκρως απαραίτητη για τη συνοχή της κοινωνικής ομάδας. Τα κίνητρα, χαρακτηρίζονται δυναμικά: «Αν δεν το αποπληρώσω, αποκλείομαι από ένα μελλοντικό δανεισμό». Επηρεάζουν θετικά το ΑΕΠ παρά την ποικιλομορφία που παρουσιάζουν ως «συμβόλαια» αναλόγως των πολιτισμικών και οικονομικών ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής και παρά τον κίνδυνο πιστωτικών γεγονότων που δύνανται να οδηγήσουν το εργαλείο αυτό σε κρίση (Ανδρικόπουλος, 2019).

Πρόσθετα, **νέα χρηματοδοτικά εργαλεία** στην ΕΕ αλλά και παγκοσμίως, είναι τα εξής:

-**Μη εγγυημένο χρέος:** (Δάνειο που δεν απαιτεί ασφάλεια).

-**Ομόλογα μη εισηγμένα στο χρηματιστήριο** με αποπληρωμή της επένδυσης σε πέντε έτη.

-**Χρηματοδότηση ομολόγων φιλανθρώπων οργανισμών** οι οποίοι προσφέρουν τη χρηματοδότηση αυτή χωρίς απαίτηση εμπράγματων εγγυήσεων.

-**Συμμετοχή σε επενδύσεις ιδίων κεφαλαίων:** Δάνειο που μοιράζει το ρίσκο μεταξύ επενδυτή και επιχείρησης

-**Μικτή χρηματοδότηση τρίτων:** Δύο κοινωνικοί επενδυτές συνεργάζονται και ο ένας παίρνει το μεγαλύτερο ρίσκο.

-**Συμμετοχική χρηματοδότηση:** (crowdfunding): Αναλύεται στο τρίτο κεφάλαιο, όπου διερευνάται η αμερικανική προσέγγιση στην κοινωνική επιχειρηματικότητα. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της η κοινωνική νομιμοποίηση (Agrweal, et al., 2015), αφού ευρεία ομάδα πληθυσμού ενστερνίζεται τη στοχοθεσία του κοινωνικού εγχειρήματος, ενώ, ανταγωνιζόμενη τους συμβατικούς μηχανισμούς χρηματοδότησης, τους αναγκάζει ενίοτε σε μείωση των επιτοκίων κατά τη χρηματοδότηση παρόμοιων εγχειρημάτων.

Τον προπερσινό Δεκέμβριο, επιτεύχθηκε προσωρινή πολιτική συμφωνία μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου των Υπουργών της Ε.Ε σχετικά με την πρόταση της Επιτροπής για ενίσχυση της συμμετοχικής χρηματοδότησης στην Ε.Ε. «...Η πρόταση αυτή αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της Ένωσης Κεφαλαιαγορών και στοχεύει στην αξιοποίηση των ευκαιριών που παρουσιάζονται μέσω των συνεχώς αναδύομενων τεχνολογικών καινοτομιών στον χρηματοπιστωτικό τομέα, γνωστών ως «FinTech» (χρηματοπιστωτική τεχνολογία). Με αυτή τη συμφωνία, έχουν υιοθετηθεί ή συμφωνηθεί σε ενωσιακό επίπεδο 12 από τις συνολικά 13 νομοθετικές προτάσεις στον τομέα της Ένωσης Κεφαλαιαγορών. Η συγκεκριμένη πολιτική συμφωνία θα υποβληθεί στη διαδικασία της τελικής επικύρωσης από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο. Μετά την υιοθέτησή του, το νέο ρυθμιστικό πλαίσιο θα εναρμονίσει τους κανόνες σχετικά με τις πλατφόρμες συμμετοχικής χρηματοδότησης που

βασίζονται σε επενδυτικά κεφάλαια ή κεφάλαια δανείων και οι οποίες λειτουργούν εντός της ΕΕ. Στο εξής, καθίσταται ευκολότερη η διασυνοριακή δραστηριοποίησή τους στην ΕΕ χάρη στην προβλεπόμενη απαίτηση κατοχής ενιαίας άδειας λειτουργίας». ²⁶

Τέλος, ιδιαίτερη μνεία αναφορικά με το ζήτημα των πιο πρόσφατων χρηματοδοτικών μηχανισμών στην Ε.Ε, οφείλεται στις δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς ή αλλιώς Κοινωνικά Υπεύθυνες Δημόσιες Συμβάσεις (ΚΥΔΣ).

2.4. Κοινωνικά Υπεύθυνες Δημόσιες Συμβάσεις (ΚΥΔΣ).

Από τα όσα εκτέθηκαν ως τώρα, είναι φανερό ότι τα δυτικά κράτη ενεργοποιούν πλέον όχι μόνο τις κυβερνήσεις τους, αλλά και κάθε παράγοντα εντός ή εκτός αγοράς που μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση του μοντέλου της κοινωνικής δημοκρατίας. Στο πλαίσιο αυτό, κομβικό ρόλο παίζουν οι δημόσιες συμβάσεις, όπως ρυθμίζονται από την Ε.Ε. Καταρχάς, οι Δ.Σ συνάπτονται για έργα/υπηρεσίες και αγαθά έναντι αμοιβής με μία ή περισσότερες επιχειρήσεις και η υλοποίησή τους συνιστά σημαντικό κομμάτι του ευρωπαϊκού ΑΕΠ. Αναγνωρίστηκε λοιπόν η νομική βάση της ανάγκης συνεκτίμησης κοινωνικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων κατά τη σύναψή τους με τις Οδηγίες 2004/17/ΕΚ και 2004/18/ΕΚ, ενώ το 2014 το ΕΚ και το ΕΣ, μεταρρύθμισαν το πλαίσιο των μικρομεσαίων επιχειρήσεων ώστε με την εισαγωγή κοινωνικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων στη σύναψη των δημοσίων συμβάσεων, να επιτευχθεί μεγαλύτερη προσβασιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων στην αγορά. Απότοκος των προσπαθειών αυτών ήταν οι Οδηγίες 2014/24 Ε.Ε και 2014/25/Ε.Ε που ορίζουν τη σύναψη συμβάσεων μεταξύ Δημοσίου και φορέων που στοχεύουν στην υλοποίηση έργων και υπηρεσιών που αφορούν το νερό, την ενέργεια, τις μεταφορές, τα ταχυδρομεία, όπως και η Οδηγία 2014/23 που είναι Οδηγία παραχώρησης. Βασικές καινοτομίες: Η επιλογή της πιο συμφέρουσας οικονομικά προσφοράς (ΠΣΟΑΠ) με τη συνεκτίμηση του κόστους και της ποιότητας του έργου σε όλο τον κύκλο του.

Έτσι «γεννήθηκαν» οι κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις, ως πρότυπο που επηρεάζει τον κοινωνικό αντίκτυπο θετικά όπως και το περιβάλλον, που περιστέλλει τη γραφειοκρατία και που θέτει κανόνες στην υπεργολαβία. Στη δε αιτιολογική έκθεση για την ανάγκη ενεργού εμπλοκής του Τρίτου Τομέα στην ευρωπαϊκή οικονομία, οι κοινωνικά υπεύθυνες συμβάσεις καταγράφονται ως ο πρωταρχικός τρόπος ενεργοποίησης του, αφού με αυτές θα μπορούν οι

---

²⁶ <https://www.lawspot.gr>

κοινωνικοί επιχειρηματίες να έχουν πρόσβαση στην αγορά εφαρμόζοντας πρώτοι τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια.

Ήδη, στον Οδηγό του 2011 για τις κοινωνικές αγορές, όπου τότε οι ΚΥΔΣ ήταν προσδοκία και μόνο, καταγραφόντουσαν τέσσερις προσεγγίσεις συμβάσεων με «κοινωνική αναφορά»: 1) ο προκηρύσσων το διαγωνισμό δημόσιος φορέας εντάσσει στην προκήρυξη διακριτά κοινωνικά κριτήρια 2) οι αναθέτουσες αρχές μπορούν να αποκλείσουν από το διαγωνισμό υποψήφιο ανάδοχο αν αυτός δεν είχε επιδείξει στο παρελθόν ένα συγκεκριμένο επίπεδο πλήρωσης κοινωνικών κριτηρίων 3) ο δημόσιος φορέας που προκηρύσσει το διαγωνισμό προχωρά σε διαβούλευση προκειμένου να πείσει τους υποψηφίους για την τήρηση κοινωνικών προτύπων και 4) ο δημόσιος φορέας απαιτεί από τον ανάδοχο στο στάδιο της εκτέλεσης την πλήρωση κριτηρίων όπως την απασχόληση ντόπιων στην κατασκευή του έργου.

Με τις Οδηγίες του 2014, όπου ο στόχος ήταν η αποδοτικότερη διοχέτευση των δημόσιων πόρων και η άσκηση κοινωνικής πολιτικής, οι αλλαγές ήταν τελικά δύο: 1)επεκτάθηκε η κατακλειστικότητα ανάθεση και στις κοινωνικές επιχειρήσεις ανεξάρτητα από τη νομική μορφή των τελευταίων.

2) Στα κριτήρια ανάθεσης δημοσίων προμηθειών εισήχθη το κριτήριο της βέλτιστης σχέσης τιμής-ποιότητας που ορίζει πως, οι αναθέτουσες αρχές, ανάλογα με το αντικείμενο της δημόσιας σύμβασης, λαμβάνουν υπόψη τους κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια στο στάδιο αξιολόγησης των προμηθειών²⁷.

Όλα αυτά θα απέβαιναν καταλυτικά για την πρόοδο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ευρώπη, αν εφαρμόζονταν και κατά γράμμα!

Όμως, δεν είναι υποχρεωτική η χρήση όλων των παραπάνω στους διαγωνισμούς, όπως φαίνεται τουλάχιστον στην πράξη. Απαιτείται μεγάλη πολιτική στήριξη από τις κυβερνήσεις των κρατών –μελών ώστε να αλλάξει η κουλτούρα της «ατμόσφαιρας» στο χώρο των δημοσίων συμβάσεων.

Από τη δική τους πλευρά, εκμεταλλευόμενες τις Οδηγίες της Επιτροπής και τη διατύπωση της επίσημης θέσης της ΕΕ για τις ΚΥΔΣ όπως αυτή δίδεται στον ορισμό της ΚΥΔΣ²⁸, οι κοινωνικοί επιχειρηματίες και προκειμένου να βελτιώσουν την πρόσβασή τους στις αγορές, προτείνουν

---

²⁷ Για την ενσωμάτωση των Οδηγιών στη χώρα μας θα γίνει αναλυτικά λόγος στο επόμενο κεφάλαιο.

²⁸ «..Είναι η πράξη σύναψης μιας σύμβασης που λαμβάνει υπόψη την προσβασιμότητα για όλους, αειφόρο ανάπτυξη και το ηθικό εμπόριο δίδοντας ευκαιρίες απασχόλησης, αξιοπρεπή εργασία, ίσες ευκαιρίες και συμμόρφωση προς το εργατικό Δίκαιο και τις Οδηγίες και Αρχές της Συνθήκης της Ε.Ε».

στους αρμοδίους σχέδια δράσης με τοπική προτεραιότητα, πλην όμως οι αγορές απέχουν πολύ ακόμα από το να θεωρούνται κοινωνικές. Κατά τον δρ. Νασιούλα, αν δεν τεθούν **υποχρεωτικές²⁹ κοινωνικές ρήτρες** στις ΚΥΔΣ, ο Τρίτος Τομέας δεν θα έχει ποτέ την ίδια νομιμοποίηση με αυτήν που δίδεται στις συμβατικές επιχειρήσεις αρκούμενες στην υιοθέτηση μιας εταιρικής κοινωνικής ευθύνης.

Στην ενότητα 2.2, έγινε αναφορά στους έξι πυλώνες για την κοινωνική οικονομία και μεταξύ αυτών, για την ανάγκη ανοίγματος των κοινωνικών επιχειρήσεων στις αγορές. Ωστόσο, αν δεν συνοδεύονται υποχρεωτικά οι προκηρύξεις από ρήτρες κοινωνικής αναφοράς, τότε τα εμπόδια για αυτούς τους κοινωνικούς οργανισμούς θα παραμείνουν. Οπωσδήποτε, η ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Να γίνουν οι δημόσιες συμβάσεις προμηθειών αποτελεσματικές μέσα στην Ευρώπη και για την Ευρώπη» της 3ης Οκτωβρίου 2017 που τάσσεται υπέρ της συστηματικής χρήσης στρατηγικών δημόσιων συμβάσεων, πιστώνεται στα θετικά της, ενώ είναι παράλληλα έναυσμα για τη δρομολόγηση σχεδίου, που όπως λέει η ίδια, στοχεύει στη δημιουργία νέου Οδηγού για τις Κοινωνικά Υπεύθυνες Συμβάσεις μέσα από τη συστηματική διαβούλευση «Η διαβούλευση για το νέο Οδηγό... θα συμβάλει ..στην αύξηση της ευαισθητοποίησης για τις δυνατότητες που προσφέρονται από τις Οδηγίες του 2014, στην επεξήγηση με σαφή και πρακτικό τρόπο της ενσωμάτωσης των κοινωνικών πτυχών στις δημόσιες συμβάσεις, στη συλλογή και τη διάδοση παραδειγμάτων κοινωνικών συμβάσεων και ορθών πρακτικών στη βελτίωση της πρόσβασης των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας σε δημόσιες συμβάσεις». (Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu>).

---

²⁹ Όπως στην περίπτωση της κυβέρνησης της Ουαλίας.

2.5. Προκλήσεις και Τάσεις στον Τρίτο Τομέα σήμερα: Κοινωνική δικαιοχρησία, ψηφιακή κοινωνική καινοτομία και νεοφυείς επιχειρήσεις, ενεργειακή κοινότητα, social enterprise mark.

Η **κοινωνική δικαιοχρησία**, ως τάση στην Ευρώπη στο πλαίσιο της Στρατηγικής 2020, φαντάζει ως συμπαθής πρακτική και δη μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων που αναζητούν ένα είδος σύμπραξης μεταξύ τους.

Δικαιοχρησία σημαίνει την αγορά του δικαιώματος χρήσης -από την πλευρά του δικαιοδόχου (franchisee)- τεχνογνωσίας, εμπορικών σημάτων, χωροταξικών διευκολύνσεων που διαθέτει ο δικαιοπάροχος (franchisor), με στόχο την πώληση ενός αγαθού ή την παροχή μιας υπηρεσίας. Κοινωνική δικαιοχρησία, σημαίνει μεν το ίδιο, αλλά με μία σημαντική διαφορά: Ο πρωταρχικός σκοπός δεν είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους, αλλά η κοινωνική συνοχή και ευημερία, το προκύπτον κοινωνικό όφελος μέσα από τη διαμοίραση ιδεών και εκπαίδευσης των δικαιοδόχων, με συνηθέστερο στόχο την απασχόληση ευάλωτων ομάδων, την ενίσχυση της τοπικής παραγωγής, την ανακύκλωση και τις περιβαλλοντικές δραστηριότητες, την παροχή υπηρεσιών υγείας. Υπό την έννοια αυτή, μία τέτοια κοινωνική επιχείρηση, που αναπτύσσεται μέσω του κοινωνικού franchising, έχει κέρδη ώστε να επιβιώνει και αυτή και τα μέλη της, πάντα όμως ο σκοπός που εξυπηρετεί, είναι κοινωνικός.

Το πλεονέκτημα του κοινωνικού franchise, ειδικά σε περίοδο ύφεσης, είναι ότι προσφέρει- όσο πιο μεγάλο είναι το δίκτυο του- τόσο πιο μεγάλες οικονομίες κλίμακας, βοηθώντας μικρές κοινωνικές επιχειρήσεις να έλκουν κεφάλαια και κατόπιν να επεκτείνονται οι ίδιες παρέχοντας υπηρεσίες με θετικό κοινωνικό αντίκτυπο, υλοποιώντας ταυτόχρονα προγράμματα επιχορηγούμενα από την Ε.Ε. Κατά τη Φιόρη Ζαφειροπούλου, οι δυνητικοί franchisors είναι³⁰: 1) δημόσιες επιχειρήσεις και κρατικοί οργανισμοί στους οποίους προσφέρεται το κοινωνικό franchise ως μία πολύ ελκυστική λύση αποκρατικοποιήσεων όπως το εθνικό ταχυδρομείο της Βραζιλίας και οι υπηρεσίες υγείας στο Πακιστάν, την Ινδία και το Νεπάλ 2) κοινωνικές επιχειρήσεις που έχουν αναπτύξει ένα επιτυχημένο και τυποποιημένο επιχειρηματικό μοντέλο 3) μεγάλες επιχειρήσεις που θέλουν να προσφέρουν κοινωνική αξία στο ευρύ κοινό, που τους ενδιαφέρει η εταιρική κοινωνική ευθύνη και θέλουν να δημιουργήσουν ένα concept που θα γίνει ευρέως γνωστό. Ο franchisor μάλιστα, μπορεί να χρησιμοποιεί δωρεές, επιδοτήσεις και χορηγίες ώστε να επιτυγχάνεται η παροχή του κοινωνικού σκοπού μέσω των franchisees του.

---

³⁰ <https://www.epixeiro.gr/article/2506>

Σύμφωνα με το European Social Franchise Network, στην Ε.Ε σήμερα υπάρχουν εξήντα (60) τέτοιες κοινωνικές επιχειρήσεις που απασχολούν μέσω κοινωνικής δικαιοχρήσης 13.000 άτομα. Το μεγαλύτερο δίκτυο είναι στη Φλάνδρα, το LeMat hotel Tourism Social Franchise που απασχολεί 5.000 εργαζόμενους και συνεργάζεται με το London School of Economics.

Αντίστοιχα, το Διεθνές Κέντρο για την Κοινωνική Δικαιοχρήση, συνεργάζεται αυτήν την περίοδο με τη φαρμακοβιομηχανία Glaxosmithkline με στόχο την παροχή υπηρεσιών υγείας σε μη προνομιούχες ομάδες πληθυσμού με κοινωνικό όφελος. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, λειτουργεί το δίκτυο Green Works από το 2002 το οποίο μετατρέπει τα περιττά έπιπλα που θα οδηγούνταν στη χωματερή, σε αξιοποιήσιμο πόρο μέσω της επαναχρησιμοποίησης, ανακατασκευής και ανακύκλωσης επίπλων. Υπάρχουν επίσης επιχειρήσεις που μέσω κοινωνικής δικαιοχρήσης αναδιανέμουν τρόφιμα και ποτά που πλεονάζουν σε κοινωνικά δίκτυα που με τη σειρά τους τα διοχετεύουν σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμών.

Πάντως, το **Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο** μέσω των προγραμμάτων **URBAN, PROGRESS** και **URBACT**, υποστηρίζει και **ψηφιακές κοινωνικές καινοτομίες**³¹ που ως τώρα οι αγορές αγνοούσαν και σχετίζονται με την επίλυση προβλημάτων όπως το μεταναστευτικό, η μέριμνα των ηλικιωμένων, η ανεργία, οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής στο εισόδημα και στην υγεία του πληθυσμού.

Η **τυποποίηση**, συμβάλλει και αυτή στην κοινωνική καινοτομία, αφού χάρη σε αυτήν οι επιχειρήσεις έχουν χαμηλότερα κόστη και καλύτερη ποιότητα των αγαθών, αυξάνοντας παράλληλα τον όγκο των εμπορικών συναλλαγών τους. Η Ε.Ε με το **JIS**, την Κοινή Πρωτοβουλία για την Τυποποίηση, έχει καταστήσει σαφή τα πρότυπα που επιθυμεί, για αυτό, όλο και περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις αιτούνται την πιστοποίηση τους. Μάλιστα, η Βρετανία, η Φινλανδία, η Πολωνία και η Γερμανία, έχουν αναπτύξει συστήματα πιστοποίησης και σήμανσης υπηρεσιών για κοινωνικές επιχειρήσεις.

Η Βρετανική προσέγγιση του **Social Enterprise Mark** θέτει έξι (6) κριτήρια σήμανσης μιας κοινωνικής επιχείρησης: Την κοινωνική/περιβαλλοντική αποστολή της, την ανεξαρτησία της, το 50% των κερδών να προέρχονται από το εμπόριο, το 51% των κερδών να διατίθενται σε κοινωνικούς σκοπούς, να μπορεί να αποδεικνύει ότι οι στόχοι της επιτυγχάνονται και τέλος να διανέμει το υπόλοιπο των κερδών της σε κοινωνικούς/περιβαλλοντικούς σκοπούς αν τυχόν διαλυθεί.

---

³¹ Στο πέμπτο κεφάλαιο θα γίνει εκτενής αναφορά για τη ψηφιακή κοινωνική καινοτομία στην Ελλάδα και στο έκτο κεφάλαιο για την ψηφιακή κοινωνική καινοτομία στον τομέα της Υγείας.

Για την προώθηση των αποκαλούμενων **νεοφυών** επιχειρήσεων, η Ε.Ε έχει ξοδέψει ήδη και χρόνο και χρήμα³². Αναντίρρητα μεγάλη τάση στο χώρο του επιχειρείν, μια start up επιχείρηση δεν είναι απαραίτητα κοινωνική, όμως μία κοινωνική επιχείρηση μπορεί να είναι νεοφυής. Επιπλέον, νεοφυής, δεν σημαίνει νεοσύστατη, αλλά σημαίνει επιχείρηση σε μόνιμη αναζήτηση επιχειρηματικού μοντέλου με πολλαπλασιαστικές δυνατότητες: Επαναλαμβανόμενο και επεκτάσιμο. Συνεπώς, αυτό που ενδιαφέρει, είναι κατά τον Paul Graham³³, ο ρυθμός ανάπτυξης. Οι νεοφυείς επιχειρήσεις αυξάνονται, γιατί απαιτούν λίγο εργατικό δυναμικό. Διαθέτουν τεχνολογικό προσανατολισμό και ελκύονται από νέες αγορές, γνωρίζοντας ότι η επένδυση θα έχει υψηλή απόδοση όταν πετύχει. Το πιο κρίσιμο σημείο για μια τέτοια επιχείρηση, είναι αυτή ακριβώς η έρευνα γύρω από την αρχική ιδέα. Ποια αγορά μπορεί να την κάνει υλοποιήσιμη; Οι ανάγκες της αγοράς υποδεικνύουν και το αν η ιδέα του επιχειρηματία βρίσκει πρόσφορο έδαφος ή όχι. Ακόμα και η κατοχύρωση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, είναι εκ των ων ουκ άνευ, καθώς κάτι τέτοιο την υποχρεώνει σε ορθή στρατηγική. Στο παράρτημα αυτής της εργασίας, παρουσιάζεται ένα ισραηλινό υπόδειγμα προώθησης νεοφυών επιχειρήσεων κοινωνικού σκοπού.

Ακόμα μεγαλύτερη πρόκληση για την κοινωνική οικονομία και την ΕΕ είναι οι **ενεργειακές κοινότητες/ενεργειακοί συνεταιρισμοί (ΕΚΟΙΝ)**: Ένα μίγμα οικολογικού και κοινωνικοοικονομικού προβληματισμού εντός του Τρίτου Τομέα με επιδίωξη το πέρασμα στην παραγωγή ηλεκτρισμού με Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, μέσω όμως ενός αποκεντρωμένου μοντέλου παραγωγής και διανομής.

Πρόκειται για δημοκρατικά μοντέλα όπου το κάθε μέλος έχει μια ψήφο (άσχετα από τα πόσα μερίδια διαθέτει). Βασίζονται στις επτά (7) συνεταιριστικές αρχές, όπως αυτές έχουν καθοριστεί από τη Διεθνή Συνεταιριστική Συμμαχία (ICA).

Το 2016 παρουσιάστηκε από την Ε.Ε το πακέτο «Καθαρή ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους» όπου νέες στρατηγικές, πολιτικές και κατευθυντήριες γραμμές έθεσαν το στόχο της βελτίωσης της ενεργειακής απόδοσης, της προώθησης των ΑΠΕ και της ενδυνάμωσης του ρόλου των καταναλωτών. Δύο νέες συμπληρωματικές οδηγίες, η Renewable Energy Directive **REDII** και η Electricity Market Directive **EMDII**, ήρθαν να ενισχύσουν ακόμη περισσότερο το ρόλο του καταναλωτή και να ενθαρρύνουν την προώθηση και ανάπτυξη συλλογικών σχημάτων ενέργειας. Το παράδειγμα των ενεργειακών συνεταιρισμών στη Γερμανία, όπου κάποιοι

---

³² Βλέπετε ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Βέλτιστες πρακτικές στις δημόσιες πολιτικές για την ευρωπαϊκή κοινωνική οικονομία μετά την κρίση.

³³ Wikipedia

πολίτες βαρέθηκαν να πληρώνουν τη γερμανική ΔΕΗ και έφτιαξαν το δικό τους δίκτυο ΑΠΕ αποκτώντας ρόλο καταναλωτή και ιδιοκτήτη, αναφέρθηκε ήδη στην Ενότητα 1.6. του πρώτου κεφαλαίου.

«..Σήμερα, υπάρχουν περίπου 965 ενεργειακοί συνεταιρισμοί στην Γερμανία και οι περισσότεροι από αυτούς ιδρύθηκαν μετά το 2010..Ταυτόχρονα το σύνολο των πολιτικών μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας (“Energiewende”) παρείχε ευνοϊκές συνθήκες για τις ΑΠΕ, η ανάπτυξη των οποίων υποστηρίχθηκε από κατάλληλα χρηματοδοτικά εργαλεία και πιστωτικούς μηχανισμούς» (Κιτσικόπουλος, 2020).

Για την Ε.Ε, οι Ε.Κ.Ο.Ι.Ν είναι βασικό εργαλείο στην υλοποίηση συμμετοχικών έργων ΑΠΕ άνω των 500MW μέχρι το έτος 2030. Σημειώνεται, πως για την ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική, ως το 2030 θα πρέπει να εξοικονομηθεί ενέργεια στην τελική κατανάλωση, να ενταθεί η χρήση των ΑΠΕ και να μειωθεί η εκπομπή αερίων του θερμοκηπίου. Στην προσπάθεια επίτευξης αυτής της στοχοθεσίας, και μάλιστα όταν το 30% των ευρωπαϊκών νοικοκυριών αδυνατούν να έχουν στοιχειώδη «θερμική άνεση», κομβικό ρόλο κατέχουν οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας, αφού οι ΕΚΟΙΝ εμπίπτουν στο πεδίο δράσης των τελευταίων.

Συμπερασματικά, τα συλλογικά σχήματα κοινοτικής ενέργειας, είτε αποκαλούμενα Ενεργειακοί Συνεταιρισμοί είτε Ενεργειακές Κοινότητες, ταυτιζόμενα κατ’ουσίαν –και υπό νομοθετικές προϋποθέσεις- με φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δημιουργούν πολλαπλασιαστικά κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη στην ευρωπαϊκή οικονομία: Εξοικονομούν παραγωγή ενέργειας, λειτουργούν ως φυτώρια εκπαίδευσης σε ζητήματα περιβαλλοντικά, απασχολούν πολίτες παρέχοντας τοπική εργασία, ενισχύουν το κοινωνικό κεφάλαιο, ενισχύουν κυρίως την πρόσβαση στην ενέργεια καταπολεμώντας την ενεργειακή φτώχεια.

Επίλογος-Συμπεράσματα.

Η *κοινωνική επένδυση* σημαίνει τη χρηματοδότηση της ικανοποίησης κοινωνικών και περιβαλλοντικών αναγκών χάριν του γενικού συμφέροντος και διαφέρει από μία συμβατική επένδυση στο ότι κάνει χρήση *υπομονετικών κεφαλαίων*: Η απόδοσή της ενέχει μεγάλο βαθμό ρίσκου και αναμένει απόδοση σε βάθος χρόνου.

Η *αξιολόγηση των κοινωνικών επιχειρήσεων* (Κ.Ε) με τη μέτρηση του *κοινωνικού* τους *αντικτύπου* βοηθά τους υποψήφιους κοινωνικούς επενδυτές στη λήψη αποφάσεων.

Από τις νεοκλασικές προσεγγίσεις της μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου, η *ερμηνευτική*, είναι αυτή που προκρίνει τη συστηματική παρατήρηση και χαρτογράφηση των δραστηριοτήτων μίας Κ.Ε.

Οι Κ.Ε συναντούν διάφορους φραγμούς στη χρηματοδότησή τους. Ο Ο.Α.Σ.Α, η Ε.Ο.Κ.Ε, η ομάδα εμπειρογνομόνων GECE, συνεργάζονται για τη διαμόρφωση χρηματοδοτικών μηχανισμών.

Η *κοινωνική χρηματοοικονομική* χρησιμοποιεί μέσω των *κοινωνικών τραπεζών* εργαλεία χρηματοδότησης όπως τα *κοινωνικά ομόλογα*, τις *μικροπιστώσεις*, τη *συμμετοχική χρηματοδότηση*, ενώ, επί προεδρίας Γιούνκερ στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οπότεν και οι Κ.Ο διακηρύχθηκαν πανηγυρικά βασικός μοχλός ανάπτυξης τομέων όπως η υγεία, η εκπαίδευση, το περιβάλλον, η ενέργεια. Έτσι, συστήθηκε το *Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων (EFSI)* που συνδράμει τα κράτη-μέλη με πόρους και εγγυήσεις για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες προερχόμενα από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

Η νομική αναγνώριση της ανάγκης συνεκτίμησης των κοινωνικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων κατά τη σύναψη δημοσίων συμβάσεων, «γέννησε» τις *Οδηγίες 2014/24, 2014/25 και 2014/23* που οδήγησαν στη δημιουργία «*κοινωνικά υπεύθυνων συμβάσεων*» με τη συμπερίληψη *κοινωνικών ρητρών*, διευκολύνοντας έτσι τους κοινωνικούς επιχειρηματίες στη συμμετοχή τους σε δημόσιους διαγωνισμούς.

Η *κοινωνική δικαιοχρηση*, οι *νεοφυείς επιχειρήσεις*, οι *ενεργειακοί συνεταιρισμοί*, η προσέγγιση του *Social Enterprise Mark*, αντικατοπτρίζουν τις πιο σύγχρονες τάσεις στο χώρο της Κ.Ο.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 2^{ου} Κεφαλαίου.

- 1. Ανδρικόπουλος, Α., (2019).** *Κοινωνική Χρηματοοικονομική: Ρίσκο, Απόδοση, Κοινωνικός Αντίκτυπος.* Εκδ: Προπομπός, Αθήνα.
- 2. Βλάδος, Χ., (2017).** *Παγκόσμια κρίση, καινοτομία και διαχείριση αλλαγής: Η οπτική STRA.TECH.MAN.* Εκδ: Κριτική, Αθήνα.
- 3. Επιτροπή, Ε., (2013).** *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη,* Μάρτιος, τεύχος 4. Εκδ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.
- 4. Νασιούλας, Ι., (2016).** *Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα. Στο: Θέματα Κοινωνικής Οικονομίας.* Εκδ: Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.
- 5. Agrewal, A., Catalini, C. & Goldfarb, A., (2015).** Crowdfunding Geography, Social Networks and the timing of investment decisions. *Journal of economics and management strategy*, Issue 24, pp. 253-274.
- 6. Akula, V., (2010).** *A fistful of rice: My unexpected quest to end poverty through profitability.* ed: Business University Press, Harvard, Boston.
- 7. Deakins, D. & Freel, M., (2017).** *Επιχειρηματικότητα και μικρές επιχειρήσεις,* επιμ. Πέκκα-Οικονόμου Βικτώρια. Εκδ: Rosili, Αθήνα.
- 8. Salamon, L. & Young, D., (2012).** *The state of nonprofit America.* Ed: Brookings Institution Press.
- 9. Wong, J., Ortmann, A., Motta, A. & Zhang, L., (2017).** *Understanding Social Impact Bonds and their alternatives. Experiments in organisational economics,* Issue 19, pp. 39-83, Ed: Macquarie University.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Και στον υπόλοιπο κόσμο; Από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού στο Ντουμπάϊ .

Εισαγωγή.

Αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζει την αμερικανική προσέγγιση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αφού η κοινωνική οικονομία είναι διατλαντικό φαινόμενο. Αναλύονται ως χρηματοδοτικά εργαλεία η επιχειρηματική φιλανθρωπία, η συμμετοχική χρηματοδότηση χωρίς να παραλείπεται η άσκηση κριτικής όπως επίσης και η καταγραφή των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ ΗΠΑ και ΕΕ για το θέμα.

Η τελευταία ενότητα παρουσιάζει με περιεκτικό τρόπο την ισλαμική αντίληψη για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Προκύπτει ότι το Ισλαμικό Συμβούλιο Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών, αδιαφορεί για τις δυτικές πρακτικές και ασχολείται με τη δημιουργία μιας εναλλακτικής οικονομίας έναντι αυτής του πετρελαίου στο πλαίσιο της έννοιας του «χαλάλ».

3.1. Κοινωνική επιχειρηματικότητα στις ΗΠΑ: Μία άλλη οπτική.

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν είναι μόνο ευρωπαϊκό φαινόμενο. Στις ΗΠΑ οι Κ.Ε είναι είτε κερδοσκοπικού χαρακτήρα (profit oriented) με κοινωνικό σκοπό, είτε μη κερδοσκοπικού (non profit oriented) οπότε οι εμπορικές δραστηριότητες στοχεύουν αποκλειστικά σε άντληση κεφαλαίων για την εκπόνηση συγκεκριμένων κοινωνικών και περιβαλλοντικών προγραμμάτων³⁴. Για την κυβέρνηση και τους πολίτες δεν έχει τόση σημασία η μορφή της κοινωνικής επιχείρησης. Παίρνει πολλές μορφές, πάντα όμως συστήνεται και λειτουργεί στη βάση πολλών συνεργασιών, αφού στην αμερικανική αντίληψη, η κοινωνική οικονομία δεν είναι εναλλακτική μορφή της συμβατικής όπως στην ΕΕ³⁵, αλλά «κομμάτι» της οικονομίας της αγοράς. Επιχειρώντας μάλιστα μία ιστορική προσέγγιση στο θέμα, παρατηρείται ήδη από τη δεκαετία του 1960 το φαινόμενο της κυβερνητικής επένδυσης σε δις δολάρια για προγράμματα υπέρ του περιβάλλοντος και της καταπολέμησης της φτώχειας υπό την ευθύνη Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Η πρακτική αυτή αποδείχθηκε ατελέσφορη την επόμενη δεκαετία, με την πετρελαϊκή κρίση, οπότε οι Μ.Κ.Ο παρουσίασαν απώλειες της τάξης των 38 δις δολαρίων. Γενικά όμως και μέχρι το 1990, οι Μ.Κ.Ο (non profit) δημιουργούσαν με κυβερνητική βοήθεια κοινωνικές επιχειρήσεις για να ασκηθεί κοινωνική πολιτική με τη μορφή «εμπορικών δραστηριοτήτων κοινωνικού σκοπού». Είναι αξιοσημείωτο το ότι, το 2002, η

---

³⁴Ο Levit, αποκάλεσε «τρίτο Τομέα» τους οργανισμούς μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Σχετικά, οράτε: <https://www.eesc.europa.eu>

³⁵ Ομοιότητες και διαφορές με την ΕΕ : οράτε στην αμέσως επόμενη ενότητα.

εμπορική αξία των αμερικανικών ΜΚΟ έφτανε το 219% ενώ οι κυβερνητικές χορηγίες ήταν της τάξης του 169%!

Από το 1990 και μετά, η χρηματοδότηση των Κ.Ε. άρχισε να γίνεται και από πλούσιους ιδιώτες, ασχέτως ενδεχόμενης- και ολοένα πιο σπάνιας- κρατικής βοήθειας, με δύο βασικούς μηχανισμούς, δημοφιλείς ως σήμερα: Την **επιχειρηματική φιλανθρωπία ή φιλανθρωπία επιχειρηματικών συμμετοχών** και τη **συμμετοχική χρηματοδότηση (crowdfunding)**.

Παράλληλα, το αμερικανικό θεσμικό περιβάλλον της κοινωνικής επιχειρηματικότητας εμπλουτίστηκε από τους γνωστούς ως επιταχυντές (**accelerators**): Πρώτα και καλύτερα, τα Πανεπιστήμια της χώρας, τα οποία με τις έρευνές τους και τις γνώσεις τους υποστήριξαν και υποστηρίζουν πρακτικά τις Κ.Ε. Κατόπιν, ως επιταχυντής της κάλυψης κοινωνικών αναγκών, ήρθε η Social Enterprise Alliance, ένας οργανισμός με τη συμμετοχή συνεργαζομένων φορέων με στόχο τη βελτίωση και του εισοδήματος των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων και του εκπαιδευτικού και κοινωνικού τους στάτους.

Αναφορικά με τη **συμμετοχική χρηματοδότηση (crowdfunding)**: Πρόκειται για συγκέντρωση μικροποσών³⁶ από μεγάλο όμως αριθμό πολιτών και πραγματοποιείται μέσα από πλατφόρμες, όπου μία αιτούμενη ΚΕ κάνει σχετική ανάρτηση υποβάλλοντας και ένα οπτικοακουστικό υλικό με τις βασικές της πληροφορίες και οι συνεισφέροντες αποφασίζουν αν και πόσα χρήματα θα της προσφέρουν. Οι ηλεκτρονικές πλατφόρμες είναι βιώσιμες είτε χάρη στη διαφήμιση είτε σε ποσοστό που ενδεχομένως ζητήσουν από τις εισφορές τους.

Υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες *crowd funding*: 1) Η στηριζόμενη στη δωρεά (**donation based**), όπου οι χρηματοδότες δεν αναμένουν ανταμοιβή. 2) αυτή που αναμένει αποζημίωση σε είδος (**reward based**) 3) πρόκειται για δανεισμό (**lending based**): το πλήθος δανείζει και περιμένει να του επιστραφούν το δάνειο³⁷ και ο τόκος. 4) Η κατ' αναλογία (**equity based**): ο χρηματοδότης είναι και μέτοχος των κερδών αναλόγως της εισφοράς του.³⁸

Στις ΗΠΑ (αλλά και σε πολλές χώρες, γεγονός που δείχνει ότι το crowd funding έχει επιτυχία και μεγάλη γεωγραφική διασπορά) οι συνηθέστεροι λόγοι καταφυγής σε αυτόν το μηχανισμό είναι για την επίτευξη δράσεων καλλιτεχνών, για πρωτοπόρες ιδέες που είναι απρόθυμη η

---

³⁶ Αντίθετα, στο **crowdsourcing**, οι πολίτες συνεισφέρουν όχι μόνο χρήμα, αλλά και εργασία και προσωπικό χρόνο, αποκτά δηλαδή η κίνηση αυτή βιοποριστικό χαρακτήρα.

³⁷ Κατά τον καθηγητή Ανδρικόπουλο, στην πολιτεία του Σαν Φραντσίσκο, το ελάχιστο ποσό που μπορώ να δανειστώ είναι 25 δολάρια και οφείλω να το επιστρέψω εντός 30 ημερών σε τμήματα. Αν δεν το κάνω, οφείλω να το επιστρέψω ούτως ή άλλως ολόκληρο στο δανειστή.

³⁸ Το είδος του εγχειρήματος είναι φυσικά κοινωνικό και αυτό τον διαφοροποιεί από τον «συμβατικό» χρηματοδότη.

συμβατική αγορά να συνδράμει και για κοινωνικούς σκοπούς που όμως ενέχουν μεγάλο επιχειρηματικό κίνδυνο.

Πιστώνεται συνεπώς στα θετικά αυτού του θεσμού η αμεσότητα της χρηματοδότησης και η συνεισφορά του στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου με θετικό κοινωνικό αντίκτυπο, ενώ είναι ηλίου φαινότορον ότι από τη φύση του και από τη διαδικασία, το crowdfunding έχει μεγάλη κοινωνική νομιμοποίηση.

Η «λογική» της **φιλανθρωπίας επιχειρηματικών συμμετοχών (Φ.Ε.Σ)**, είναι διαφορετική: Αναντίρρητα πρόκειται για μορφή δωρεάς³⁹, αλλά με συνοδευτικές πρακτικές που συναντώνται στην αγορά κεφαλαίου επιχειρηματικών συμμετοχών (**venture capital**) και ασχολείται πρωτίτως με τη στήριξη της καινοτόμου κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Κατ'ουσίαν πρόκειται για «φιλανθρωκαπιταλισμό» (Bishop, 2015) που απαιτεί την εφαρμογή των αρχών της νέας οικονομίας σε κοινωνικά προβλήματα που ενδημούν στην ίδια την οικονομία ενός τόπου: «Η κοινωνική επιχείρηση θεωρήθηκε δίκτυο συνεργαζόμενων οργανισμών όπου εφαρμόζονται οι αρχές του κεφαλαίου επιχειρηματικών συμμετοχών στην οργάνωση επενδύσεων με στόχο τον κοινωνικό αντίκτυπο». (Ανδρικόπουλος, 2019)... Η κοινωνική επένδυση παίρνει ως εκ τούτου την εξής έννοια: οι νέοι πλούσιοι, επιλέγουν μια επενδυτική επιλογή (π.χ πρόσβαση των μειονοτήτων στην εκπαίδευση) με κριτήρια απόδοσης και σαφές επιχειρηματικό πλάνο, εξασφάλιση υποδομών και νομική στήριξη και είσοδο στην αγορά όπως ακριβώς θα έπρατταν οι διαχειριστές κεφαλαίων επιχειρηματικών συμμετοχών του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Από τα πρώτα παραδείγματα του θεσμού αυτού, ήταν η σύσταση του οργανισμού χρηματοδότησης και υποστήριξης κοινωνικών επιχειρηματιών, του Echoing Green από τον επενδυτικό οργανισμό ιδιωτικού μετοχικού κεφαλαίου General Atlantic. Στόχος του, δεν ήταν να απαντούν θετικά σε αιτήματα κοινωνικές επιχειρήσεις που ζητούσαν στήριξη, αλλά να προσφέρουν χρήματα και τεχνογνωσία αν διέκρινε καινοτόμα φιλανθρωπικά προγράμματα πίσω από κάθε αίτηση. Αυτή η πρακτική οδήγησε και χρηματοδότες από το χώρο των κεφαλαιαγορών (κεφάλαια αντιστάθμισης κινδύνου) και όχι απλούς, πλούσιους δωρητές να θελήσουν να λάβουν το ρόλο των φιλανθρωκαπιταλιστών. Σύμφωνα με τον καθηγητή Ανδρικόπουλο, «...οι επιχειρηματίες αυτοί εφάρμοσαν τις αρχές της χρηματοοικονομικής

---

³⁹ Στην Ασία το 2016, υπολογίστηκε σε 18,8 τρις δολάρια ο πλούτος των αναδυόμενων καπιταλιστών, προερχόμενων κυρίως από την Ταϊλάνδη, την Ταϊβάν και Ινδονησία. Έχουν δικό τους δίκτυο, το Asian venture capital network. Ακόμα και το κομμουνιστικό κόμμα της Κίνας, που αρχικά απέκλειε τη δυνατότητα ίδρυσης τέτοιων δικτύων πλην ελαχίστων και ελεγχόμενες από το ίδιο ΜΚΟ, σήμερα στηρίζει τους κρατικούς καπιταλιστές του China Foundation.

μηχανικής ... Ο Πωλ Τούντορ Τζόουνς, επί παραδείγματι, ίδρυσε το 1988 το *Robbin Hood Foundation*⁴⁰ για να δώσει απασχόληση και εκπαίδευση σε κοινωνικά αποκλεισμένους πολίτες στη Νέα Υόρκη...

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή φιλανθρωπία, πρόκειται για α) δίκτυο δράσεων κοινωνικών επιχειρηματιών, δωρητών⁴¹ β) η χρηματοδότηση καλύπτει ακόμα και επενδύσεις σε επιχειρήσεις αποκλεισμένων ατόμων από την αγορά κεφαλαίου όπως είναι οι μετανάστες γ) παρέχεται τεχνική υποστήριξη δ) δίδεται έμφαση στη μέτρηση της απόδοσης της κοινωνικής επένδυσης αξιολογώντας τη σκοπιμότητα των κοινοφελών δράσεων και σε όρους οικονομικής βιωσιμότητας: «12 δολάρια βελτίωση στο εισόδημα και στην ποιότητα ζωής για κάθε 1 δολάριο που επενδύουμε, απόδοση 12 προς 1». (Ανδρικόπουλος, 2019).

Έτσι, ο δωρητής παρακολουθεί συνεχώς το πώς αξιοποιεί τους πόρους η χρηματοδοτούμενη κοινωνική επιχείρηση, παρέχοντας της ταυτόχρονα και τεχνογνωσία, ενώ από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι ως μηχανισμός χρηματοδότησης, η Φ.Ε.Σ, είναι προτιμητέα από τους κοινωνικούς επενδυτές που ενδιαφέρονται πραγματικά για τη χρηματοοικονομική βιωσιμότητα της επιχείρησής τους, ώστε να αυξήσουν και εκείνοι, στην κατάλληλη χρονική στιγμή, τα έσοδά τους. Αυτό συνεπάγεται ότι η «χρηματοδότηση» παίρνει ποικίλες μορφές (δάνειο, μετοχικό κεφάλαιο) και με διαφορετική διάρκεια. Αν λοιπόν ο δωρητής κάνει δωρεά, δεν έχει καμία απόδοση η επένδυσή του, αφού χάνει όλο του το κεφάλαιο. Αν πάλι δανείσει χρήματα, σίγουρα στοχεύει σε μία απόδοση της κοινωνικής του επένδυσης.

Στην εύλογη απορία, τότε λήγει αυτή η «στενή παρακολούθηση» χρηματοδοτούμενου από χρηματοδότη, η απάντηση είναι όταν η κ.ε έχει επεκταθεί τόσο πολύ, ώστε να μπορεί να αντλεί μόνη της κεφάλαια με δημόσια εγγραφή στην οργανωμένη αγορά.

Η Ζακλίν Νόβογκρατς, είναι κοινωνική επιχειρηματίας. Με τη χρηματοδότηση των

Rockfeller, Cisco και τριών ακόμα φιλανθρώπων επιχειρηματικών συμμετοχών, ίδρυσε την πασίγνωστη σήμερα Acumen το 2001, που καταπολεμά τη φτώχεια υποστηρίζοντας χρηματοδοτικά και τεχνικά καινοτόμες επιχειρήσεις που έχουν τη μορφή κερδοσκοπικών οργανισμών σε όλον τον πλανήτη. Πώς θα μπορούσε κάποιος να ασκήσει αρνητική κριτική σε τόσο και τέτοιες οργανωμένες κοινωφελείς δραστηριότητες; Κι όμως.

40

⁴¹ Αυτό βέβαια που διακρίνει τους Φιλανθρώπους Επιχειρηματικών Συμμετοχών, είναι ότι διαθέτουν προς επένδυση τα αποκαλούμενα «υπομονετικά κεφάλαια»: Υποστηρίζουν δηλαδή επενδυτικές δράσεις κοινωνικού σκοπού με την ισχυρή πιθανότητα να επανεισπράξουν χρήματα από τη δράση αυτή μετά από μεγάλη χρονική περίοδο.

3.2. Κριτική στην επιχειρηματική φιλανθρωπία και στη συμμετοχική χρηματοδότηση

Η πρώτη –πρώτη κριτική, σχετίζεται με τη διαπίστωση της σημαντικής δυσκολίας συνδυασμού κεφαλαίων επιχειρηματικών συμμετοχών από πλούσιους φιλανθρώπους με δημόσια αγαθά που έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Είναι μη αποκλειστικά και μη ανταγωνιστικά. Έπειτα, πώς μετρά κανείς το όφελος π.χ από τη δημιουργία ενός σχολείου σε ένα φτωχό χωριό του Θιβέτ ; Εν ολίγοις, οι μηχανισμοί της αγοράς κοντράρουν τη φιλανθρωπική διάσταση αλλά ενίοτε και την κοινωνική αποτελεσματικότητα. Σε τι βοηθά περισσότερο έναν ασθενή η νοσηλεία του σε νοσοκομείο που έχει χτισθεί «από μια ανώνυμη δωρεά φιλανθρώπου» από τη νοσηλεία του σε αυτό που χτίστηκε από φιλάνθρωπο επιχειρηματικών συμμετοχών; Και κυρίως, μπορεί η παραγωγή κοινωνικού δημόσιου αγαθού από ιδιώτη να υποκαταστήσει την κυβερνητική κοινωνική πολιτική; Προφανώς το ερώτημα αυτό μας εισάγει σε μία ευρύτερη προβληματική πολιτικής ιδεολογίας και ανάγκης ευρύτερων συναινέσεων, αφού είναι απαραίτητος ένας κεντρικός σχεδιασμός των κοινωνικών προβλημάτων. Πόσο όμως νομιμοποιείται η επιχειρηματική φιλανθρωπία πέραν της εταιρικής της κοινωνικής ευθύνης να καθίσταται «πολιτικός» που επιχειρεί επίλυση κοινωνικών ζητημάτων χωρίς προηγούμενη ψήφο –άρα και συναίνεση- των πολιτών;

Υπάρχουν επίσης και οι *κύκλοι δωρεών* (*giving circles*). Είναι δίκτυα δωρητών, που αφιερώνουν χρόνο, χρήμα, αλλά και προσωπική εργασία, αποφασίζοντας από κοινού για τη διάθεση των ποσών που θέλουν να προσφέρουν. Είναι ολιγομελή και έχοντας πιο προσωπική χροιά, πλησιάζουν την έννοια της τοπικής κοινότητας. Εμφανώς αναπτυσσόμενος θεσμός και μάλιστα με οργανισμό που ενώνει τέτοιους κύκλους σε διάφορες χώρες, είναι σαφές ότι πρόκειται για διεθνές δίκτυο μιας μορφής κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Εντούτοις, η κριτική δεν αλλάζει. Και εδώ παρατηρείται η αδυναμία μέτρησης κοινωνικού οφέλους με παραγωγή συγκεκριμένων δημοσίων αγαθών, όπως και ο περιορισμός των πόρων. Κυρίως όμως, η δυσπιστία στο θεσμό σχετίζεται με το αναπόδραστο γεγονός της βούλησης των φιλανθρωποκαπιταλιστών να συνδράμουν στην παραγωγή κοινωνικών δημόσιων αγαθών με γνώμονα τις δικές τους προτεραιότητες και όχι με αποκλειστικό κριτήριο την κοινωνική ευημερία και το γενικό συμφέρον. Έτσι, επανέρχεται το ζήτημα της ανάγκης κυβερνητικής πολιτικής με κεντρικό σχεδιασμό υπό την ομπρέλα προηγούμενης διεξαγωγής εκλογών ώστε να υπάρχει *de jure* και *de facto* κοινωνική νομιμοποίηση.

Στα αρνητικά του θεσμού της *συμμετοχικής χρηματοδότησης*, συγκαταλέγονται η περιορισμένη ρευστότητα που ίσως να συνοδεύεται και από μία ασταθή οικονομική περίοδο,

όπως επίσης και η αμφισβητούμενη αξιοπιστία της ηλεκτρονικής πλατφόρμας⁴². Απαντάται επίσης το φαινόμενο της ασύμμετρης πληροφόρησης, αφού η προσφορά και η ζήτηση της πληροφορίας είναι αυτές που καθορίζουν και τη ροή της, άρα ελλοχεύει η δυσμενής επιλογή και όχι η λογική της βέλτιστης χρήσης από πλευράς των επενδυτών, που συνήθως είναι ελλιπώς εκπαιδευμένοι και γνώστες των αναγκών των υποψήφιων για χρηματοδότηση έργων. Επιπρόσθετα, είναι μεγαλύτερος ο ηθικός κίνδυνος για τους χρηματοδότες από τους χρηματοδοτούμενους αφού εκείνοι μπορούν να αναλάβουν μεγαλύτερα ρίσκα από τους χρηματοδότες τους μιας και δεν τους αποζημιώνουν.

3.3. Ομοιότητες και διαφορές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε Ε.Ε και ΗΠΑ.

Η λειτουργία των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην ΕΕ διαφέρει σε κάποια σημεία με αυτήν στις ΗΠΑ, ενώ σε άλλα μοιάζει.

Καταρχάς, όπως ήδη αναφέρθηκε, η αμερικανική κοινωνική επιχείρηση λειτουργεί εντός της οικονομίας της αγοράς και όχι παράλληλα με αυτήν όπως (μπορεί να) συμβαίνει στην ΕΕ. Όταν δε η κ.ε είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός, δεν υφίσταται καθόλου διανομή κερδών, σε αντίθεση με την ΕΕ, όπου, εξαιτίας των «ενισχυμένων» συνεταιριστικών χαρακτηριστικών τους, οι ΚΕ έχουν κάποια «μικρή πιθανότητα διανομής μικρού κέρδους» στα μέλη τους. Για την ευρωπαϊκή ΚΕ, το συλλογικό, κοινό όφελος είναι η «καθοδηγητική δύναμη», ενώ στις ΗΠΑ, η κ.ε ασχολείται με δραστηριότητες κοινωνικού σκοπού, όμως εντός της αγοράς, άρα «πιο αδιάφορα με το βαθμό κοινωνικού αντικτύπου που θα δημιουργηθεί» (Kerlin, 2009).

Πράγματι, στη Δυτική Ευρώπη, η κ.ε εστιάζει σε καινοτομίες που θα επιτρέψουν ένα θετικό κοινωνικό αντίκτυπο λόγω της ικανοποίησης συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών. Το συνηθέστερο «τοπίο» μιας κ.ε ακολουθεί οπωσδήποτε εννέα βήματα, όχι απαραίτητως υποχρεωτικά στις ΗΠΑ. Σύμφωνα λοιπόν με το Δίκτυο EMES⁴³, μία κ.ε στηρίζεται στις αρχές της οικονομίας της αλληλεγγύης. Η κοινωνική της δε διάσταση είναι αναγνωρίσιμη όχι μόνο από το καταστατικό της, αλλά και από: 1) τη συνεχή δραστηριοποίηση των απασχολούμενων σε αυτήν 2) την αυτονομία τους 3) την αφοσίωσή τους στο κοινοτικό όφελος 4) τις (προηγούμενες) πρωτοβουλίες πολιτών να συσταθεί μία ΚΕ για συγκεκριμένο κοινωνικό

---

⁴² Η κινεζική πλατφόρμα EZUBAO είχε σωρρεύσει 76 δις δολάρια για έργα τα περισσότερα εκ των οποίων... ήταν ανύπαρκτα. Η πυραμίδα αυτή αποκαλύφθηκε το 2016 : <https://www.capital.gr>

⁴³ Πρόκειται για ερευνητικό δίκτυο σχετικά με την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην ΕΕ και τα μέλη του είναι καθηγητές Πανεπιστημίων εγνωσμένου κύρους από 56 χώρες, αλλά και μεμονωμένοι κοινωνικοί ερευνητές, ενώ στηρίζει τις αντιλήψεις του στις αρχές της Οικονομίας της Αλληλεγγύης: εκπαίδευση, κοινωνική δράση, μέριμνα, αμοιβαιότητα.

σκοπό 5) το χαμηλό μισθό των απασχολούμενων 6) τη συμμετοχή και των ευάλωτων ομάδων 7) την περιορισμένη διανομή κερδών 8) τη λήψη αποφάσεων όχι βάσει του κεφαλαιουχικού μεριδίου ενός εκάστου 9) την ανάληψη συχνά μεγάλου επιχειρηματικού κινδύνου (Defourny, 2013). Η συμμετοχή των ωφελούμενων, είναι το κυρίαρχο λοιπόν χαρακτηριστικό, εξ ού και το συνεταιριστικό προφίλ είναι πολύ έντονο. Το βάρος πέφτει «στον τρόπο διακυβέρνησης (τη συμμετοχή) και όχι στο αν παίρνουν κάποια κέρδη αν και ανήκουν σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς» (Defourny, 2001).

Το Ηνωμένο Βασίλειο είναι πιο κοντά στην αμερικανική αντίληψη: Κάθε «κοινωνικός» οργανισμός πρέπει να είναι οπωσδήποτε οικονομικά βιώσιμος για να ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες κοινωνικές ανάγκες και για αυτόν το λόγο τα κέρδη επανεπενδύονται χωρίς βεβαίως ποτέ ο μείζων στόχος να είναι τα υπερκέρδη. Η πιο σύγχρονη εκδοχή κ.ε στο κράτος αυτό είναι η **εταιρεία κοινοτικού συμφέροντος (community interest company)**.

Ιστορικά, πίσω από τις κοινωνικές επιχειρήσεις υπάρχει κοινωνία των πολιτών, κάτι λογικό και επόμενο, αφού οι κ.ε «στήθηκαν» ως αντίδοτο στη μακροχρόνια ανεργία και τον αποχαιρετισμό στο κράτος-πρόνοιας. Έτσι, σε χώρες όπως η Σουηδία, η Φινλανδία, η Ισπανία, η Ελλάδα, η Ιταλία, ανθούν οι **κοοπερατίβες**, κυρίως ως κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης των αποκλεισμένων ομάδων (**WISE: Work Integration Social Enterprises**).

Αντίθετα, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, στις ΗΠΑ, η κυβέρνηση ήταν αυτή που χρησιμοποίησε εξ αρχής μη κυβερνητικές οργανώσεις για να διευκολυνθεί η άσκηση κοινωνικής πολιτικής, ασχέτως της αύξησης –ή μη- της ανεργίας. Μάλιστα, οι Κ.Ε φορολογούνται χωρίς να τους αναγνωρίζεται κάποιος ειδικός σκοπός.

Όπως και με τους Αμερικανικούς «επιταχυντές», έτσι και στην ΕΕ, οι Κ.Ε υποστηρίζονται από τα Πανεπιστήμια, το ίδιο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Κομισιόν, τα διάφορα κοινωνικά και επαγγελματικά δίκτυα προαγωγής της ιδέας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Προσοχή στη λεπτομέρεια ωστόσο: Στις ΗΠΑ, οι ιδιώτες και οι επιταχυντές στηρίζουν τις ΚΕ, χωρίς να αναμένουν υποχρεωτικά κρατική στήριξη. Αντίθετα, το ευρωπαϊκό οικονομικοκοινωνικό μοντέλο της Στρατηγικής 2020 στηρίζει τη στρατηγική της ανάπτυξης στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών ασχέτως του κατά πόσο αυτές στηρίζουν την κοινωνική οικονομία στις εθνικές τους νομοθεσίες.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, έχει συσταθεί οργανική μονάδα στο Υπουργείο Εμπορίου για την εποπτεία των ΚΕ, ενώ στη Φινλανδία, το πώς ένας πολίτης μπορεί να μεταλλαχθεί σε κοινωνικό επιχειρηματία, είναι ζήτημα ήδη εφαρμοζόμενης δημόσιας πολιτικής.

Εν κατακλείδι, δεν μπορεί να μην επισημανθεί το αμερικανικό παράδοξο (Backman S.R, 2000) από τη μία, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση να επαφίεται στις ΜΚΟ για την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, την ίδια στιγμή όμως να μην παρεμβαίνει δραστικά σε «απόπειρες» των πλούσιων χρηματοδοτών να μη στηρίζουν κοινοτικές ανάγκες, αλλά να χρηματοδοτούν συχνά ατομικές τους επιθυμίες, εστιασμένες περισσότερο στην επέκταση των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων μέσω των υπομονετικών τους κεφαλαίων. Από τη δική της μεριά, η Ευρώπη αντιμετωπίζει τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας ως καταφύγια για ανθρώπους που αναζητούν ένταξη. Φυσικά και οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δεν θα πρέπει να ταυτίζονται μόνο με κοινωνικές επιχειρήσεις «ένταξης» και φυσικά θα πρέπει η Ευρώπη της «κοινωνίας των πολιτών» να μιμηθεί το ομοσπονδιακό αμερικανικό σύστημα που τολμά, παρά το «παράδοξό» του, να συνδυάζει κυβερνητικά συμβόλαια (Kerlin, 2009) κατόπιν εκπόνησης κοινωνικών προγραμμάτων (με την παροχή συγκεκριμένων προϊόντων και υπηρεσιών από κοινωνικές επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα να βρίσκουν απασχόληση χιλιάδες πρώην κοινωνικά αποκλεισμένοι.

3.4. Ισλάμ και κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Είναι γνωστό ότι για τις ισλαμικές χώρες όλοι οι θεσμοί, άρα και οι χρηματοπιστωτικοί, λειτουργούν στο πλαίσιο της Σαρία: Έτσι, ο τόκος απαγορεύεται, ο υπερβολικός δανεισμός επίσης, το όλο χρηματοοικονομικό σύστημα στηρίζεται στην ευλάβεια, την ειλικρίνεια και τη διαφάνεια, ενώ, αντί για τόκο, χρησιμοποιείται η εμπορική πίστωση και η συμμετοχή τόσο στα κέρδη όσο και στις ζημίες από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Αυτό το τελευταίο σημαίνει ότι είναι απαγορευτική η έννοια της απόδοσης επένδυσης, άρα και τα εταιρικά ομόλογα, όπως και οι προνομιούχες μετοχές. Υφίσταται μόνο ένα προκαθορισμένο, σταθερό επιτόκιο. Η ισλαμική χρηματοοικονομική επομένως είναι μία ηθική τραπεζική, θα μπορούσε να πει κανείς, ενταγμένη ωστόσο σε ένα συμβατικό σύστημα, καθοδηγούμενη από τέσσερις αρχές/πρακτικές: Ο ισλαμιστής επενδυτής πιστεύει στην αβεβαιότητα της επένδυσης του (**Χαράρ**) (Ανδρικόπουλος, 2019), αλλά σε όρια, αφού και τα κέρδη και οι ζημίες που θα προκύψουν **μοιράζονται** μεταξύ χρηματοδοτών και χρηματοδοτούμενων, ενώ τα συμβατικά παράγωγα προϊόντα **απαγορεύονται** διότι κατά τη σαρία δεν είναι ηθικό να πουλήσει κάποιος κάτι που δεν έχει παραχθεί ακόμα ή που δεν ανήκει καν στον πωλητή, και γενικά πρέπει τα κέρδη **προς διανομή** να είναι **εξαγνισμένα**.

Σύμφωνα με το Ισλαμικό Συμβούλιο Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών⁴⁴, το οποίο και ορίζει (19) πρότυπα, (6) οδηγίες και (5) τεχνικά σημειώματα για τη ρύθμιση κάθε πιθανού θέματος που μπορεί να απασχολεί μία επιχείρηση εντός της Σαρία, ο στόχος ενός καλού μουσουλμάνου επιχειρηματία είναι να συμβάλλει διά της διαφανούς και ηθικής διαχείρισης των δραστηριοτήτων του στην αντοχή του ισλαμικού χρηματοπιστωτικού συστήματος. Εδώ άρχεται και η σχέση με την «**κοινωνική διάσταση**» της ισλαμικής χρηματοοικονομικής, αφού το Συμβούλιο⁴⁵ και η Σαρία ορίζουν, πέραν του μοιράσματος του επενδυτικού κινδύνου σε χρηματοδότη και χρηματοδοτούμενο, τόσο το **ζακάτ**, δηλαδή τι και πόσα θα πρέπει να δίνει ο κάθε επιχειρηματίας ως φιλανθρωπία, ώστε κανείς μουσουλμάνος να μη μένει κάτω από το όριο επιβίωσης (**νισάμπ**)⁴⁶ όσο και την περιορισμένη ελευθερία προσφυγής σε μικροχρηματοδοτήσεις και ομόλογα κοινωνικού αντικτύπου.

Υπό την έννοια αυτή, «το ισλαμικό οικονομικό σύστημα είναι κοινωνικό, στο βαθμό που αξιολογεί τις επενδυτικές πιστώσεις και τη χρηματοοικονομική διαμεσολάβηση με κριτήριο την επίδρασή τους στην κοινωνική ευημερία, όπως η τελευταία νοσηματοδοτείται στο ισλάμ» (Ανδρικόπουλος, 2019). Στις χώρες τη Μέσης Ανατολής που μαστίζονται από ακραία καιρικά φαινόμενα, οι παραγωγοί ζουν μέσα στην αβεβαιότητα για τη σοδειά τους και τις επιλογές τους ως προς τα καλλιεργούμενα προϊόντα. Οι ισλαμικοί περιορισμοί στα παράγωγα χρηματοπιστωτικά προϊόντα εντείνουν την αβεβαιότητα αυτή αφού δεν μπορούν να επιλέξουν εναλλακτικές καλλιέργειες, όμως για το νόμο της Σαρία, η κατάσταση αυτή είναι ηθική και αποβλέπει στην κοινωνική ευημερία αφού ο κίνδυνος της επένδυσης έτσι κι αλλιώς μοιράζεται μεταξύ του επενδυτή και του ωφελούμενου, συνεπώς η απαγόρευση των παραγώγων φαντάζει λεπτομέρεια.

Παντελώς επιβεβλημένη και δίολου αντίθετη στην κοινωνική οικονομία και επιχειρηματικότητα είναι η έννοια του τόκου για το δυτικό κόσμο: Με τη βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία του 18^{ου} αιώνα ο έντοκος δανεισμός⁴⁷ δεν είναι απλώς θεμιτός, αλλά αυτονόητη υποχρέωση έναντι του επενδυτικού κινδύνου. Το απαύγασμα της αντίθεσης μεταξύ

---

⁴⁴ www.ifsb.org είναι ο ιστότοπος του Ισλαμικού Συμβουλίου που επικαλείται ως πηγή ο καθηγητής Ανδρικόπουλος στην έβδομη ενότητα υπό τον τίτλο «Ισλαμική Χρηματοοικονομική» του δεύτερου μέρους του βιβλίου του «Κοινωνική Χρηματοοικονομική», εκδ. Προπομπός, 2019.

⁴⁵ Ιδρύθηκε το 2002 στην Κουάλα Λαμπούρ και μέλη του είναι στελέχη διακυβερνητικών οργανισμών και ανθρώπων της κεφαλαιαγοράς.

⁴⁶ Ακούγεται ειρωνικό για την Υεμένη που λιμοκτονεί, όμως εκεί η καταβολή του ζακατ είναι υποχρεωτική και ετήσια.

⁴⁷ Η προτεσταντική ηθική δεν καταδικάζει τον τόκο και το ρόλο του όπως συμβαίνει με τους Πατέρες της Ορθόδοξης Χριστιανικής διδασκαλίας (πχ Γρηγόριος Νύσσης, Κατά τοκίζόντων)

Δύσης και Ανατολής είναι η «υπεράσπιση της τοκογλυφίας» ενός εκ των μεγαλύτερων ωφελμιστών, του Τζέρεμι Μπένθαμ στα 1787, ενώ στις ΗΠΑ του 1980, ο Δημοκρατικός Πρόεδρος Τζίμυ Κάρτερ έρχεται να καταργήσει κάθε όριο στο δανεισμό, καταργώντας παράλληλα και κάθε επίθετο συνώνυμο του «υπερβολικός» που μπορεί να τον συνοδεύει. Για τη συμβατική και την κοινωνική επιχειρηματικότητα των ΗΠΑ, ο έντοκος και απεριόριστος δανεισμός είναι αυτονόητες προϋποθέσεις που όχι μόνο δεν αντιτίθενται στη δόμηση θετικού κοινωνικού αντικτύπου από μία επιχείρηση, αντίθετα, συμβάλλουν σε αυτόν επειδή διευκολύνουν την παραγωγή κοινωνικών δημόσιων αγαθών.

Αυτές οι χρηματοοικονομικές πρακτικές εκλαμβάνονται ως ανούσια κατασκευάσματα της Δύσης κατά τους πιστούς μουσουλμάνους επιχειρηματίες όμως, οι οποίοι, κατά την Τρίτη Παγκόσμια Σύνοδο Ισλαμικής Οικονομίας που διεξήχθη στο Ντουμπάϊ το 2016, δεν ασχολήθηκαν ούτε με την ύφεση στην Ευρωζώνη ούτε με τους δυτικούς τρόπους χρηματοδότησης κοινωνικών επιχειρήσεων ή ευάλωτων ομάδων. Κυρίαρχο θέμα ήταν η δημιουργία μίας «εναλλακτικής οικονομίας έναντι αυτής του πετρελαίου», μέσω της ανάπτυξης της βιομηχανίας του Χαλάλ, δηλαδή παραγόμενων προϊόντων σύμφωνα με τις επιταγές της Σαρία: Τρόφιμα, φαρμακευτικά και καλλυντικά προϊόντα, ακόμα και κρέας (μη χοιρινό όμως). Σύνθημα –στόχος είναι «προϊόντα από Μουσουλμάνους, δουλειές για όλους» ώστε να επέλθει πραγματική ευημερία για κάθε μουσουλμάνο στη γη ανεξάρτητα από τη χώρα όπου κατοικεί: «Ενημερώνουμε τον κόσμο για κάθε πλευρά του Χαλάλ, που καλύπτει από το φαγητό μέχρι τα ταξίδια και τα χρηματοοικονομικά. Πρόκειται για ένα όλο και μεγαλύτερο παγκόσμιο κοινό που ενσωματώνει το Χαλάλ ως τρόπο ζωής. Αφορά κάθε Μουσουλμάνο, σπουδήποτε στη Γη», αναφέρει ο ιδρυτής της εταιρείας “HalalEat” Αμπούλ Ρομπ (Ρομπ, n.d.).

Μετά τον κορωναιό, όπου και τα χρηματιστήρια στη Μέση Ανατολή σημείωσαν μεγάλη πτώση, η ισλαμική οπτική της χρηματοοικονομικής δεν άλλαξε. Για ποιο λόγο άλλωστε; Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη από το 2013, οι Τραπεζίτες των Αραβικών Εμιράτων, έφτιαξαν **τα δικά τους χρηματοδοτικά εργαλεία** ως απάντηση τόσο στις ανάγκες της παγκοσμιοποίησης των κεφαλαίων όσο και των Χρηματοοικονομικών όπως τα διδάσκονται οι ίδιοι στα Πανεπιστήμια της Δύσης. Τα έφτιαξαν δε, με όλο το σεβασμό στην «ανοικτή οικονομία» και τις επιταγές του ισλάμ. (Η.Α.Ε., 2013).

Επίλογος - Συμπεράσματα .

Στις Η.Π.Α, ως «Τρίτος Τομέας» λογίζονται οι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί. Κοινωνικές, είναι οι επιχειρήσεις με κοινωνικό σκοπό, *αδιάφορα αν είναι κερδοσκοπικές ή όχι*. Δεν ενδιαφέρει η νομική μορφή, αλλά η *συνεργασία* των εμπλεκόμενων για την παροχή κοινωνικών αγαθών,

αφού μία κοινωνική επιχείρηση δεν θεωρείται «ισότιμος εταίρος» του συμβατικού επιχειρείν όπως συμβαίνει στο Ευρωπαϊκό οικονομικό μοντέλο, αλλά είναι *αναπόσπαστο κομμάτι της οικονομίας της αγοράς*.

Η χρηματοδότηση τους στηρίζεται στον *πληθοπορισμό (crowdfunding)* και στην *επιχειρηματική φιλανθρωπία*, ενώ οι *επιταχυντές (accelerators)* διευκολύνουν την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών.

Στην Ε.Ε, η κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν έχει σκοπό το κέρδος, αλλά είναι *συνυφασμένη με την ανάγκη ένταξης στην αγορά εργασίας αποκλεισμένων και ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού*. Αντίθετα, στις Η.Π.Α, μία κ.ε οφείλει να έχει κέρδη για να είναι πρώτα οικονομικά βιώσιμη, αλλιώς δεν εξυπηρετείται ο κοινωνικός σκοπός.

Το Ισλάμ δεν *συμμερίζεται τη δυτική προσέγγιση της κ.ο*. Η *Σαρία* και το *Ισλαμικό Συμβούλιο Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών* ορίζει πρότυπα, κανόνες για τις επιχειρήσεις. Οι χρηματοοικονομικές πρακτικές της Δύσης είναι *εξοβελιστέες*, πλην κάποιων *μικροχρηματοδοτήσεων* και της περιοριστικής προσφυγής σε *ομόλογα κοινωνικού αντικτύπου*. Στο πλαίσιο της Σαρία, κάθε πλούσιος επιχειρηματίας οφείλει να δίνει ένα ποσό ως *φιλανθρωπία (ζακάτ)* ώστε κανείς μουσουλμάνος να μη ζει κάτω στο όριο της φτώχειας (*νισάμπ*).

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 3^{ου} κεφαλαίου.

- 1. Ανδρικόπουλος, Α., (2019).** *Κοινωνική Χρηματοοικονομική: Ρίσκο, Απόδοση, Κοινωνικός Αντίκτυπος*. Εκδ: Προπομπός, Αθήνα.
- 2. Backman S.R, & S. E., (2000).** *Healthy Organisations , Unhealthy Communities? Non profit management and leadership. , Vol10, issue4, Ed:Wiley, USA.*
- 3. Borgaza and Defourny,(2001).** *The emergence of social enterprise*, Ed: Routledge, London
- 4. Bishop, G. M., (2015).** *Philanthrocapitalism comes of age*, p.p 113-119. In: R. P. A Nichols, ed. *Social Finance*. s.l.:Oxford University Press.
- 5. Defourny, J., (2013).** *Social enterprise in Europe -At the crossroads of market, public policy and third sector*, at :*Policy and Society* pp. 231-242.
- 6. Kerlin, J., (2009).** *The Social Enterprise - A global comparison*, Ed: UPNE. Bangkok.
- 7. Ελληνική Πρεσβεία στα Ηνωμένα Ελληνικά Εμιράτα (2013).** <https://agora.mfa.gr>. [Online]
- 8.** <http://www.inworkproject.eu/toolbox/index.php/glossary-resources/glossary/work-integration-social-enterprise>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η Κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα.

Εισαγωγή.

Ποια είναι η ιστορία και η θεσμική εξέλιξη της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας; Στο ερώτημα αυτό απαντά το κεφάλαιο αυτό προκειμένου να γίνουν κατανοητές από τον αναγνώστη οι συνθήκες που διαμόρφωσαν τη σημερινή θεσμική κατάσταση της Κοινωνικής Οικονομίας και των φορέων της στην Ελλάδα. Καταγράφονται οι αναγνωριζόμενοι ως φορείς της Κ.Ο και η τυπολογία τους, ενώ αναφέρονται οι δύο νόμοι που διαμόρφωσαν το θεσμικό αυτό τοπίο, ο ν.4019/2011 και κυρίως ο ν.4430/2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία.

Ακολούθως, καταγράφονται οι δύο βασικές πηγές χρηματοδότησης των Κ.Ε , η ιδιωτική και η δημόσια, με την παράθεση των χρηματοδοτικών τους εργαλείων που αμφότερες χρησιμοποιούν, ενώ ασκείται κριτική στον ισχύοντα ν.4430/2016 .

Στο τέλος, γίνεται ειδική αναφορά στη γυναικεία κοινωνική επιχειρηματικότητα και στα προβλήματα που αντιμετωπίζει.

4.1. Η ιστορική και θεσμική εξέλιξη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα.

Στην Ελλάδα, η κοινωνική επιχειρηματικότητα και οι φορείς της απέκτησαν τη δική τους θεσμική έκφραση μόλις το 2011, με το νόμο 4019/2011 («Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις» και αργότερα με το νόμο 4430/2016. Χάρη δε στο δεύτερο νόμο, υπό τον τίτλο «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις», αναγνωρίστηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή οι αρχές και πρακτικές που διέπουν «την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» (Κ.Α.Λ.Ο).

Ιστορικά, η εμπλοκή των Ελλήνων σε οικονομικές δραστηριότητες «κοινωνικού σκοπού» ήταν σύμφυτη με τη φιλανθρωπική και ανθρωπιστική δράση της εκκλησίας σε εθελοντική και όχι οργανωμένη, επίσημη βάση, αλλά και με τους συνεταιρισμούς, κυρίως δε τους αγροτικούς. Για την ακρίβεια, ο καταγεγραμμένος ως «ο πρώτος αγροτικός συνεταιρισμός στην Ευρώπη», είναι ο αγροτικός συνεταιρισμός των Αμπελακίων της Θεσσαλίας, που συστήθηκε το 1778 επί Οθωμανοκρατίας και ανέπτυξε εμπορικά δίκτυα για την εξαγωγή βαμβακιού με τις ευρωπαϊκές αγορές.

Ο πρώτος μάλιστα νόμος για τους συνεταιρισμούς, στην απελευθερωμένη πλέον Ελλάδα, ο ν.602/1915, προέβλεπε και τη σύσταση ειδικής υπηρεσίας για τη «διαφώτιση του αγροτικού

πληθυσμού». Οι συνεταιρισμοί ήταν πολύ δημοφιλείς στο ρου της κοινωνικής ιστορίας της Ελλάδας, πέρασαν όμως στην παρακμή καταγράφοντας στο τέλος της δεκαετίας του 1990, αντί για επενδυτικές δραστηριότητες υπέρ των μελών του και της τοπικής ανάπτυξης, μόνο χρεοκοπημένα ταμεία λόγω της έντονης προηγηθείσας κομματικοποίησης.

Είναι γεγονός πως με το νόμο 4019/2011, υιοθετήθηκε συνεταιριστική προσέγγιση στην κοινωνική οικονομία, παρά το προηγηθέν «αμαρτωλό παρελθόν» των συνεταιρισμών. Αυτό συνέβη επειδή ο νόμος έλαβε υπόψη του έναν παλιότερο, το ν.2716/1999 για τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ). Για την ακρίβεια, από έρευνες των Ζιώμα, Χρυσάκη, Κετσετζοπούλου, Σακελλαρόπουλου και Οικονόμου με βάση το (τρέχον) Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας όπου καταγράφεται η κατάσταση όλων των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα, ο εν λόγω νόμος ήταν απότοκος της τότε ευρωπαϊκής πολιτικής αποασυλοποίησης των ψυχικά ασθενών-εξ ου και ο τίτλος του: «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις». Βασιζόμενο σε αυτό το νόμο, εκπονήθηκε το πρόγραμμα ΨΥΧΑΡΓΩΣ στοχεύοντας στην κοινωνική ενσωμάτωση των ψυχικά ασθενούντων. Κατά το Νασιούλα, το Δ.Σ στο Ψυχιατρείο της Λέρου έκανε 11 μήνες για να κάνει εκλογές, το έλλειμμα τεχνογνωσίας ήταν φανερό, ωστόσο, πιστώνεται στα θετικά της ιστορίας πως εμπορικές επιχειρήσεις και Μονάδες Ψυχικής Υγείας συνεργάστηκαν για να δώσουν δουλειά στους ψυχικά πάσχοντες (Μαρκουλάτος, 2008).

«Πατώντας» λοιπόν στο νόμο αυτό, ο ν.4019/2011 με τη σειρά του, έδωσε για πρώτη φορά διακριτικότητα στην έννοια των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, υπερθεμάτισε υπέρ της λειτουργίας των ΚΟΙ.Σ.ΠΕ προβάλλοντας τα απαραίτητα «κοινωνικά κριτήρια» αυτών των «εναλλακτικών οικονομικών δραστηριοτήτων»: Το δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων, τον περιορισμό των κερδών -παρά τη διατήρηση της εμπορικής ιδιότητας των ΚΟΙΣΠΕ- υπέρ της προβολής του κοινωνικού σκοπού τους. Επίσης, ο πρώτος αυτός νόμος έθεσε την τριπλή στόχευση της ένταξης ευάλωτων ομάδων στην εργασία, της κοινωνικής φροντίδας των αδυνάμων και της τοπικής ανάπτυξης. Δεν έδωσε ωστόσο σαφή ορισμό των φορέων της κοινωνικής οικονομίας παρά τη λειτουργία των ΚΟΙ.Σ.ΠΕ. Έτσι, ήρθε ο νόμος 4430/2016 για να αναγνωρίσει ως φορείς της Κ.Ο στην Ελλάδα:

- Τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ)
- Τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙ.Σ.ΠΕ)
- Τις Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες (Α.Μ.Κ.Ε)
- Τους συνεταιρισμούς εργαζομένων

-Και οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, εφόσον έχει νομική προσωπικότητα (είναι η περίπτωση των αγροτικών συνεταιρισμών του ν. 4384/2016, των αστικών συνεταιρισμών του ν.1667/1986, των αστικών εταιριών των άρθρων 741 επ. του Αστικού Κώδικα) εφόσον σωρευτικά :1) αναπτύσσουν δραστηριότητες συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας 2) Τα μέλη του, ανεξάρτητα από τη συνεισφορά τους, διατηρούν το δημοκρατικό δικαίωμα της μία ψήφου έκαστο και 3) στο καταστατικό προβλέπονται α) να διανέμονται στα εργαζόμενα μέλη κέρδη ως 35% των συνολικών, ενώ το υπόλοιπο επανεπενδύεται για τη διεύρυνση της παραγωγικής δραστηριότητας κοινωνικού σκοπού β) να μην έχουν ιδρυθεί και να μην διοικούνται άμεσα ή έμμεσα από ΝΠΔΔ ή ΟΤΑ α΄ και β΄ βαθμού ή από άλλο νομικό πρόσωπο του Δημοσίου Τομέα.

Σχετικά πάντως με την **τυπολογία των ομάδων** όλων των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, ο Νασιούλας επικαλείται το **ΕΣΟΛ, 1995**⁴⁸, το ισχύον δηλαδή Εθνικό Σύστημα Οικονομικών Λογαριασμών (Νασιούλας, 2016) το οποίο παρέχει στοιχεία για τη συγκρότηση των ομάδων βάσει των τομέων παραγωγής τους. Για το Νασιούλα, **τρεις μόνο τομείς** του ΕΣΟΛ 1995 μπορούν να εμπερικλείουν φορείς της Κ.Ο.

Έτσι, μπορούν να ανήκουν 1.στις **Μη Χρηματοδοτικές Εταιρείες**, δηλαδή ανεξάρτητα νομικά πρόσωπα, μη δημόσιες εταιρείες με εμπορεύσιμο προϊόν 2.στις **Χρηματοδοτικές Εταιρείες** που είναι ιδιωτικές εταιρείες και κάνουν χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση διενεργώντας χρηματοπιστωτικές συναλλαγές στην αγορά και 3. στους **Μη Κερδοσκοπικούς Οργανισμούς** που στηρίζουν νοικοκυριά.

Στις μεν πρώτες ανήκουν: **αστικοί συνεταιρισμοί, αγροτικοί συνεταιρισμοί, οικοδομικοί συνεταιρισμοί, ευρωπαϊκές συνεταιριστικές εταιρείες, αγροτικοί συνεταιρισμοί γυναικών, ΚΟΙΣΠΕ, ΚΟΙΝΣΕΠ, κοινωνικές συμπράξεις (clusters) –όπως και πολυμετοχικές κοινωνικές επιχειρήσεις στην ΕΕ και μη κερδοσκοπικούς φορείς που εξυπηρετούν «νοικοκυριά».**

Στις δεύτερες ανήκουν: **συνεταιριστικές τράπεζες, λοιποί ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί όπως είναι οι εταιρείες χρηματοδότησης κεφαλαίων, επικουρικοί**

---

⁴⁸ Σύμφωνα με το ΕΣΟΛ 1995, υπάρχουν πέντε θεσμικοί τομείς που συγκροτούν μια οικονομία: Μη χρηματοδοτικές εταιρείες (S11) – Χρηματοδοτικές (S12)-Δημόσιος Τομέας (S13) - Νοικοκυριά (S14) και Μη κερδοσκοπικοί θεσμοί που εξυπηρετούν νοικοκυριά (S15). Κατά το Νασιούλα, οι φορείς της κ.ο μπορούν να ανήκουν μόνο στις S11, 12 και 15.

χρηματοπιστωτικοί φορείς, ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης (με πάνω από 100 μέλη), ασφαλιστικές επιχειρήσεις⁴⁹.

Οι Μη Κερδοσκοπικοί Οργανισμοί που στηρίζουν νοικοκυριά είναι αθλητικά και θρησκευτικά σωματεία, σύλλογοι γονέων, ιδιωτικά κοινωφελή ιδρύματα.

Η ένταξη αυτή προτείνεται με δεδομένο ότι **ούτε** στο ν.4430/2016 προκρίνεται ένας ορισμός – καταρχάς- της Κ.Ο και λογικό επόμενο είναι οι φορείς της Κ.Ο να είναι διάσπαρτοι, χωρίς ακόμα και σήμερα να καθορίζεται από το ελληνικό Δίκαιο ορισμός της κοινωνικής οικονομίας και πολύ περισσότερο της κοινωνικής επιχείρησης.

Ένας προτεινόμενος ορισμός είναι ο ακόλουθος (Νασιούλας, 2016): «Κοινωνική Οικονομία είναι ανεξάρτητοι, μη αναγκαστικοί, τυπικά συγκροτημένοι οργανισμοί που λειτουργούν με πρωταρχικό σκοπό την εξυπηρέτηση των μελών τους καθώς και την προαγωγή συλλογικών σκοπών α) δραστηριοποιούνται στην αγορά, χωρίς κυρίαρχο χαρακτήρα της κεφαλαιοκρατικής επιχείρησης και όπου τα μέλη της διαθέτουν μία ψήφο β) δραστηριοποιούνται στο μη δημόσιο τομέα και δε διανέμουν κέρδη».

Ο πίνακας που ακολουθεί, προέρχεται από την Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα του Βρετανικού Συμβουλίου στην Ελλάδα για λογαριασμό του Υπουργείου Εργασίας της χώρας μας και χρησιμοποιεί ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους για την απόδοση της χαρτογράφησης των δραστηριοτήτων των Κ.Α.Ο. στην Ελλάδα.

---

⁴⁹ Οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης που χορηγούν την κύρια και την επικουρική σύνταξη είναι δημοσίου δικαίου και συνεπώς έχουν καθολικό και αναδιανεμητικό χαρακτήρα

Πίνακας 4.1. Η χαρτογράφηση των δραστηριοτήτων των Κ.Α.Ο. στην Ελλάδα.

	Ποσοστό ΟΛΩΝ όσων ανταποκρίθηκαν	Ποσοστό κατηγορίας Α Φορείς καταχωρημένοι στο ΜΗΤΡΩΟ του ΥΠ.Ε.Κ.Α.Α.	Ποσοστό κατηγορίας Β Φορείς μη-εγγεγραμμένοι στο ΜΗΤΡΩΟ του ΥΠ.Ε.Κ.Α.Α.
Εκπαίδευση, πολιτισμός και ελεύθερος χρόνος	17%	19%	11%
Επεξεργασία και εμπορία τροφίμων	17%	17%	16%
Κοινωνική Μέριμνα	8%	5%	18%
Τουριστικές υπηρεσίες	7%	6%	7%
Προστασία περιβάλλοντος (ανακύκλωση, επαναχρησιμοποίηση)	6%	6%	5%
Συμβουλευτική/υποστήριξη επιχειρήσεων	5%	4%	9%
Υπηρεσίες φιλοξενίας (καφετέριες, εστιατόρια)	5%	5%	5%
Τεχνολογία, επικοινωνία (διαδίκτυο, σχέδιο, εκτυπώσεις)	5%	5%	2%
Γεωργία/κτηνοτροφία	4%	4%	5%
Υγειονομική περίθαλψη/υπηρεσίες υγείας	3%	3%	0%
Οικονομική υποστήριξη και παροχή υπηρεσιών	3%	3%	2%
Υπηρεσίες καθαριότητας	2%	3%	0%
Παιδική μέριμνα	2%	3%	0%
Μεταφορές	1%	1%	0%
Άλλο (διευκρινίστε)	17%	16%	20%

(Πηγή: British Council, 2018 σελ. 59)

Από τον πίνακα προκύπτει ότι η πλειοψηφία των Κ.Α.Ο. δραστηριοποιείται στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό και ακολουθούν η εμπορία τροφίμων και οι κοινωνικές υπηρεσίες.

Πώς λειτουργεί αλήθεια μία κοινωνική επιχείρηση στην Ελλάδα; Η απάντηση σχετίζεται με τις πηγές χρηματοδότησής της.

4.2. Οι χρηματοδοτικές πηγές μιας κοινωνικής επιχείρησης στη χώρα μας.

Αυτές είναι ιδιωτικές και δημόσιες. Η ιδιωτική χρηματοδότηση αφορά το **crowdfunding**, τις **συνεταιριστικές τράπεζες** και την **επιχειρηματική φιλανθρωπία**. Στην Ελλάδα, η Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα είναι από τους βασικούς παρόχους μικροπιστώσεων από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Μικροχρηματοδοτήσεων Progress. Λειτουργούν άνω των δέκα τέτοιες τράπεζες καθώς και πέντε πιστωτικοί συνεταιρισμοί.

Η **επιχειρηματική φιλανθρωπία** ως μη επιστρεπτέα επιχορήγηση ειδικά όταν μία Μ.Κ.Ο προσπαθεί να προσελκύσει κεφάλαια, είναι πιο συνηθισμένη από αυτήν του δανείου. Συχνά συναντάται ωστόσο η εγγυοδοσία και τα venture capitals, τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών. Αυτά δίνονται συνήθως σε start ups επιχειρήσεις και θεωρούνται επενδυτικά κεφάλαια μεγάλου κινδύνου. Στην Ελλάδα, οι εταιρίες που επιλέγονται, συνήθως ασχολούνται με κλάδους της τεχνολογίας. Σύμφωνα με τη RSM, <https://www.rsm.global/greece/search>, «... Η περίοδος αναγέννησης τόσο της εγχώριας αγοράς VC όσο και του οικοσυστήματος των ελληνικών startups ξεκίνησε αρχικά με το Openfund (2009) αλλά κυρίως με την σύσταση των πρώτων funds υπό την ομπρέλα της πρωτοβουλίας Jeremie του EIF (2013). Ως Fund of Funds, το

Jeremie Holding Fund Greece παρείχε το κρίσιμο μέρος της δημόσιας χρηματοδότησης των *JER Openfund II, Elikonos JER, Piraeus JER Tech Catalyst* και *Odyssey JER*. Τα “*Jeremie Funds*” λειτούργησαν υπό αυτό το καθεστώς της συγχρηματοδότησης Δημόσιου-Ιδιωτικού τομέα με το μίγμα των κεφαλαίων προς επένδυση να ορίζεται σε 70%/30%, ενώ στελεχώθηκαν από ανθρώπους με διεθνή εμπειρία στον χώρο των επενδύσεων καθώς και επιτυχημένους επιχειρηματίες από τον χώρο των τεχνολογικών *startups*..Σύμφωνα με διαθέσιμα στοιχεία, τα συνολικά κεφάλαια που επενδύθηκαν την περίοδο 2010-2018 σε *startups* με έδρα την Ελλάδα υπολογίζονται σε \$564 εκατ. (πηγή : *Marathon VC*)..

Παρότι δεν διατίθενται στοιχεία σχετικά με τις επιδόσεις των *funds* είναι σαφές ότι η πρωτοβουλία *Jeremie* πέτυχε τον στόχο της αναζωογόνησης της εγχώριας αγοράς και ακόμη σημαντικότερα προσέλκυσε ξένα ιδιωτικά κεφάλαια στις ελληνικές *startups*. Το *Equifund* το οποίο συστάθηκε το 2017, είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερο από το *Jeremie* και αποτελεί συνέχεια της στρατηγικής του EIF, έχοντας εξασφαλίσει χρηματοδότηση προερχόμενη από το EIF και την EIB (€100 εκ.) και το ελληνικό δημόσιο (€200 εκ.), έχει συγκεντρώσει ήδη τουλάχιστον €125 εκ. επιπλέον κεφάλαια από ιδιωτικές πηγές.Τα ελληνικά *funds* υπό την ομπρέλα του *Equifund* αποτελούν ουσιαστικά συνέχεια των “*Jeremie Funds*” από όπου προέρχονται αρκετοί *partners* και στελέχη αυτών...”

Για το **crowdfunding** έχουν γίνει δύο νομοθετικές προβλέψεις, ο νόμος 4416/2016 σε συνδυασμό με το ν.3401/2005 και το ν.4351/2015. Η www.act4greece.gr είναι η πιο γνωστή πλατφόρμα για crowdfunding βασισμένο σε δωρεές.

Αναφορικά με τη δημόσια χρηματοδότηση, στον.4430/2016, γίνεται λόγος για μια σειρά υποστηρικτικών μέτρων (άρθρο 5),όπως είναι η χρηματοδότηση των Κ.Α.Λ.Ο. από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας και το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, η δυνατότητα σύναψης δημοσίων συμβάσεων για έργα κοινωνικού σκοπού μέσω του ν.4412/2016, οι φορολογικές ελαφρύνσεις και η δυνατότητα ένταξης των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο. σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας του Ο.Α.Ε.Δ.

Πόροι ύψους 162 εκ. ευρώ για την εκπόνηση «Σχεδίου Δράσης για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο. 2017-2023» διατίθενται επίσης από το ΕΣΠΑ 2014-2020 (με τη χρήση κυρίως των ΕΔΕΤ) και από την Τεχνική Βοήθεια (που διαχειρίζεται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή). Σύμφωνα δε με υπουργική απόφαση του 2017 (ΦΕΚ Β΄ 4448/18.12.2017) προβλεπόταν η σύσταση Ταμείου Επιχειρηματικότητας (πέραν της στήριξης των διαρθρωτικών ευρωπαϊκών Ταμείων και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας επενδύσεων) ώστε να χρηματοδοτηθούν

κατά προτεραιότητα νεοφυείς επιχειρήσεις των οποίων το προφίλ θα «ακουμπούσε» στις αποκαλούμενες Στρατηγικές Έξυπνης Εξειδίκευσης της ΕΕ.

4.3. Διαπιστώσεις από την μέχρι τώρα εμπειρία –κριτική στο νόμο 4430/2016.

Για τις πρόνοιες του ν.4430/2016 έγινε αναφορά αμέσως παραπάνω. Επίσης, αναφέρθηκε νωρίτερα ότι ούτε ο νόμος 4430/2016 ορίζει τι είναι μία κοινωνική επιχείρηση ενώ, είναι απορίας άξιον, πώς σε ένα νόμο που φτιάχτηκε για την προβολή και προώθηση της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας, απουσιάζει από το κείμενο αυτό ο όρος «κοινωνική επιχειρηματικότητα»! Από την άλλη, είναι άκρως θετικό πως, ορίζοντας ποιοι μπορεί να είναι οι φορείς της Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα, ο νόμος συμπεριλαμβάνει και τους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων.

Εντούτοις: Οι ενώσεις χωρίς νομική προσωπικότητα, τα ιδρύματα, οι αστικοί συνεταιρισμοί, οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί και τα αλληλοασφαλιστικά ταμεία έχουν διακριτή μεταχείριση από αυτήν που επιφυλάσσεται για τις ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.

Εν ολίγοις: Η Κ.ΑΛ.Ο. ταυτίζεται με τις ΚΟΙΝΣΕΠ! Απόδειξη τούτου είναι, όπως ευστοχότατα παρατηρεί ο Νασιούλας, ότι «η δικαιοδοσία των ενώσεων, αστικών συνεταιρισμών, μη κερδοσκοπικών οργανισμών, ανήκει σε άλλα υπουργεία και όχι στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Ο κατακερματισμός και η απουσία ενιαίου ρυθμιστικού πλαισίου για όλους τους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο είναι λοιπόν κάτι περισσότερο από εμφανές.

Βεβαίως, ανατρέχοντας στην έκθεση (2018) της Ειδικής Γραμματείας για την Κ.ΑΛ.Ο. του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, παρατηρεί κανείς ότι πιστώνονται στα θετικά του νόμου 4430/2016 οι νομοθετικές πρωτοβουλίες για την αποσαφήνιση της εθελοντικής εργασίας ,για τη συμμετοχή ενηλίκων στις ΚΟΙΝΣΕΠ χωρίς δικαιοπρακτική ικανότητα, για την παραχώρηση κινητής και ακίνητης περιουσίας των ΟΤΑ σε φορείς της Κ.ΑΛ.Ο., για τη σύσταση του ταμείου κοινωνικής οικονομίας, την υποχρεωτική εγγραφή όλων των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. στο Γενικό Μητρώο Κ.ΑΛ.Ο.. Επίσης ασκείται θετική κριτική για το ότι περιγράφεται η μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου και για το ότι διακρίνεται η συλλογική από την κοινωνική ωφέλεια, κάτι που δεν αποσαφήνιζε ο νόμος 4019/2011. Δύο χρόνια μετά όμως, και ενώ κατά την εκπόνηση της ανά χείρας εργασίας τα αναγκαστικά μέτρα προστασίας από την πανδημία του κορωνοϊού συνεχίζουν σε όλα τα κράτη-μέλη σε βάρος της Ευρωπαϊκής οικονομίας, η εικόνα του Τρίτου Τομέα στην Ελλάδα, φαντάζει μάλλον ζοφερή.

Αν, δε, διαβάσει κάποιος την επιστολή των δικτύων ΚΟΙΝΣΕΠ σε όλους τους Έλληνες Ευρωβουλευτές καθώς και στους καθ' ύλην αρμόδιους για την Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη Επίτροπο Nicolas Schmit ευρωβουλευτές Patrizia Toia, Co-Chair of the Social Economy

Intergroup (S&D, IT) και Sven Giegold, Co-Chair of the Social Economy Intergroup που απεστάλη τον Ιούνιο στο πλαίσιο της συμμετοχής των Ενώσεων φορέων⁵⁰ Κ.Α.Λ.Ο. στο διαδικτυακό σεμινάριο που διοργανώνεται από το Social Economy Intergroup του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε συνεργασία με το Social Economy Europe, θα δει ότι η κατάσταση περιγράφεται ως και αποκαρδιωτική. Η επιστολή έχει ως εξής:

«Αξιότιμες κυρίες, κύριοι,

Η κατάσταση του πεδίου της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα είναι δραματική. Παρακάτω σας περιγράφουμε συνοπτικά τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε και είμαστε στη διάθεσή σας για περαιτέρω πληροφορίες και τεκμηρίωση των επισημάνσεων που παραθέτουμε.

1. Άρνηση θεσμικού διαλόγου

Ο Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων αρνείται τον θεσμικό διάλογο και δεν απαντάει στις επιστολές μας και στα αιτήματα για συνάντηση μαζί του από τον Δεκέμβριο του 2019 για θέματα που αναφέρονται περιληπτικά παρακάτω:

2. Αποκλεισμός των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων από χορήγηση επιδόματος ειδικού σκοπού λόγω COVID-19 (ΚΥΑ 39162 ΕΞ 2020, ΦΕΚ Β' 1457/16-04-2020

3. Ανενεργή νομοθεσία Νόμος 4430/2016 (μερικά παραδείγματα)

Άρθρο 2 «Εργαλείο Μέτρησης Κοινωνικού Αντικτύπου» δεν έχει εκδοθεί υπουργική απόφαση Άρθρο 5 αδυναμία χρηματοδότησης από το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, εξαιρετική δυσκολία ένταξης σε προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, Άρθρο 6 εξαιρετική δυσκολία σύναψης προγραμματικών συμβάσεων, Άρθρο 10 ανενεργό Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, Άρθρο 12 και 13 ανενεργές επιτροπές, Άρθρο 34 ανύπαρκτοι πόροι και οικονομικά κίνητρα, Άρθρο 36 και 37 καταργήθηκε η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

4. Ανεπαρκής Χρηματοδότηση

Σύμφωνα με το Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023, έχουν ενταχθεί δράσεις που αφορούν την ενίσχυση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και Κοινωνικής Οικονομίας, με προβλεπόμενους πόρους ύψους 161.837.554,25 € αλλά έχουν δεσμευτεί προς αξιοποίηση μόνο 1.396.882,39 (0,86%). Οι

---

⁵⁰ <https://www.enallaktikos.gr>

φορείς μας δεν έχουν πρόσβαση σε καμίας μορφής χρηματοδότηση, μερικής εγγύησης δανείων κ.λπ.

5. Έλλειψη Στρατηγικού Σχεδιασμού

Δεν υπάρχει Εθνικός Στρατηγικός Σχεδιασμός. Από το 2011 μέχρι και σήμερα έχουν γίνει 2 σχετικές ανακοινώσεις αλλά δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ.

6. Έλλειψης Εκπαίδευσης και Κατάρτισης

Σε όλη την Ελλάδα λειτουργούν μόνο 11 κέντρα στήριξης φορέων και αυτά με ελάχιστους πόρους και χωρίς κεντρικό σχεδιασμό εκπαιδευτικού προγράμματος.

7. Ελλιπής έως και παντελής έλλειψη αναγνωρισιμότητας των φορέων της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και Κοινωνικής Οικονομίας από την Δημόσια Διοίκηση».

Οπωσδήποτε, στο λόγο υπάρχει πάντα αντίλογος. Στην ιστοσελίδα επί παραδείγματι της Διεύθυνσης Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, αναγράφεται το Μάιο του 2020 ότι αποζημίωση ειδικού σκοπού δικαιούνται με υπουργική απόφαση τα ενεργά μέλη των συνεταιρισμών των οποίων τα στοιχεία φαίνονται στο Μητρώο Φορέων του Υπουργείου. Και κυρίως, στην ίδια ιστοσελίδα και στο μήνα Ιούλιο, η ανακοίνωση της Διεύθυνσης αναφέρει ότι οι «φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας του νόμου 4430/2016 συγκαταλέγονται στους δικαιούχους μικροχρηματοδοτήσεων του νόμου 4701/2020. (Ο εν λόγω νόμος στο άρθρο 2 παρ. ε) ορίζει:... «ευάλωτες κοινωνικά ομάδες» οι ευάλωτες και ειδικές ομάδες του πληθυσμού, όπως αυτές ορίζονται στην παρ. 8 του άρθρου 2 του ν.4430/2016 (Α' 205)).

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει ο απολογισμός της –καταργηθείσης-Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο. για το 2018-2019, όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρει: «...Παρακολούθηση – Αξιολόγηση της εφαρμογής του ν.4430/2016: Καθώς έχει συμπληρωθεί μια διετία από την ψήφιση του ν.4430/2016, κρίθηκε σκόπιμη η καταγραφή των προβλημάτων κατά την εφαρμογή του άνω νόμου και βάσει αυτού έγιναν προπαρασκευαστικές ενέργειες για την επεξεργασία τροπολογιών επί του ν. 4430/2016 προς την κατεύθυνση ικανοποίησης των αιτημάτων των φορέων του πεδίου. Ενδεικτικά, προετοιμάστηκαν προτάσεις τροπολογίας επί των άρθρων 3 παρ.4 του ν.4430/16 (25% μισθολογικές δαπάνες επί του κύκλου εργασιών), για το οποίο λήφθηκαν υπόψη και τα οριζόμενα στους αντίστοιχους νόμους πλαίσιο ευρωπαϊκών χωρών και επί του άρθρου 14 παρ. 8 του ν.4430/16 (65% ως ανώτατο όριο εσόδων από ΝΠΔΔ για τις Κοιν.Σ.Επ. συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας).

Παρακολούθηση – Αξιολόγηση της εφαρμογής της ΥΑ 61621/Δ5.2643 «Τήρηση και λειτουργία του Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του ν.4430/16»: Στην

ίδια κατεύθυνση με τα προαναφερόμενα στην εφαρμογή του ν.4430/16 και στο πλαίσιο βελτίωσης, απλοποίησης και αποσαφήνισης των διαδικασιών καθώς και της άρσης δυσχερειών που έχουν διαπιστωθεί και αποτυπωθεί από τους εμπλεκόμενους φορείς, ολοκληρώθηκε η προεργασία τροποποίησης της ΥΑ. Προτεραιότητα δόθηκε στην επεξεργασία των διατάξεων περί χορήγησης πιστοποιητικού μέλους, περί του κριτηρίου συμμετοχής και απασχόλησης των ατόμων από ευάλωτες και ειδικές ομάδες στις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, στην ανάγκη επέκτασης της προθεσμίας υποβολής πρόσθετων στοιχείων και στη δυνατότητα του αρμόδιου τμήματος της Ειδικής Γραμματείας για βελτίωση της ηλεκτρονικής πλατφόρμας Κ.ΑΛ.Ο. στην οποία οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. έχουν το δικό τους ηλεκτρονικό φάκελο μέσω του οποίου συναλλάσσονται με την Ειδική Γραμματεία. Ειδικότερα, για την βελτίωση της προσβασιμότητας και της επεξεργασίας στοιχείων (όπου δεν απαιτείται τροποποίηση της σχετικής ΥΑ) έγιναν σχετικές παρεμβάσεις – αλλαγές».

Είναι προφανές ότι όλοι αναγνωρίζουν προβληματικά σημεία στο νόμο, αλλά και ότι καταβάλλονται προσπάθειες από τους αρμοδίους για την απάλειψή τους... Το μόνο δε σίγουρο είναι ότι ακούγεται πολύ ανακουφιστική η συμπερίληψη των οριζόμενων ως ευάλωτων ομάδων από το ν. 4430/2016 στο νόμο για τις μικροχρηματοδοτήσεις (έως του ποσού των 25.000 ευρώ).

4.4. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα ως φορέας κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα.

Η γυναικεία επιχειρηματικότητα ξεκινά την πρώτη, παρθενική επίσημη εμφάνιση της στην Ευρώπη της δεκαετίας του 70. Ο αγώνας για την ισότητα των φύλων είναι στα φόρτε του και η ανάγκη για ενίσχυση του ποσοστού συμμετοχής του «αδύναμου φύλου» στην αγορά και δη στο τιμόνι μιας επιχείρησης καθίσταται βασικό προαπαιτούμενο για τη γυναικεία «αυτοπραγμάτωση».

Για την Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα, «Μια επιχείρηση μπορεί να χαρακτηριστεί γυναικεία όταν στο κεφάλαιο της τουλάχιστον το 51% των μετεχόντων είναι γυναίκες» -ή, αυτό τουλάχιστον θεωρεί ο ΟΟΣΑ. Στην Ελλάδα, σύμφωνα με παλιότερη έρευνα των Φαφαλιού και Σαλαμούρη (2014), το 68% της γυναικείας επιχειρηματικότητας δραστηριοποιείται στον τομέα των γενικών υπηρεσιών και οι 7 στις 10 γυναίκες –επιχειρηματίες διαθέτουν μεταπτυχιακό.

Φυσικά, ειδικά μετά την κρίση του 2009 και ως το 2013, οι γυναίκες που αποφάσισαν να συστήσουν επιχείρηση, στην πραγματικότητα έκλεισαν το μάτι στις κοινωνικές επιχειρήσεις. Σύμφωνα με έρευνα της Αδάμ (2014) το 49% των ΚΟΙΝΣΕΠ έχουν στο τιμόνι γυναίκες, ενώ το 62% αυτών είναι παντρεμένες και το 55% είναι μητέρες. Στο ερώτημα, ποιο ήταν το κίνητρο

για να ασχοληθούν με το κοινωνικώς επιχειρείν, το 33% απάντησε ότι ωθήθηκε από ανάγκη. Οι ίδιες αναγνωρίζουν ότι έχουν έλλειμμα επιχειρηματικών προτύπων και τεχνογνωσίας, όμως προσφέρουν μεγαλύτερες και περισσότερες κοινωνικές υπηρεσίες σε σχέση με άνδρες επιχειρηματίες. Η βασική στοχοθεσία της, είναι να συμμετέχει περισσότερο για την προσωπική της ικανοποίηση, αλλά και να επιτυγχάνει ίδιες καινοτομίες όπως και ο άνδρας επιχειρηματίας εκ του αποτελέσματος. Αυτή η τελευταία επισήμανση, σχετίζεται με το γεγονός ότι οι γυναίκες αφιερώνουν πολύ λιγότερα χρόνια στη σύσταση μιας κοινωνικής επιχείρησης, άρα η καινοτομία ως διαδικασία κρατά εκ των πραγμάτων λιγότερο από εκείνη που επιχειρείται από πλευράς των ανδρών.

Σε έρευνα του WISE του 2014, καταδείχθηκε ότι λόγω φύλου, παρουσιάζεται μεγαλύτερο χρηματοδοτικό πρόβλημα στις επιχειρήσεις των start uppers γυναικών. Στην Ελλάδα, το θέμα της ανισότητας και της διάκρισης, μεταξύ ανδρών και γυναικών start uppers, όταν πρόκειται για την εξεύρεση χρηματοδότησης, έθιξε σε συνέντευξή της στη Μαρία Ακριβού για λογαριασμό του www.fortunegreece.com (και με αφορμή τη βράβειυσή της ως μία εκ των σημαντικότερων 40 start uppers κάτω των 40 ετών για την περσινή χρονιά) η Κατερίνα Σαντίκου, Managing Director της Workathlon: «Η διαφορά στο ποσό χρηματοδότησης που λαμβάνουν οι γυναίκες ιδρύτριες σε σχέση με τους άντρες ιδρυτές είναι πολυσυζητημένη, με έρευνες να επιβεβαιώνουν ότι η διαφορά μπορεί να φτάσει ακόμη και το 1 εκατομμύριο ευρώ στη χρηματοδότηση.

Ωστόσο, έχει αποδειχθεί στην πράξη πως οι επιχειρήσεις που ιδρύονται από τις γυναίκες παρέχουν τελικά υψηλότερα έσοδα – διπλάσια ανά ευρώ που επενδύονται – από αυτές που ιδρύουν οι άνδρες. Όσο για την ελληνική startup σκηνή, η διαφορά είναι ακόμα πιο έντονη με πρόσφατη μελέτη να δείχνει ότι οι νεοφυείς επιχειρήσεις⁵¹ στην Ελλάδα συστήνονται κατά βάση από άντρες, με μόνο 12.5% γυναίκες μέλη στις ομάδες τους».

Με δεδομένη την ανάγκη επανένταξης στην αγορά εργασίας⁵² πολλών γυναικών που επλήγησαν στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης για το Δ' τρίμηνο του 2018 στην Ελλάδα, ότι το ποσοστό του εργατικού δυναμικού για τις γυναίκες είναι μειωμένο σε σχέση με αυτό των ανδρών (43,9% για τις γυναίκες και 60,0% για τους άνδρες). Πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η διαφορά που εμφανίζεται στις περιπτώσεις μεταξύ των άγαμων ανδρών και γυναικών η οποία φτάνει τις 8,9 ποσοστιαίες μονάδες με το ποσοστό ανεργίας για τις γυναίκες να ανέρχεται σε 32,4%. Ενώ ακόμα μεγαλύτερη διαφορά διαμορφώνεται μεταξύ των έγγαμων ανδρών και

---

⁵¹ Στο Παράρτημα παρουσιάζεται η περίπτωση της Μελίνας Ταπραντζή, ιδρύτριας της WISE GREECE.

⁵² «Γυναικεία Ανεργία», Μάρτιος 2019, 19^ο ενημερωτικό σημείωμα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων.

γυναικών (10,6 ποσοστιαίες μονάδες) με το ποσοστό ανεργίας των γυναικών να παραμένει υψηλό (19,6%).

Την ανάγκη επανένταξης στην αγορά των γυναικών που βρέθηκαν άνεργες κατά την τελευταία πενταετία επεσήμανε⁵³ ο Γιώργος Πατούλης που, πέρυσι, ως υποψήφιος Περιφερειάρχης Αττικής και σε συνεργασία με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τους φορείς της γυναικείας επιχειρηματικότητας, συνέβαλαν στον πολλαπλασιασμό των Κέντρων Γυναικείας Επιχειρηματικότητας, γνωστών ως Womanitees εγκαινιάζοντας το πρώτο κέντρο στην Ελλάδα, στο Μαρούσι Αττικής, με αρωγό την ΑΜΚΕ ΙΑΣΙΣ: «..Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης αλλά και της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων, τα Κέντρα Γυναικείας Επιχειρηματικότητας στηρίζουν τις γυναίκες που επιθυμούν να επιχειρήσουν ή επιχειρούν ήδη, παρέχοντας τις κατάλληλες υπηρεσίες ανάπτυξης, προώθησης, χρηματοδότησης και δικτύωσης. Παρέχονται:

- Ενδυνάμωση
- Καθοδήγηση για τα επόμενα βήματα στην επιχειρηματικότητα
- Συμβουλευτική για τη σωστή λειτουργία και ανάπτυξη της επιχείρησης
- Επανένταξη στην αγορά εργασίας
- Διαχείριση των δύσκολων πρώτων χρόνων της επιχειρηματικότητας
- Επιχειρηματικά εφόδια μέσω της εκπαίδευσης
- Αξιοποίηση κλίσεων, καλλιέργεια και ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων
- Πρόσβαση σε επιχειρηματικά κεφάλαια ή σε άλλες πηγές χρηματοδότησης
- Δικτύωση».

Σύμφωνα με σχετικό άρθρο στο <https://www.epixeiro.gr>, το μήνυμα του –νυν- Περιφερειάρχη Αττικής και Προέδρου της ΚΕΔΕ Γιώργου Πατούλη, μετέφερε η Womanitee Egypt Ambassador στις γυναίκες επιχειρηματίες της Αιγύπτου κατά τη International Business Expo (BiznEX) 2019 στο Κάιρο: «...Η Τοπική Αυτοδιοίκηση οφείλει και μπορεί να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών που συμβάλουν στην ενίσχυση των γυναικών στο επιχειρείν. Στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε ένα ευνοϊκότερο περιβάλλον, ώστε να προωθήσουμε τη γυναικεία συμμετοχή στη δυναμική ανάπτυξη της οικονομίας... Όραμά μας είναι το Womanitee

---

⁵³Η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία ΙΑΣΙΣ ιδρύθηκε το 2005 με στόχο τη δημιουργία ίσων ευκαιριών και νέων προοπτικών για τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού.

να γίνει ένα παγκόσμιο δίκτυο, που συμπράττοντας η Τοπική Αυτοδιοίκηση με τους φορείς της γυναικείας επιχειρηματικότητας, να χτίζει επιχειρηματικές και κοινωνικές γέφυρες μεταξύ των γυναικών που επιχειρούν ξεκινώντας από τις τοπικές κοινωνίες».

Τέλος, μια άλλη πτυχή της κοινωνικής γυναικείας επιχειρηματικότητας, είναι αυτή που παρουσιάζει το **Ινστιτούτο Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας**, που, μέσω του έργου **EMWOSE**, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην ενίσχυση κοινωνικής επιχειρηματικότητας των γυναικών και συγκεκριμένα των γυναικών που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες και που ασχολούνται ή είναι δυνητικά ενδιαφερόμενες για την κοινωνική επιχειρηματικότητα⁵⁴.

Επίλογος-Συμπεράσματα

Οι οικονομικές δραστηριότητες με κοινωνική αναφορά είναι πολύ παλαιό ιστορικό φαινόμενο στην Ελλάδα, σχετιζόμενο με τη φιλανθρωπική και ανθρωπιστική δράση της εκκλησίας όπως και με την ίδρυση των συνεταιρισμών-προσφιλής θεσμός στη χώρα μας ήδη από το 1778 στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας επί Οθωμανοκρατίας.

Ωστόσο, ειδικά η κοινωνική επιχειρηματικότητα με τη σημερινή της σύλληψη, εκφράστηκε θεσμικά με το ν.4019/2011 για την «Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις», καθώς και με το ν.4430/2016 «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (ΚΑΛΟ) και αλληλέγγυα Οικονομία και άλλες διατάξεις». Στο δεύτερο αυτό νόμο, αναγνωρίζονται ως φορείς της Κ.Ο οι *Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΝΣΕΠ)*, οι *Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ)*, οι *Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες*, οι *συνεταιρισμοί εργαζομένων και μη μονοπρόσωπα νομικά όργανα με νομική προσωπικότητα* υπό συγκεκριμένα σωρευτικά κριτήρια. Εντούτοις, ορισμός της Κοινωνικής Επιχείρησης δεν δίνεται από το νόμο και το ελληνικό Δίκαιο εν γένει.

Περαιτέρω, αναφορικά με την τυπολογία και τη νομική μορφή των Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα, σχετική μελέτη που εκπόνησε ο εμπειρογνώμων της Ε.Ο.Κ.Ε Ιωάννης Νασιούλας, προτείνει τη συμπερίληψη των ως άνω φορέων σε Μη Χρηματοδοτικές Εταιρείες, σε Χρηματοδοτικές Εταιρείες, σε Μη Κερδοσκοπικούς Οργανισμούς που στηρίζουν νοικοκυριά σύμφωνα με το ΕΣΟΛ 1995.

Η χρηματοδότηση είναι: 1. *Δημόσια*: (Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, προγράμματα του ΕΣΠΑ 2014-2020, φορολογικά κίνητρα, ο αναπτυξιακός νόμος 4412/2016 που θεσπίζει τις κοινωνικά υπεύθυνες συμβάσεις και διευκολύνει τη συμμετοχή Κ.Α.Λ.Ο. και δη των ΚΟΙΝ.ΣΕΠ σε δημόσιους διαγωνισμούς) 2. *Ιδιωτική*: (συμμετοχική χρηματοδότηση, επιχειρηματική

---

⁵⁴Οι πληροφορίες είναι από το : <https://entre.gr>

φιλανθρωπία). Η πλειοψηφία των ελληνικών Κ.ΑΛ.Ο. ασχολούνται με την εκπαίδευση και τον πολιτισμό και κατόπιν με τον τομέα των τροφίμων.

Ο ν.4430/2016 κρίνεται και αρνητικά και θετικά, καθώς, δεν εντάσσει ενώσεις άνευ νομικής προσωπικότητας στις Κ.ΑΛ.Ο., είναι όμως θετικό ότι επιβάλλει την υποχρεωτική εγγραφή των Κ.ΑΛ.Ο. στο Γενικό Μητρώο Κ.ΑΛ.Ο. του Υπουργείου Εργασίας και θεσπίζει την παραχώρηση περιουσίας (στέγαση και εξοπλισμό) των Ο.Τ.Α σε Κ.ΑΛ.Ο. για πέντε έτη προκειμένου να τις υποστηρίξει στις δραστηριότητές τους ενώ συστήνει Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας.

Η οικονομική κρίση του 2008 με την συνεπακόλουθη ανεργία παραγωγικών ομάδων του πληθυσμού, έδωσε την ευκαιρία στην ανάπτυξη της *γυναικείας κοινωνικής επιχειρηματικότητας*. Οι έρευνες δείχνουν ωστόσο ότι το φύλο επηρεάζει αρνητικά τη χρηματοδότηση των *start uppers* γυναικών που δοκιμάζουν συχνά μεγαλύτερους φραγμούς στην οικονομική τους στήριξη σε σχέση με τους άνδρες κοινωνικούς επιχειρηματίες.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 4^{ου} κεφαλαίου.

- 1. Ν.4019/2011** (ΦΕΚ Α'216/30.9.2011): «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις».
- 2. Ν.4430/2016** (ΦΕΚ 205 Α'31.10.2016): «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις».
- 3. Νασιούλας, Ι.,** (2016). *Η κοινωνική οικονομία της Ελλάδας και το κοινωνικό της κεφάλαιο*. Εκδ: Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.
- 4. Nasioulas, I.,** (2012). *Greek social economy revisited*. Ed: Peter Lang, Frankfurt am Main.
- 5. <https://entre.gr/koinoniki-epixeirimatikotita-gynaikes/>**
- 6. www.wisegreece.com**
- 7. www.fortunegreece.com**
- 8. act4greece.gr**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Προκλήσεις στον ορίζοντα

Εισαγωγή.

Εδώ παρουσιάζονται τα κύρια σημεία του ν.4412/2016 για τις δημόσιες συμβάσεις. Ο νόμος ενσωματώνει στις διατάξεις του τις Οδηγίες 2014/24 και 2014/25 που ορίζουν κοινωνικά κριτήρια στις προκηρύξεις των δημόσιων διαγωνισμών έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, διευκολύνοντας έτσι τις κοινωνικές επιχειρήσεις να συμμετέχουν κι αυτές μαζί με τις συμβατικές.

Ενώ όμως ο νόμος στηρίζει τον κοινωνικό σκοπό των δημοσίων συμβάσεων και δημιουργεί επί της αρχής ευνοϊκό περιβάλλον για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, καταγράφεται η αντίφαση του με τον επίσης ισχύοντα 4430/2016 για την Κ.Α.Λ.Ο.

Κατόπιν, παρουσιάζεται ο θεσμός των θερμοκοιτίδων επιχειρήσεων ως νέα τάση και μαζί δίδεται ως παράδειγμα εφαρμογής (case study) των hubs, η Δημοτική Αγορά Κυψέλης.

Στο τέλος, παρατίθενται ενδιαφέροντα στοιχεία για την εκπαίδευση των Ελλήνων στη ψηφιακή κοινωνική καινοτομία και αναφέρονται πετυχημένες εφαρμογές της στη χώρα μας.

5.1. Οι κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις στην Ελλάδα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο έγινε αναφορά στην έννοια των κοινωνικά υπεύθυνων συμβάσεων και του τρόπου λειτουργίας τους στην Ε.Ε, ενώ δόθηκε έμφαση στις Οδηγίες 2014/24, 2014/25 και 2014/23 που εισήγαγαν την έννοια της πιο συμφέρουσας οικονομικά προσφοράς στις δημόσιες συμβάσεις μαζί με τη συνεκτίμηση της ποιότητας του έργου σε όλον τον κύκλο του (καθώς η νομική βάση της συνεκτίμησης κοινωνικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων κατά τη σύναψη των δημοσίων συμβάσεων είχε αναγνωριστεί με τις Οδηγίες 2004/17 και 2004/18) ενώ επέκτειναν την κατ' αποκλειστικότητα ανάθεση δημοσίων συμβάσεων και σε άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις ασχέτως της νομικής τους μορφής.

Στην Ελλάδα, οι Οδηγίες 2014/25 και 2014/24 ενσωματώθηκαν στο ν.4412/2016 «Δημόσιες Συμβάσεις έργων-προμηθειών –υπηρεσιών» όπου καθορίζονται οι διαδικασίες ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων από φορείς του δημοσίου τομέα και του ευρύτερου δημοσίου. Ειδικότερα, υπάρχουν διατάξεις για: 1) τη διασφάλιση κοινωνικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων στις δημόσιες συμβάσεις -από πλευράς αναδόχων- κοινωνικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων 2) τους λόγους αποκλεισμού υποψηφίων εξαιτίας της μη διασφάλισης των ως άνω κριτηρίων 3) τους ορισμούς τεχνικών προδιαγραφών 4) τη βέλτιστη σχέση ποιότητας-τιμής ως κριτηρίου για τον προσδιορισμό της πλέον συμφέρουσας προσφοράς όπου η αναθέτουσα αρχή

επιλέγει τιμή αλλά και ποιότητα 5) αποκλειστικό δικαίωμα συμμετοχής για όλα τα είδη (έργων, υπηρεσιών, προμηθειών) και σε ΚΟΙΣΠΕ και σε ΚΟΙΝΣΕΠ και φορείς ΑΠΕ. Ωστόσο:

Στο άρθρο 107 του ίδιου νόμου, ορίζεται το ειδικό καθεστώς για συμβάσεις κοινωνικών υπηρεσιών με τη συμπερίληψη ποιοτικών κριτηρίων, της βέλτιστης σχέσης ποιότητας-τιμής, των ΚΟΙΝΣΕΠ ένταξης (που για τρία χρόνια μόνο θα τους δίνεται η ανάθεση χωρίς τη δυνατότητα ανανέωσης), της απλούστευσης της διαδικασίας δημοσίευσης της σχετικής προκήρυξης ΕΞΑΙΡΕΙ όμως στο άρθρο 12 παρ.6 περ. ε' τις προγραμματικές συμβάσεις μεταξύ δημοσίου και ευρύτερου τομέα με τις ΚΟΙΝΣΕΠ, υπό τις προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 12 περ. 1 έως 5.

Και κυρίως: Επιστρέφοντας στο γνωστό μας (από το προηγούμενο κεφάλαιο) ν.4430/2016, αυτός καταργεί,⁵⁵ χωρίς να αντικαθιστά, την πρωτοποριακή διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1, 2 του ν.4019/2011 που όριζε τις δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς προβλέποντας διυπουργική επιτροπή για στρατηγικό σχεδιασμό με στόχο την προώθηση της χρήσης των συμβάσεων αυτών από τις αναθέτουσες αρχές. ΟΜΩΣ, ο ν. 4430/2016 είναι μεταγενέστερος του ν. 4412/2016, ο οποίος επιχειρεί να στηρίξει, όπως προαναφέρθηκε, τον κοινωνικό σκοπό των δημοσίων συμβάσεων!!

Μία άλλη ενδιαφέρουσα πτυχή της ιστορίας των κοινωνικά υπεύθυνων δημοσίων συμβάσεων στη χώρα μας, σχετίζεται με το ν.4413/2016 «Ανάθεση και εκτέλεση συμβάσεων παραχώρησης - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2014/23/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Φεβρουαρίου 2014 σχετικά με την ανάθεση συμβάσεων παραχώρησης (ΕΕ L 94/1/28.3.2014) και άλλες διατάξεις». Αυτός αναγνωρίζει ότι αυτές είναι εργαλείο υλοποίησης δημοσίων επενδύσεων και επιδιώκει την ένταξη περιβαλλοντικών και κοινωνικών απαιτήσεων, οπότε στο άρθρο 23 ορίζει: «Οι αναθέτουσες αρχές ή οι αναθέτοντες φορείς μπορούν να προβλέπουν στα τεύχη διαγωνισμού **κατ' αποκλειστικότητα** δικαίωμα συμμετοχής στις διαδικασίες ανάθεσης συμβάσεων παραχώρησης υπηρεσιών σε προστατευόμενα εργαστήρια και σε οικονομικούς φορείς που έχουν ως **κύριο σκοπό** την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη ατόμων με αναπηρία ή ατόμων άλλων ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, ή μπορούν να προβλέπουν την εκτέλεση αυτών των συμβάσεων παραχώρησης υπηρεσιών στο πλαίσιο προγραμμάτων προστατευόμενης απασχόλησης, εφόσον τουλάχιστον το 30% των εργαζομένων στα εργαστήρια αυτά, στους οικονομικούς φορείς ή στα προγράμματα είναι άτομα με

---

⁵⁵ Οι διαπιστώσεις αυτές είναι συγκερασμός πληροφοριών από σχετικές μελέτες και άρθρα του εμπειρογνώμονα της Ε.Ο.Κ.Ε Ιωάννη Νασιούλα και από τη σχετική με το ν.4430/2016 πτυχιακή εργασία της Σοφίας Καρατζιά (ΚΔ σειράς της ΕΣΔΔΑ, το 2017).

αναπηρίες ή μειονεκτήματα. Η προκήρυξη συμβάσεων παραχώρησης υπηρεσιών, ή σε περίπτωση συμβάσεων παραχώρησης υπηρεσιών που αναφέρονται στο άρθρο 18, η προκαταρκτική γνωστοποίηση κάνουν μνεία του παρόντος άρθρου».

Τέλος, στο Διεθνές Συνέδριο για τις κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες προμήθειες που έλαβε χώρα στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 2019 υπό την αιγίδα της Περιφερειακής Ένωσης Δήμων Αττικής, επισημάνθηκε η υποδιαίρεση των δημοσίων συμβάσεων σε τμήματα ως μοχλός ενίσχυσης των κοινωνικών επιχειρήσεων στην αγορά των δημοσίων συμβάσεων.

Από όλα τα παραπάνω, το βασικό συμπέρασμα παραμένει το αυτό: Παρά την πρόνοια του νόμου για την ύπαρξη κοινωνικών ρητρών στις δημόσιες συμβάσεις, εφαρμοστικά αυτό λειτουργεί στην πράξη υπό περιορισμούς για τις κοινωνικές επιχειρήσεις.

5.2. Θερμοκοιτίδα επιχειρήσεων στην Ελλάδα (HUBS).

Ο θεσμός της θερμοκοιτίδας κοινωνικών επιχειρήσεων, διευκολύνει τους (υποψήφιους ή «φρέσκους») κοινωνικούς επιχειρηματίες παρέχοντάς τους ολοκληρωμένη υποστήριξη που περιλαμβάνει χώρο για την ανάπτυξή τους, υπηρεσίες και τεχνολογική υποδομή επιχειρησιακής στήριξης, καθώς και δικτύωση. (Scillitoe & Chacabrati, 2010). Σύμφωνα με τους (Grimaldi & Grandi, 2003), τα hubs μπορούν να είναι : *Κρατικές Θερμοκοιτίδες Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα, Κρατικές Θερμοκοιτίδες Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας (Business Innovation Centers), Θερμοκοιτίδες που συνδέονται με Πανεπιστήμια (University Business Incubators), Ιδιωτικές Θερμοκοιτίδες Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα, Ανεξάρτητες Θερμοκοιτίδες Επιχειρήσεων (Independent Business Incubators), Ενδοεταιρικές Θερμοκοιτίδες (Corporate Business Incubators) και Εικονικές Θερμοκοιτίδες (Virtual Incubators).*

Οι **θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων του δημόσιου τομέα** οργανώνονται στα πλαίσια προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης ή στα πλαίσια πολιτικών που δρομολογούνται και υποστηρίζονται από τοπικούς, κρατικούς ή διεθνείς φορείς. Ειδικότερα, οι Κρατικές Θερμοκοιτίδες Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα (Public Non-Profit Incubators) έχουν ως βασικό τους στόχο τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την οικονομική ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών. Οι κρατικές θερμοκοιτίδες διακρίνονται σε κρατικές θερμοκοιτίδες ανάπτυξης επιχειρηματικότητας και θερμοκοιτίδες που συνδέονται με πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Ποιο είναι όμως ακριβώς το όφελος ενός κοινωνικού επιχειρηματία απευθυνόμενου σε ένα hub;

Οι επιχειρηματίες «φιλοξενούμενοι» των hubs επωφελούνται από οικονομίες κλίμακας ή οικονομίες φάσματος, από οικονομίες συνέργειας που διευκολύνουν την ταχύτερη ανάπτυξη

της επιχείρησης. Κυρίως, προστατεύονται από τις απειλές του εξωτερικού περιβάλλοντος, αποκτούν πρόσβαση σε πληροφόρηση, νέες τεχνολογίες, κεφάλαιο σποράς (seed capital) και συμβούλους (mentors), μειώνουν σημαντικά το λειτουργικό τους κόστος, μαθαίνουν να αναλαμβάνουν ρίσκα.

Προφανώς, σύμφωνα με τις (Καλογεροπούλου & Σιάχου, 2012) το καινοτόμο αυτό εργαλείο συμβάλλει και στην αναγνώριση επενδυτικών ευκαιριών, στην προώθηση της εμπορευματοποίησης της έρευνας άρα συμβάλλει ακόμα-ακόμα και στην ενίσχυση του παγκόσμιου εμπορίου και της μεταφοράς τεχνολογίας και τεχνογνωσίας μεταξύ των επιχειρήσεων και των θερμοκοιτίδων διεθνώς. Εμμέσως δε πλην σαφώς, συνδράμει την καλύτερη κατανόηση της επιχειρηματικής κουλτούρας και του διεθνούς πολιτισμικού περιβάλλοντος.

Στη χώρα μας, προγράμματα Θερμοκοιτίδας κοινωνικών επιχειρήσεων όπως αυτά που προσφέρει ο οργανισμός Solidarity Mission, στοχεύουν στη μείωση της ανεργίας των νέων μέσα από την ανάπτυξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας⁵⁶. Το πρόγραμμα θερμοκοιτίδας κοινωνικών επιχειρήσεων του Solidarity Mission⁵⁷ υποστηρίζει ανέργους ηλικίας 18 έως 40 ετών να ιδρύσουν κοινωνικές επιχειρήσεις «...και να υλοποιήσουν πρωτοβουλίες κοινωνικής καινοτομίας μέσα από τις οποίες δίνονται λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα. Η διάρκεια του προγράμματος είναι πέντε μήνες. Για τη στελέχωση της ομάδας των συμβούλων και καθηγητών της, η θερμοκοιτίδα βασίζεται στην συμμετοχή των εθελοντών, ενώ η συμμετοχή των ωφελούμενων γίνεται χωρίς χρηματικό αντίτιμο..», διαβάζουμε στην ιστοσελίδα του Οργανισμού.

Άλλο παράδειγμα θερμοκοιτίδας στη χώρα μας είναι το *Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Impact Hub of Athens)*, μια ανοικτή πλατφόρμα συνεργασίας για την προώθηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στη βάση αξιών, αρχών και κοινών οπτικών.

---

⁵⁶ Σ' αυτό το σημείο αξίζει να γίνει αναφορά στο Επιστημονικό και Τεχνολογικό Πάρκο Ηπείρου (www.step-erigus.gr), το οποίο ιδρύθηκε στις 29 Ιουλίου 2003. Σύμφωνα με την Αλεξάνδρα Χρήστου η οποία και το παρουσίασε στη μεταπτυχιακή της εργασία «Σχεδιασμός Υποστηρικτικών Μηχανισμών για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: Η περίπτωση της Ηπείρου», «.. σήμερα, το 63% του μετοχικού κεφαλαίου ανήκει σε φορείς (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Περιφέρεια Ηπείρου, Δήμος Ιωαννίνων) και από αυτό το 44,62% ανήκει στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, το 31% σε εταιρείες και το 6% σε ιδιώτες. Το Ε.Τ.Ε.Π.Η. λειτουργεί σαν «θερμοκοιτίδα» νέων επιχειρήσεων, για μικρές αλλά δυναμικά ανερχόμενες επιχειρήσεις που έχουν σκοπό την προώθηση της καινοτομίας σε συνεργασία με ερευνητικά ιδρύματα για την ανάπτυξη νέων προϊόντων και υπηρεσιών».

⁵⁷ Το Solidarity Mission είναι ένα κέντρο εκπαίδευσης, έρευνας και καινοτομίας για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα με έδρα την Αθήνα (<https://www.synathina.gr>)

Δημιουργήθηκε το 2014 και όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του, «πραγματοποιείται έκτοτε κάθε χρόνο με στόχο τον γόνιμο διάλογο μεταξύ φορέων της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, υποστηρικτικών φορέων αλλά και της τοπικής κοινωνίας γύρω από την ανάγκη δημιουργίας ενός υποστηρικτικού οικοσυστήματος, αλλά και τα χαρακτηριστικά εργαλεία που αυτό πρέπει να έχει για την ανάπτυξη και αυτο-οργάνωση του χώρου των κοινωνικών επιχειρήσεων» Το Φόρουμ εμπλέκεται με την ανακαίνιση της Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης.

Η Δημοτική Αγορά Κυψέλης (<https://athens.impacthub.net>), η «πρώτη αγορά κοινωνικής οικονομίας» ανακαινίστηκε από τον δήμο Αθηναίων με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Κατόπιν, ο δήμος Αθηναίων πραγματοποίησε το Μάιο του 2015 ανοιχτή διαβούλευση, ώστε να εκφραστεί το όραμα για την Αγορά από τους ίδιους τους κατοίκους. Με βάση τα αποτελέσματα ο δήμος προσκάλεσε φορείς της κοινωνίας πολιτών να σχεδιάσουν προτάσεις για τη λειτουργία της Αγοράς –με την προϋπόθεση να είναι οικονομικά βιώσιμο όσο και κοινωνικά επωφελές. Το Impact Hub of Athens, που τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει διεθνή εμπειρία στον τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, προκρίθηκε ως ο φορέας που αναλαμβάνει τη διαχείριση της Δημοτικής Αγοράς Κυψέλης. «Η νέα μορφή λειτουργίας της Αγοράς αποτελεί ένα καινοτόμο και πρότυπο μοντέλο με βασικούς άξονες τον πολιτισμό, την εκπαίδευση, την κοινωνική καινοτομία, την επιχειρηματικότητα και την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας», αναφέρει στην ιστοσελίδα του το Impact Hub of Athens. Η λειτουργία της Αγοράς ξεκίνησε το 2018, ελέγχεται δε από άμισθη επιτροπή παρακολούθησης που ορίζει ο Δήμος. Το νέο αυτό μοντέλο εφαρμόζεται για πρώτη φορά σε δημόσιο κτίριο και είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Τα καταστήματά της είναι:

-Το WISE GREECE με τρόφιμα από όλη την Ελλάδα. (Το κέρδος από την πώληση των προϊόντων, μετατρέπεται και πάλι σε τρόφιμα για τους συνανθρώπους μας που ζουν στα όρια της φτώχειας).

-Το FLOWER POWER, το πρώτο κοινωνικό ανθοπωλείο που δίνει εργασία σε άτομα με αναπηρία ή ευαλωτότητα.

-Το ΕΠΑΝΕΚΚΙΝΗΣΙΣ, υπεύθυνο για την κοινωνική ανακύκλωση ηλεκτρονικών και φορητών υπολογιστών.

- Το BIOHIVE , ένα χυμοποιείο με φρεσκοστυμμένους χυμούς και φαγητό για πακέτο ή στο χέρι με λαχανικά και φρούτα απευθείας από παραγωγούς βιολογικής καλλιέργειας.

-SECOND HAND SHOP ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΣ, μία κοινωνική αγορά ειδών από δεύτερο χέρι, για τη δημιουργία θέσεων εργασίας για άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα.

-Η ΓΩΝΙΑ ΤΟΥ CHEF – KANTINA , μία Pop Up κουζίνα για την ανάδειξη νέων δημιουργών και δημιουργικών γεύσεων.

-Το CREATORS OF COSMOS, που σχεδιάζει την οργάνωση και εκτέλεση Παιχνιδιών Ρόλων Φυσικής Κλίμακας Ανακαλύπτοντας τη ζωή μέσα από το παιχνίδι.

-Η ΓΚΑΛΕΡΙ- ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ, εργαστήριο μεταξοτυπίας από τους συνεργάτες και μαθητές του Εργαστηρίου Ειδικής Αγωγής “Μαργαρίτα”

.-Το ΕΕΛΛΑΚ όπου παραδίδονται μαθήματα ρομποτικής, προγραμματισμού και ψηφιακών δεξιοτήτων μέσα από το πρόγραμμα Code and Create, για νέους, παιδιά και όποιον άλλο θα ήθελε να μάθει και να πειραματιστεί με σύγχρονες τεχνολογίες

-The Danish Refugee Council που προσφέρει ένα σύνολο υπηρεσιών – κοινωνικών & νομικών, καθώς και πολυπολιτισμικές δράσεις και εκπαιδευτικά εργαστήρια σε ευπαθείς και όχι μόνο ομάδες, με σκοπό την ένταξη και την αλληλοκατανόηση της διαφορετικότητας.

-Η Caritas Hellas που προσφέρει συμβουλευτικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες

.-Το El Sistema Greece που παραδίδει μαθήματα χορωδίας και κλασικών μουσικών οργάνων σε ομάδες με σκοπό την αλληλεγγύη, την αλληλοκατανόηση, την ανάπτυξη κοινότητας και ομαδικών δεξιοτήτων για παιδιά 5-17 χρόνων από κάθε θρησκεία, εθνικότητα, υπόβαθρο. Αναντίρρητα πρόκειται για μια κοινωνική καινοτομία των επιχειρήσεων θερμοκοιτίδας άμεσα σχετιζόμενη με την καθημερινότητα των Αθηναίων και την ανάγκη τους για αλληλέγγυα οικονομία. Κοινωνική καινοτομία όμως είναι κατεξοχήν και η ψηφιακή κοινωνική καινοτομία.

5.3. Η εκπαίδευση των Ελλήνων στη ψηφιακή κοινωνική καινοτομία.

Η Ενιαία Ψηφιακή Αγορά (Digital Single Market) είναι, ως γνωστόν, από τους πλέον αναπτυσσόμενους τομείς ανάπτυξης στην Ευρώπη και προϋποθέτει τη διάθεση πολύ μεγάλου ποσού χρημάτων σε ετήσια βάση, διαμορφώνοντας μεγάλες ψηφιακές προκλήσεις. Στο πλαίσιο αυτό, η δυνατότητα των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε) να παράγουν αξία, σχετίζεται, όπως είναι γνωστό, με τη μείωση του κόστους παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών όλων των κλάδων της οικονομίας, εφόσον, μέσω της αυτοματοποίησης, της απλοποίησης και της επιτάχυνσης των επιχειρησιακών διεργασιών, δημιουργούνται καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες. Και όλα αυτά, χάρη στη Χρήση των Ανοικτών Δεδομένων, δηλαδή στη δωρεάν αναδιανομή, επεξεργασία και το διαμοιρασμό απεριόριστων «γνωσιακών πόρων και πληροφοριών» που παρέχουν διαδικτυακά οι

δημιουργοί/προγραμματιστές των δεδομένων αυτών, υποβοηθούμενοι από την ηλεκτρονική διακυβέρνηση χωρίς σύνορα και το ενιαίο κανονιστικό πλαίσιο που προσδοκείται να καλύπτει και τα (28) κράτη- μέλη ως το 2030.

Όλοι θα συμφωνούσαμε, ως εκ τούτου, πως για τη χώρα μας, η αξιοποίηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και των Τ.Π.Ε, θα πρέπει να μεταφράζεται σε ψηφιακό «μέρισμα» προς όφελος του κοινωνικού συνόλου με τις νέες τεχνολογίες να στοχεύουν σε κοινωνικές καινοτομίες, μετασχηματίζοντας έτσι τη διαδικασία προσέγγισης κοινωνικών ζητημάτων. Απλούστερα; Η κοινωνική ψηφιακή καινοτομία είναι αυτή που εντοπίζει κοινοτικές ανάγκες αναπτύσσοντας καινοτόμα προγράμματα με ισχυρή τεχνολογία, αλλά και αποτελεσματικότητα στην επίλυση των αναγκών αυτών.

Για αυτούς τους λόγους και οργανώνονται τομείς όπως η ψηφιακή εκπαίδευση και κατάρτιση, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, η e- υγεία, η «έξυπνη πόλη», η τηλεργασία.

Για την «έξυπνη πόλη», μία πόλη της οποίας οι υποδομές θα ανταποκρίνονται στην απαιτητική καθημερινότητα των πολιτών, γίνονται ήδη συνέργειες σε διάφορες περιφέρειες της Ελλάδας μεταξύ των ΟΤΑ και φορείς Κ.ΑΛ.Ο., συμπεριλαμβανομένων τοπικών start-ups που προσφέρουν ψηφιακή καινοτομία, ψηφιακά εργαλεία και τεχνολογίες. Οι ελληνικές κυβερνήσεις στηρίζουν τις συνέργειες αυτές καθώς τα προηγούμενα χρόνια η υπερσυγκέντρωση πόρων στις μητροπόλεις επέφερε υψηλό κοινωνικό κόστος αστικοποίησης. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις όμως, ενδέχεται να είναι πανάκεια σ αυτό το θέμα, αφού μπορούν να συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη άρα και να αποτελέσουν φραγμό στη «φτωχοποίηση» κατοίκων ευάλωτων περιοχών που θεωρούσαν/θεωρούν μονόδρομο τη μετακίνησή τους στις μητροπόλεις. Επίσης, παρατηρείται η ολοένα και μεγαλύτερη συμμετοχή της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας ως προνομιακού εταίρου σε μελέτες δημιουργίας «έξυπνων πόλεων».

Στον τομέα της **τηλεργασίας**, η οδυνηρή περίοδος της καραντίνας λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού, επιτάχυνε τα κρατικά κίνητρα σε επιχειρήσεις και απασχολούμενους που λειτούργησαν αναγκαστικά σε περιβάλλον απομακρυσμένης εργασίας.⁵⁸

Κοινωνικές και νεοφυείς επιχειρήσεις που αναπτύσσουν προγράμματα για την παραγωγή εκπαιδευτικών ψηφιακών παιχνιδιών (OnLine και mobile gaming) στο πλαίσιο των δημιουργικών βιομηχανιών (Creative Industries), κάνουν δειλά την εμφάνιση τους και στη χώρα μας. Στο Παράρτημα αυτής της εργασίας, παρουσιάζεται και η εταιρεία «100 mentors»

---

⁵⁸ Απαιτείται όμως εφεξής αυστηρό πλαίσιο προστασίας και ελέγχου των εργασιακών σχέσεων.

του Γιώργου Νικολετάκη και της ομάδας του, που εισήγαγαν μία σημαντική ψηφιακή εκπαιδευτική καινοτομία για τα ελληνικά δεδομένα. Βεβαίως, ο αντικειμενικός ερευνητής οφείλει να αναγνωρίσει ότι η εκπαίδευση των πολιτών-άρα και των υποψήφιων κοινωνικών επενδυτών-στην κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι ιδιαίτερα δύσκολο εγχείρημα: Παγκοσμίως, η κλασική αντίληψη του επιχειρείν, σχετίζεται με την ανάπτυξη της κουλτούρας της οικονομικής κυριαρχίας πάνω στη φύση και τα πράγματα. Η προσέγγιση συνεπώς της βιώσιμης ανάπτυξης ως συνδυασμού αποδοτικής λειτουργίας των οικονομικών παραγόντων με τη συμπερίληψη κοινωνικών ανησυχιών που θα οδηγούσαν σε παροχή υπηρεσιών κοινωνικής ωφέλειας, προϋποθέτει εκπαίδευση πρώτα σε αλλαγή κουλτούρας και κατόπιν σε νέες τεχνολογίες. Πολύ περισσότερο στη συνηθισμένη σε πελατειακές σχέσεις Ελλάδα, απαιτείται η δόμηση μιας νέας αντίληψης παραγωγικής διαδικασίας. Ισχύει δηλαδή η ρήση εκείνου που είπε πρώτος: «Το ύψος του εισοδήματος είναι συνάρτηση της μάθησης».

Ευτυχώς, όλο και περισσότεροι επιχειρηματίες με εκπαίδευση στο χώρο των Τεχνολογιών Πληροφοριών και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), αναπτύσσουν πρωτοποριακές «ψηφιακές λύσεις» ενώπιον διαφόρων κοινωνικών προκλήσεων με διάφορες ηλεκτρονικές εφαρμογές. Ιδιαίτερη μεία οφείλεται σε ψηφιακές κοινωνικές καινοτομίες στο χώρο της Υγείας.

Επίλογος -Συμπεράσματα

Ο αναπτυξιακός νόμος 4412/2016 για τις δημόσιες συμβάσεις ενσωμάτωσε τις Οδηγίες 2014/25 και 2014/24 με σημαντικά ευνοϊκές διατάξεις για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Προβλέπει: 1) τη διασφάλιση κοινωνικών και περιβαλλοντικών κριτηρίων από πλευράς αναδόχων στις προκηρύξεις των δημόσιων διαγωνισμών 2) τους λόγους αποκλεισμού υποψηφίων εξαιτίας μη διασφάλισης των παραπάνω κριτηρίων 3) τους ορισμούς τεχνικών προδιαγραφών 4) τη βέλτιστη σχέση ποιότητας-τιμής έργου.

Παρά την πρόνοια του νόμου, οι Κ.Ε δεν έχουν ακόμα ισότιμη πρόσβαση με τις συμβατικές επιχειρήσεις στη συμμετοχή τους σε δημόσιους διαγωνισμούς.

Στην Ελλάδα βρίσκει σιγά – σιγά έδαφος και η *θερμοκοιτίδα επιχειρήσεων*, θεσμός που παρέχει στις Κ.Ε ολοκληρωμένη υποστήριξη (χώρο ανάπτυξης, εξοπλισμό, τεχνικές συμβουλές, επιχειρησιακή στήριξη, δικτύωση). Έτσι, οι Κ.Ε προστατεύονται από τις εξωτερικές απειλές, δημιουργούν ένα «κεφάλαιο σποράς», μειώνουν λειτουργικά κόστη και εκπαιδεύονται στην ανάληψη ρίσκων. Οι θερμοκοιτίδες οργανώνονται στα πλαίσια Προγραμμάτων Οικονομικής Ανάπτυξης ή και στα πλαίσια πολιτικών δρομολογούμενων από κρατικούς και ευρωπαϊκούς φορείς.

Ενδιαφέρον δείχνουν οι Έλληνες κοινωνικοί επιχειρηματίες και για τις *ψηφιακές κοινωνικές καινοτομίες*. Έτσι, όλο και περισσότεροι αναπτύσσουν ψηφιακές λύσεις για την εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών στο πλαίσιο της κοινωνικής επιχειρηματικής τους δράσης.

Επιλεγμένη βιβλιογραφία 5ου Κεφαλαίου.

- 1. Οδηγία 2014/24** ΕΕ της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: «Σχετικά με τις δημόσιες προμήθειες και την κατάργηση της Οδηγίας 2004/18ΕΚ».
- 2 .Οδηγία 2014/25** ΕΕ της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: «Σχετικά με τις προμήθειες φορέων που δραστηριοποιούνται στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών».
- 3. Οδηγία 2014/23** ΕΕ της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: «Σχετικά με την ανάθεση συμβάσεων παραχώρησης».
- 4. Ν.4412/2016** (ΦΕΚ Α΄147 8.8.2016): «Δημόσιες συμβάσεις έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, προσαρμογή στις Οδηγίες 2014/24 της ΕΕ και 2014/25 της ΕΕ».
- 5. Καλογεροπούλου, Μ. & Σιάχου, Ε., (2012).** *Επιχειρήσεις θερμοκοιτίδας και στήριξη στο ξεκίνημα*. Εκδ: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- 6. Scillitoe, J. & Chacabrati, A., (2010).** *The role of incubatorinteractions in assisting new ventures*. Technovation, 30(3), pp. 155-167.
- 7. www.solidaritynow.org**
- 8. <https://athens.impacthub.net/>**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Αναγνωρίζοντας την αξία του κοινωνικού επιχειρείν.

Εισαγωγή.

Εδώ παρουσιάζονται εφαρμογές της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας στην Ελλάδα στο χώρο της υγείας με θετικό κοινωνικό αντίκτυπο. Ακολούθως, παρουσιάζεται ο ν.4513/2018 για τις ενεργειακές κοινότητες (Ε.ΚΟΙΝ), με περιγραφή των φορέων, των αξιών και του περιεχομένου δραστηριότητας των κοινοτήτων αυτών. Καταγράφονται και οι προκλήσεις στο χώρο της κοινωνικής διαχείρισης της πράσινης ενέργειας στην Ελλάδα, ενώ παρουσιάζεται αναλυτικά το *modus operandi* των Ε.ΚΟΙΝ.

Κατόπιν, παρατίθεται, δίκην μελέτης περίπτωσης, το παράδειγμα της ΚΥΘΝΟΥ ως έξυπνου νησιού, που ξεκίνησε ως «εθνικό» υπόδειγμα στη διαχείριση και παραγωγή πράσινης ενέργειας, για να καταλήξει «ευρωπαϊκό» υπόδειγμα για την Ε.Ε στην ολοκλήρωση προγράμματος ευρύτερου έργου τεχνολογικής καινοτομίας.

Επιπρόσθετα, προτείνεται εμμέσως πλην σαφώς η ενασχόληση με τις ενεργειακές καλλιέργειες οι οποίες συσχετίζονται με την ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική, την αγροτική πολιτική της Ε.Ε για τα βιοκαύσιμα και το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ενέργεια και το Κλίμα.

6.1. Η εφαρμογή της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας στην υγεία στα χρόνια του κορωναιϊού.

Μια ειδική εφαρμογή της **ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας**, είναι αυτή που συναντάται στο χώρο της υγείας.⁵⁹ Τα γνωστά μας από την 5.4 ενότητα ως Big Data, η μεγάλη δηλαδή βάση ανοικτών δεδομένων, έχουν συμβάλει εμμέσως πλην σαφώς σε μια απότομη αύξηση των επενδύσεων στο χώρο της ηλεκτρονικής υγείας, μέσω φορητών συσκευών και μέσω εφαρμογών που συνδέονται με αισθητήρες ή άλλες ιατρικές συσκευές και παρακολουθούν ζωτικά όργανα του ασθενή. Το Quantified self είναι μία τέτοια καινοτομία: Ένα κίνημα που μετρά διαρκώς την κατάσταση ασθενών με τη χρήση αισθητήρων χάρη στα ανοικτά δεδομένα. Απευθύνεται σε ευάλωτες ομάδες που δεν αντέχουν το κόστος νοσοκομειακής περίθαλψης. Η ψηφιακή αυτή κοινωνική καινοτομία χρηματοδοτείται μέσω crowdfunding⁶⁰, αλλά και μέσω crowdsourcing. Το πρόγραμμα WE CARE, στηρίζεται σε μία τέτοια ηλεκτρονική πλατφόρμα

---

⁵⁹ European Union, 2015 Digital Social Innovation, A study prepared for the European Commission DG communications network, content and technology, growing a digital social innovation ecosystem for Europe.

⁶⁰ Crowdfunding sites for social enterprises and NGOS ,<http://www.lincolnmartin.com/csr>

crowdfunding, που επιτρέπει στους φτωχούς ασθενείς να χρηματοδοτούν οι ίδιοι τις θεραπείες τους μέσω άμεσων δωρεών. (Μπαμίδης, 2016).

Άλλη τεχνολογική πλατφόρμα είναι το Fit for all που συνδυάζει άσκηση⁶¹ με παιχνίδια χάριν της ενεργού γήρανσης αφού οι ηλικιωμένοι βιώνουν την εξασθένηση των νοητικών και κινητικών τους λειτουργιών. Μάλιστα, το ηλεκτρονικό σύστημα φροντίδας www.limcare.gr, υποστηρίζει τεχνολογικές λύσεις νοητικής και σωματικής ενδυνάμωσης βασισμένες στη νευροπλαστικότητα του εγκεφάλου.

Περιττό να ειπωθεί ότι σε καιρούς καραντίνας λόγω κορωνοϊών, οι καινοτόμες ηλεκτρονικές εφαρμογές στην υγεία, λειτουργούν αν μη τι άλλο ανακουφιστικά για απομονωμένους ασθενείς με χρόνια προβλήματα. Όσο για την τηλεϊατρική, αυτή ενθαρρύνεται όλο και πιο πολύ, με στόχο να δοθεί στους γιατρούς η δυνατότητα να παρακολουθούν εξ αποστάσεως ασθενείς και δη με χρόνια ή κινητικά προβλήματα, η ασθενείς-κατοίκους απόμακρων περιοχών. Βέβαια, αυτό στη βάση του, (θα έπρεπε να) είναι επενδυτικό σχέδιο που θα στόχευε στην εξοικονόμηση δαπανών και εδώ είναι που υπεισέρχεται η σημασία της ύπαρξης κοινωνικού επενδυτή.

Αξίζει τέλος να σημειωθεί, ότι το φετινό Ιούνιο, πραγματοποιήθηκε διαδικτυακή συζήτηση με θέμα «Digital Health in Greece - Development Aspects of Real-World Evidence in the COVID-19 Era», στο πλαίσιο του 5ου Delphi Economic Forum. Μεταξύ άλλων, στη συζήτηση έλαβαν μέρος ο Υφυπουργός Υγείας, Βασίλης Κοντοζαμάνης, ο Υφυπουργός Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Γρηγόρης Ζαριφόπουλος, η Διευθύντρια του Διεθνούς Κέντρου Εμπειρικών και Πραγματικών Δεδομένων της MSD, Megan O'Brien, ο Καθηγητής του Karolinska Institute, Staffan Lindblad και η Επιδημιολόγος από τον οργανισμό Maccabi Tech, κα Clara Weil.

Στο <https://www.iatronet.gr> διαβάζουμε:

«...Μέσα από την παρουσίαση «καλών πρακτικών», αναδείχθηκε η χρήση των πραγματικών δεδομένων για τη βελτίωση αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών υγείας προς όφελος του ασθενή αλλά και τη βέλτιστη διαχείριση των υγειονομικών και ιατροφαρμακευτικών πόρων. Οι συμμετέχοντες ανέδειξαν από κοινού την ευκαιρία που δημιουργείται για την Ελλάδα όπου λειτουργούν ήδη ψηφιακά συστήματα που καταγράφουν σημαντικά δεδομένα υγείας, με έμφαση στη διαλειτουργικότητα μεταξύ των συστημάτων και την ανάπτυξη διεπιστημονικής τεχνογνωσίας. Η Διευθύντρια του Διεθνούς Κέντρου Εμπειρικών και Πραγματικών Δεδομένων

---

⁶¹ European Union, 2015 Digital Social Innovation, A study prepared for the European Commission DG communications network, content and technology, growing a digital social innovation ecosystem for Europe

της MSD, Megan O' Brien, μίλησε για την αξία των «πραγματικών δεδομένων» στον τομέα του φαρμάκου, αναφερόμενη στη γενικότερη στροφή των εταιρειών διεθνώς στη συλλογή, ανάλυση και αξιοποίηση «Real World Evidence» στον τομέα της κλινικής έρευνας, στη μέτρηση της υγείας του πληθυσμού και στην αποζημίωση νέων θεραπειών. Όπως υπογράμμισε, η MSD είναι πρόθυμη να υποστηρίξει με ιδέες και προτάσεις τη στροφή προς αυτή την κατεύθυνση ώστε η Ελλάδα να προαχθεί σε ένα παγκόσμιο κέντρο αριστείας στη συλλογή και ανάλυση μεγάλων δεδομένων.

Τέλος, η Επιδημιολόγος του οργανισμού Maccabi Tech, κα Clara Weil, παρουσίασε τις πρακτικές του Οργανισμού και το μοντέλο συλλογής δεδομένων λειτουργίας που έχει υιοθετήσει, από την πρωτοβάθμια έως την τριτοβάθμια φροντίδα υγείας. Ανέφερε, επίσης ότι τα «πραγματικά δεδομένα» μπορούν να δημιουργήσουν επενδυτική δραστηριότητα και να διευρύνουν τα πεδία έρευνας και κλινικών μελετών, ενισχύοντας τις εταιρικές συνεργασίες».

6.2. Ενεργειακοί συνεταιρισμοί: Ο ν.4513/2018 και οι Ενεργειακές Κοινότητες (Ε.ΚΟΙΝ).

Η πιο μεγάλη καινοτομία στον τομέα της ενέργειας στη χώρα μας, εισήχθη με το ν.4513/2018 που θέσπισε ένα νέο τύπο αστικού συνεταιρισμού, αποκλειστικού σκοπού, την ενεργειακή κοινότητα (Ε.ΚΟΙΝ). Η ιστορία της, σχετίζεται με τον Ενεργειακό Σχεδιασμό της ΕΕ για τη δεκαετία 2021-2030 αλλά και με τον Εθνικό Ενεργειακό Σχεδιασμό του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας το Νοέμβριο του 2018. Ακολουθώντας δηλαδή το τρίπτυχο των ευρωπαϊκών πολιτικών «μείωση της εκπομπής των αερίων του θερμοκηπίου- μεγαλύτερη συμμετοχή των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) στην κατανάλωση ενέργειας- επίτευξη της εξοικονόμησης ενέργειας στην τελική κατανάλωση», το Υπουργείο θέσπισε το ν.4513/2018 με τον οποίο οι ΕΚΟΙΝ καθίστανται βασικό εργαλείο στην υλοποίηση συμμετοχικών έργων Α.Π.Ε άνω των 500MW μέχρι το έτος 2030. Την ώρα δε που το 30% των νοικοκυριών⁶² στέλνει το μήνυμα πως δεν διαθέτει θερμική άνεση, διά του νόμου αυτού, δίνεται η δυνατότητα στον καταναλωτή να συμμετάσχει ενεργά στην τοπική κοινωνία «οικοδομώντας τη δική του ενεργειακή κοινότητα. Πρόκειται κατ ουσίαν για τη σύζευξη Κ.ΑΛ.Ο. και πολιτικής στον τομέα της ενέργειας. Εμπíπτουν, δηλαδή οι ΕΚΟΙΝ στο πεδίο δράσης των ΚΑΛΟ και θα μπορούσε, - υπό προϋποθέσεις και εφόσον πληρούνται τα κριτήρια του ν.4430/2016- να θεωρηθούν ακόμα και φορείς Κ.ΑΛ.Ο.

---

⁶² Για τους ενεργειακούς συνεταιρισμούς έχει γίνει ήδη αναφορά στην ενότητα 2.5.

Αναλυτικότερα: ο ν.4513/2018,⁶³ θεσπίζει τις τοπικές ενεργειακές συμπράξεις (ωστόσο το 51% των μελών θα πρέπει να σχετίζονται με την έδρα της ΕΚΟΙΝ), αποδίδει ενεργειακά προνόμια στα μικρά νησιά, παρέχει τεχνολογικά και χρηματοδοτικά εργαλεία για να συμπεριληφθούν και οι ευάλωτοι πολίτες (το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι ο ενεργειακός συμψηφισμός) και τέλος, δίνει οικονομικά κίνητρα στις ΕΚΟΙΝ, ώστε να ιδρύουν σταθμούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ. Κάθε μέλος, δεν μπορεί να συνεισφέρει περισσότερο από το 20% του συνεταιριστικού κεφαλαίου, ενώ μετέχει στη Γενική Συνέλευση με μία ψήφο. Διακρίνονται δε οι ΕΚΟΙΝ σε κερδοσκοπικές και μη κερδοσκοπικές, αναλόγως της σύνθεσης των μελών, του αριθμού τους και του ποσού διανομής πλεονασμάτων.

Απ' όλα αυτά, είναι προφανής η πολλαπλότητα των προκλήσεων για τις Ε.ΚΟΙΝ: το θεσμικό πλαίσιο των Κ.Α.Λ.Ο. δεν είναι το αρτιότερο, η εκπαίδευση των πολιτών στην ενεργό αντιμετώπιση κοινωνικών αναγκών με την παροχή υπηρεσιών και αγαθών κοινωνικού σκοπού είναι ελλειμματική και επίσης οι Ε.ΚΟΙΝ θα πρέπει να είναι βιώσιμες σε ένα βαριά ανταγωνιστικό κλάδο όπως είναι ο κλάδος της ενέργειας. Κι όλα αυτά, την ώρα που οι καταναλωτές, καλούνται ως μέλη της Ε.ΚΟΙΝ σε μία πολλαπλότητα ρόλων, να γίνουν δηλαδή συμπαραγωγοί, συνιδιοκτήτες, προμηθευτές ενέργειας. Σε αυτό ακριβώς το σημείο είναι που οι προκλήσεις, κάλλιστα μεταπίπτουν σε προτάσεις: Καταρχάς, ο ίδιος ο νόμος προβλέπει οικονομικά κίνητρα και μέτρα στήριξης για τις ΕΚΟΙΝ: τις εντάσσει στον αναπτυξιακό νόμο (για χρηματοδότηση από εθνικούς πόρους ή πόρους της ΕΕ σχετικά με τους σκοπούς τους) και δίνει ειδικούς προνομιακούς όρους λόγω χρήσης ΑΠΕ πχ στη δημιουργία υβριδικών σταθμών αδειοδοτούμενων από τις ίδιες τις ΕΚΟΙΝ.

Παράλληλα, λειτουργεί στην ΕΕ το ReScoop.eu, η συνομοσπονδία ενεργειακών συνεταιρισμών της Ε.Ε, η οποία, προκειμένου να ανταποκριθεί στην ανάγκη αντιμετώπισης των προαναφερθεισών προκλήσεων, αναζητά λειτουργικά μοντέλα διοίκησης των Ε.ΚΟΙΝ στις ευρωπαϊκές χώρες.

---

⁶³ Ο οποίος συμπληρώνει τον 1667/1986 για τους αστικούς συνεταιρισμούς.

(Πηγή: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ, 2019, σελ.47)

Διάγραμμα 6.1: Οι επτά κοινωνικές αξίες της ενεργειακής κοινότητας

Σε εφαρμογή βρίσκεται επίσης το **ReScoop Mecise**, πρόγραμμα του Horizon 2020 (που υλοποιείται πλέον και στο Horizon 2030), με στόχο τη σύνδεση (έξι ως σήμερα) από πλευράς των ενεργειακών συνεταιρισμών μεταξύ των έργων ΑΠΕ και της ενεργειακής τους απόδοσης. Στο εν λόγω πρόγραμμα, μετέχουν Ε.ΚΟΙΝ από οκτώ χώρες, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα. Μάλιστα, η πατρίδα μας μετέχει μέσω του Εργαστηρίου Ανανεώσιμων και Βιώσιμων Ενεργειακών Συστημάτων του Πολυτεχνείου Κρήτης.

Τέλος, «τρέχει» το **Co-Power**, που αποσκοπεί στην επιτάχυνση της ανάπτυξης έργων Α.Π.Ε ανά τα κράτη-μέλη, μέσω της ενεργοποίησης κοινωνικών φορέων και του υπάρχοντος νομοθετικού πλαισίου.

Στην Ελλάδα, η κατάσταση και λειτουργία των Ε.ΚΟΙΝ⁶⁴, έχει ως εξής: 1) Παράγουν ενέργεια από ΑΠΕ εντός των περιοχών όπου δραστηριοποιούνται και συμβάλλοντας έτσι στην τοπική ανάπτυξη 2) Συμπαράγουν ηλεκτρική ενέργεια και θερμότητα υψηλής απόδοσης με την ίδια αρχική πηγή ενέργειας 3) Παράγουν ενέργεια από υβριδικούς σταθμούς οι οποίοι τους διαθέτουν μονάδες αποθήκευσης ενέργειας.

Στην πρώτη περίπτωση, το μείζον είναι για την τοπική κοινότητα η ενδυνάμωση της συμμετοχής των κατοίκων και δη των πιο ευάλωτων ομάδων. Όταν πρόκειται για συμπααραγωγή, καθώς αυτή καλύπτει όλες τις τελικές ενεργειακές χρήσεις, είναι λογικό να είναι προτιμητέα σε περιπτώσεις λειτουργίας θερμοκηπίων, οικιστικών συγκροτημάτων, μικρών βιοτεχνιών. Εδώ βέβαια, αξίζει να κοινοποιηθεί κανείς: Καταρχάς, στα συστήματα συμπααραγωγής ενέργειας, το καύσιμο που κατεξοχήν χρησιμοποιείται είναι το φυσικό αέριο ως έχον πολύ λιγότερες εκπομπές αερίων θερμοκηπίου σε σχέση με άλλα ορυκτά καύσιμα. Ωστόσο, η (αναμενόμενη μείωση του κόστους τεχνολογίας των ΑΠΕ, οδηγεί αναπόδραστα και στο συμπέρασμα πως σιγά-σιγά, το φυσικό αέριο είναι αρκετά ακριβό. Το δεύτερο που πρέπει να αναφερθεί, είναι ότι στις αγροτικές επιχειρήσεις όπου μπορεί να υπάρξει σύστημα συμπααραγωγής, προτιμάται η βιομάζα.

Τέλος, αναφορικά με την παραγωγή ενέργειας από υβριδικούς σταθμούς, είναι γεγονός ότι μια ΕΚΟΙΝ υποστηρίζει πολύ πιο άνετα τη διασπορά της ενεργειακής παραγωγής καθώς οι σταθμοί αυτοί διαθέτουν και μονάδες αποθήκευσης ενέργειας και μονάδες εφεδρείας, συνεπώς διασφαλίζεται καλύτερα η «επιθυμητή ποσότητα» ενέργειας.

Καταλήγοντας, η πρόταση στήριξης του θεσμού των Ε.ΚΟΙΝ και δη μέσω των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, σχετίζεται με το ότι η ανάπτυξή τους συμβάλλει στη χρήση ΑΠΕ στον τελικό καταναλωτή ενέργειας με μειωμένο κόστος για τον ίδιο. Αξίζει να επισημανθεί πως στην Ελλάδα, λειτουργεί το πρώτο αυτόνομο υβριδικό ηλεκτρικό μικροδίκτυο της Ευρωπαϊκής ηπείρου. Βρίσκεται στην Κύθνο και ξεκίνησε τη λειτουργία του με τη συνεργασία του γερμανικού Πανεπιστημίου του Kassel, του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου και του Κέντρου Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Εγκαταστάθηκαν φωτοβολταϊκά συστήματα που τροφοδοτούν ενεργειακά δώδεκα οικήματα και σήμερα, όπως καταγράφεται στην επόμενη ενότητα, το μικροδίκτυο μεγαλώνει καθιστώντας σταδιακά την Κύθνο ευρωπαϊκό «έξυπνο νησί». Επιπλέον, μια κοινωνική Ε.ΚΟΙΝ μπορεί να καταστεί εναλλακτικός πάροχος ενέργειας σε

---

⁶⁴ Τα όσα γράφονται στην ενότητα αυτή, ελήφθησαν στην πλειοψηφία τους από πληροφορίες του Γερμανικού Ιδρύματος Χάινριχ Μπελ, που δραστηριοποιείται στην προβολή και προώθηση των Ε.ΚΟΙΝ στην Ελλάδα και της σύνδεσής τους με την Κ.Α.Λ.Ο., έχει δε την έδρα του στη Θεσσαλονίκη.

επιχειρήσεις και επαγγελματίες προτείνοντας χαμηλότερες τιμές στηριγμένη σε μία συγκροτημένη εμπορική πολιτική.

6.3. Κοινωνική Καινοτομία ιστορικού βεληνεκούς για την Ελλάδα: Από το μικροδίκτυο ΚΥΘΝΟΣ στο «Έξυπνο νησί» και στις ενεργειακές καλλιέργειες.

Η ολοκληρωμένη διαχείριση των τοπικών υποδομών ενέργειας, υδατικών πόρων, αποβλήτων, μεταφορών και οδοφωτισμού της Κύθνου, παίρνει λίγο-λίγο σάρκα και οστά από τον περσινό Απρίλιο, με την υπογραφή της συμφωνίας χρηματοδότησης του έργου «**Κύθνος – Έξυπνο Νησί**»: «...Με προϋπολογισμό 8 εκ. ευρώ, το «Κύθνος – Έξυπνο Νησί» είναι το μεγαλύτερο έργο τεχνολογικής καινοτομίας που έχει εφαρμοστεί ποτέ στον Ελληνικό νησιωτικό χώρο» και ως τέτοιο θα αποτελέσει έργο ορόσημο για τη χώρα και την διεθνή κοινότητα..... Η Κύθνος αποτελεί ιδανικό τόπο επίδειξης καινοτόμων τεχνολογικών λύσεων, λόγω της εγγύτητάς της με την Αθήνα, της διπλής ακτοπλοϊκής σύνδεσης με τα λιμάνια του Πειραιά και του Λαυρίου, της μη διασύνδεσής της με το ηπειρωτικό δίκτυο ηλεκτρικής ενέργειας για τα επόμενα – αρκετά – χρόνια, καθώς και του πλούσιου ιστορικού της σε καινοτόμα πιλοτικά έργα παραγωγής και διαχείρισης πράσινης ενέργειας (1ος αιολικός σταθμός στην Ευρώπη, 1ος νησιωτικός υβριδικός σταθμός και 1ο μικροδίκτυο στην Γαϊδουρόμαντρα, Ευρωπαϊκό έργο WiseGRID εφαρμογών έξυπνου δικτύου)...», έγραφε σχετικά η ενημερωτική ιστοσελίδα <https://www.insider.gr> τον Απρίλιο του 2019.

Η μεγαλύτερη προσδοκία, είναι να υπάρξει τέτοιο κοινωνικό και οικονομικό αποτύπωμα από την ολοκλήρωση του έργου, ώστε να λειτουργήσει ως υπόδειγμα αναπαραγωγής και σε άλλα νησιά.

Το κοινωνικό επιχειρείν στην Ελλάδα ωστόσο, έχει μία θαυμάσια ευκαιρία δραστηριοποίησης του και στον τομέα των τεχνολογικών αλλά και ενεργειακών καλλιεργειών. Όπως όλοι γνωρίζουμε, η γεωργία, είναι η διαδικασία που οδηγεί την τροφική αλυσίδα να καταλήγει στο πιάτο μας.

Τα οικολογικά τρόφιμα, είναι εντελώς διαφορετική έννοια από τα προϊόντα διατροφής που παράγονται ευκολότερα και ασφαλέστερα μέσω τεχνολογικά καινοτόμων προγραμμάτων. Αυτό είναι και το πρώτο σημείο όπου κοντοστέκεται ο κοινωνικός επιχειρηματίας: Στο να επενδύσει «στη γη» εκπαιδύοντας και εκπαιδευόμενος στα προγράμματα αυτά. Δυστυχώς, ενώ οι σημαντικότερες τριάντα (30) γεωργικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις στον τομέα αυτόν, βρίσκονται στην Ε.Ε, όμως καμία εξ αυτών δεν έχει την έδρα της στη Νότια Ευρώπη, άρα ούτε και στη χώρα μας! Είναι σαφές ότι οι μιμητές του Μοχάμεντ Γιουνούς και της Grameen Bank

του που στάθηκε καταλύτης κοινωνικών αλλαγών στην πατρίδα του, μάλλον θα αργήσουν πολύ να εμφανιστούν στη δική μας πατρίδα.⁶⁵

Οι καλλιέργειες ή τα αυτοφυή φυτά που παράγουν βιομάζα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για ενεργειακούς σκοπούς (θερμότητα, ηλεκτρική ενέργεια, για την παραγωγή υγρών, αερίων ή στερεών βιοκαυσίμων) ονομάζονται **ενεργειακές καλλιέργειες**. Τέτοια φυτικά υλικά είναι:

1.Οι φυτικές ύλες που προέρχονται είτε από τα αυτοφυή φυτά και τα δάση είτε από τις ενεργειακές καλλιέργειες. 2.Τα υποπροϊόντα και τα κατάλοιπα της φυτικής, ζωικής, δασικής και αλιευτικής παραγωγής.3.Τα υποπροϊόντα που προέρχονται από τη μεταποίηση ή επεξεργασία των υλικών αυτών. 4.Το βιολογικής προέλευσης μέρος των αστικών λυμάτων και σκουπιδιών.

Οι **ενεργειακές καλλιέργειες** με την εμπλοκή φορέων της κοινωνικής οικονομίας, είναι ΤΟ θέμα για την Ελλάδα του παρόντος και του μέλλοντος, αφού τα ενεργειακά φυτά (ο ηλιάνθος, η ελαιοκράμβη, η ψευδακακία, ο μίσχανθος, το γλυκό σόργο, το κενάφ, η αγριαγκινάρα, τα τεύτλα) χαρίζουν οικονομική αυτάρκεια στους απασχολούμενους παραγωγούς με δεδομένο ότι η καλλιέργειά τους οδηγεί στην παραγωγή βιοντίζελ και βιοαιθανόλης.

Οι «Επαγγελματικές Ευκαιρίες» με τη βοήθεια του γεωπόνου Κάσσανδρου Γάτσιου, παρουσιάζουν έναν πλήρη οδηγό ενεργειακών καλλιεργειών στην Ελλάδα, όπου, μεταξύ άλλων, σημειώνεται: «...Η βιομάζα που παράγεται κάθε χρόνο στον πλανήτη μας υπολογίζεται ότι ανέρχεται σε 172 δισεκατομμύρια τόνους ξηρού υλικού, με ενεργειακό περιεχόμενο δεκαπλάσιο της ενέργειας που καταναλίσκεται παγκοσμίως στο ίδιο διάστημα. Το τεράστιο αυτό ενεργειακό δυναμικό παραμένει κατά το μεγαλύτερο μέρος του ανεκμετάλλευτο, καθώς, σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις, μόνο το 1/7 της παγκόσμιας κατανάλωσης ενέργειας καλύπτεται από τη βιομάζα και αφορά κυρίως τις παραδοσιακές χρήσεις της (καυσόξυλα κ.λπ.).Στην Ελλάδα, τα διαθέσιμα γεωργικά και δασικά υπολείμματα για κάθε έτος ισοδυναμούν ενεργειακά με 3-4 εκατ. τόνους πετρελαίου, ενώ το δυναμικό των ενεργειακών καλλιεργειών μπορεί, με τα σημερινά δεδομένα, να ξεπεράσει άνετα εκείνο των γεωργικών και δασικών υπολειμμάτων. Το ποσό αυτό αντιστοιχεί ενεργειακά στο 30-40% της ποσότητας του πετρελαίου που καταναλώνεται ετησίως στη χώρα μας.

---

⁶⁵ Η καινοτομία οδηγεί αναπόδραστα σε λιγότερες θέσεις εργασίας, άρα «...επιβάλλεται υπόδειγμα τρόπου παραγωγής και ανταλλαγής των αγαθών με προϋπόθεση την ανάδειξη της καινοτόμου επιχειρηματικότητας ως φορέα κοινωνικής αλλαγής. Το Obama Social Innovation Fund το 2009 συνέβαλε στην προώθηση μιας νέας αντίληψης για το κεφάλαιο και της τάσης για κοινωνικές καινοτομίες στον κόσμο των επιχειρήσεων» (Κατηχωρίτης, 2016).

Επισημαίνεται ότι στην Ελλάδα ένας τόνος βιομάζας ισοδυναμεί με περίπου 0,4 τόνους πετρελαίου. Εντούτοις, με τα σημερινά δεδομένα, καλύπτεται μόλις το 3% περίπου των ενεργειακών αναγκών της χώρας με τη χρήση της διαθέσιμης βιομάζας. Το σύνολο της άμεσα διαθέσιμης βιομάζας στην Ελλάδα συνίσταται από 7.500.000 περίπου τόνους υπολειμμάτων γεωργικών καλλιεργειών (σιτηρών, αραβόσιτου, βαμβακιού, καπνού, ηλίανθου, κλαδοδεμάτων, κληματίδων, πυρηνόξυλου κ.ά.), καθώς και από 2.700.000 τόνους δασικών υπολειμμάτων υλοτομίας (κλάδοι, φλοιοί κ.ά.)».

Είναι ηλίου φαινότορον ότι αν οι παραγωγοί ασχοληθούν σοβαρά με εδάφη τους όπου ευνοούνται οι καλλιέργειες αυτές και αν οι κυβερνήσεις τους διευκολύνουν με την αποδέσμευση ποσών μέσω των ευρωπαϊκών ταμείων δίκηη αρχικού κεφαλαίου, τότε θα έχουμε μία γενιά κοινωνικών επιχειρηματιών που θα συμβάλλουν στην κίνηση των αυτοκινήτων, στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, στην οικιακή θέρμανση⁶⁶ δίνοντας διέξοδο και πνοή σε «βαλτωμένες» περιφέρειες που ως τώρα, το μόνο που γνωρίζουν να πράττουν, είναι να ελπίζουν σε διατήρηση θέσεων εργασίας.

Ο ελληνικός αγροτικός τομέας, αξιοποιώντας τις ενεργειακές καλλιέργειες, αυξάνει την ανταγωνιστικότητά του, ενισχύει την απασχόληση και την τοπική ανάπτυξη και συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος. Το ιδανικό, θα ήταν οπωσδήποτε να καταστούν οι καλλιέργειες ενεργειακών φυτών εθνικά στρατηγικά προϊόντα ώστε να μειωθεί η εξάρτηση της χώρας από το πετρέλαιο. Επί του παρόντος, στη χώρα μας, στο πλαίσιο πιλοτικής εφαρμογής, ενδιαφερόμενοι παραγωγοί διευκολυνόμενοι από τη λεγόμενη «αποδεσμευμένη επιδότηση» και στο πλαίσιο «συμβολαιακής γεωργίας», προσθέτουν στο έδαφός τους ενεργειακές καλλιέργειες πλέον των συμβατικών, ενώ η απουσία συγκροτημένων κυβερνητικών πολιτικών είναι περισσότερο από εμφανής, περιοριζόμενη στις Οδηγίες, στους Κανονισμούς και τις κατευθυντήριες γραμμές της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ε.Ε. (Εθνικό Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, 2006).

Και μια που ο λόγος για Κοινή Αγροτική Πολιτική, η ΕΕ υποστήριξε τα βιοκαύσιμα ως τρόπο περιορισμού των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής, ωστόσο αποδείχθηκε ότι η παραγωγή καυσίμων από καλλιέργειες οδήγησε ως ένα βαθμό και στην αύξηση των τιμών των τροφίμων.

---

⁶⁶ Στον προαναφερθέντα Οδηγό, δίνονται απαντήσεις σχετικά απαντήσεις με το ενεργειακό ισοζύγιο, τις οικονομικές και στρεμματικές αποδόσεις, το κόστος εγκατάστασης, τις καλλιεργητικές μεθόδους, καθώς και τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της παραγωγής βιοκαυσίμων.

Ως εκ τούτου, έχει πλέον προταθεί ένα ανώτατο όριο 7% για την ποσότητα των βιοκαυσίμων που παράγονται από καλλιέργειες. Ως γνωστόν στη χώρα μας καλλιεργούνται σε μεγάλο βαθμό ο ηλιάνθος και η ελαιοκράμβη. Επίσης, προοπτική για να αναπτυχθεί, ως φυτό έχει και η ρετινολαδιά, η οποία καλλιεργείται και εισάγεται από την Ινδία, ενώ σε σημαντικό βαθμό καλλιεργείται η αγριαγκινάρα.

Κατόπιν αυτών, τη φετινή χρονιά και έχοντας ανά χείρας το κυβερνητικό « Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα», τέθηκε στο επίκεντρο η προώθηση ενεργειακών καλλιεργειών, για την τροφοδοσία εναλλακτικών συστημάτων τηλεθέρμανσης, αλλά και τοπικών καλλιεργειών υψηλής προστιθέμενης αξίας (κρόκος, τριανταφυλλιά, ρίγανη, τσάι του βουνού). Για το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας «...ο πρωτογενής τομέας θα μπορούσε να συνεισφέρει και στην παραγωγή βιομάζας (στερεών βιοκαυσίμων) από την καλλιέργεια δασικών ειδών μικρού περίτροπου χρόνου αλλά και άλλων πολυετών φυτών (π.χ. καλάμι)».

Εκτιμά δε (Αβαρλής, 2020) ότι οι ενεργειακές αυτές καλλιέργειες θα δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, ενώ θα ελαχιστοποιηθούν οι ανάγκες σε εισαγόμενη βιομάζα. Επισημαίνει ακόμα, πως «...τα μέτρα στήριξης ενεργειακών καλλιεργειών μπορεί να είναι η χρηματοδότησή τους από προγράμματα όπως το ΕΣΠΑ, η απλοποίηση της διαδικασίας υλοποίησης τέτοιων καλλιεργειών είτε από φυσικά είτε από νομικά πρόσωπα και η χωροθέτηση εκτάσεων σε Περιφέρειες ανά τη χώρα όπου θα παρέχεται η δυνατότητα ανάπτυξης τέτοιων καλλιεργειών».⁶⁷.

Επίλογος-Συμπεράσματα

Η ψηφιακή κοινωνική καινοτομία στο χώρο της υγείας κερδίζει έδαφος στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια (τηλεϊατρική, πρόγραμμα χρηματοδότησης θεραπειών WE CARE, FIT FOR ALL για την ενεργό γήρανση).

Στο χώρο της ενέργειας, μεγάλη πρόοδος συντελέστηκε με τη θέσπιση του νόμου 4513/2018, που όρισε νέο τύπο αστικού συνεταιρισμού αποκλειστικού σκοπού, την *ενεργειακή κοινότητα* (ΕΚΟΙΝ): Οι αρχές της και οι σκοποί της σχετίζονται με τον ενεργειακό σχεδιασμό της ΕΕ για τη δεκαετία 2021-2030 καθώς και με το Εθνικό Ενεργειακό Σχέδιο του Υπουργείου Περιβάλλοντος,

---

⁶⁷ Αρκετές χώρες της Ε.Ε. έχουν περάσει σε τέτοιας μορφής καλλιέργειας μέσω συνεταιριστικών επιχειρήσεων. Η Γερμανική κυβέρνηση ωστόσο, εν όψει των στόχων για την ενέργεια για το 2030, επισημαίνει ότι δεν αναμένεται να δοθούν νέες εκτάσεις για ενεργειακές καλλιέργειες και προτίθεται να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στις δυνατότητες για τη δημιουργία βιοκαυσίμων από απόβλητα.

Ενέργειας και Ανάπτυξης για μείωση της εκπομπής των αερίων του θερμοκηπίου, εξοικονόμηση ενέργειας στην τελική κατανάλωση και αύξηση της χρήσης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας.

Το ReScoop.eu, η συνομοσπονδία των ευρωπαϊκών ενεργειακών συνεταιρισμών, για να ανταποκριθεί στην ανάγκη αντιμετώπισης των προαναφερθεισών προκλήσεων, αναζητά λειτουργικά μοντέλα διοίκησης των Ε.ΚΟΙΝ.

Στην Ελλάδα, λειτουργεί το πρώτο αυτόνομο *ευρωπαϊκό υβριδικό κλειστό μικροδίκτυο*. Βρίσκεται στην Κύθνο και είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας του Γερμανικού Πανεπιστημίου του Kassel και του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου και του Κέντρου Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Η μεγαλύτερη προσδοκία είναι να υπάρξει τέτοιο οικονομικό και κοινωνικό αποτύπωμα από αυτό το καινοτόμο πρόγραμμα, ώστε να λειτουργήσει ως υπόδειγμα αναπαραγωγής σε άλλα νησιά.

Οι Ε.ΚΟΙΝ στην Ελλάδα: 1) παράγουν ΑΠΕ 2) συμπαράγουν ηλεκτρική ενέργεια και θερμότητα υψηλής απόδοσης με την ίδια αρχική πηγή ενέργειας 3) παράγουν ενέργεια από υβριδικούς σταθμούς οι οποίοι τους διαθέτουν μονάδες αποθήκευσης ενέργειας.

Οι *ενεργειακές καλλιέργειες* στο πλαίσιο μιας συμβολαιικής γεωργίας, είναι πολλά υποσχόμενος κλάδος για την Ελλάδα αφού μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στην τοπική ανάπτυξη, στην οικονομική αυτάρκεια των παραγωγών ενεργειακών φυτών, αλλά και στην εθνική οικονομία.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 6^{ου} Κεφαλαίου.

- 1. Ν.4513/2018** (ΦΕΚ Α'9/23.1.2018): «Ενεργειακές Κοινότητες και άλλες διατάξεις».
- 2. Αβαρλής, Δ.,** (2020). www.energia.gr. [Online]
- 3. Εθνικό Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας,** (2006). *Ενεργειακές Καλλιέργειες για την παραγωγή υγρών και στερεών βιοκαυσίμων στην Ελλάδα*, Εκδ: ΚΑΠΕ, Αθήνα.
- 4. Μπαμίδης, Π.,** (2016). *Κοινωνική Καινοτομία στην Υγεία*, στο: Θέματα Κοινωνικής Οικονομίας. Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, σελ 309., Θεσσαλονίκη
- 5.** <https://www.rescoop.eu/about-us>
- 6.** iatronet.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ

Εισαγωγή.

Τι συνδέει την κοινωνική επιχειρηματικότητα με την ευημερία μιας κοινωνίας; -Ο βαθμός παρεμβολής του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής αξίας, είναι η απάντηση.

Το γιατί και το πώς, καταγράφεται στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου, με αναφορές σε προγράμματα και πρωτοβουλίες της Ε.Ε και του ΟΟΣΑ που υποστηρίζουν με πάθος τη θέση πως ο κοινωνικός επιχειρηματίας εξαρτάται κατ'εξοχήν από τη διαθεσιμότητα και την ποιότητα του υπάρχοντος κοινωνικού κεφαλαίου σε όλη τη διάρκεια του εγχειρήματός του.

Αρχικά, δίνεται ο ορισμός του κοινωνικού κεφαλαίου, όπως επίσης καταγράφεται και το επίπεδο ενεργοποίησης, κατά τα τελευταία χρόνια, του ελληνικού κοινωνικού κεφαλαίου στην κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Στη δεύτερη ενότητα, δίνεται έμφαση σε μελέτη του Βρετανικού Συμβουλίου για την Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα και στοιχεία για τη χρηματοδότησή της, τον τόπο δραστηριότητας των ελληνικών Κ.Ε, καθώς και του μεγέθους τους.

Δύο πίνακες στο κεφάλαιο αυτό είναι προϊόν των επεξεργασμένων πληροφοριών που προκύπτουν από τη μελέτη έρευνας πεδίου της πρώην Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ.

Ο πρώτος συνοψίζει το οικοσύστημα των αντιλήψεων ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων βάσει των απαντήσεων που έδωσαν φορείς τους σε ερωτήματα της Ε.Γ.Κ.ΑΛ.Ο, ο δεύτερος συνοψίζει τα χρηματοδοτικά εργαλεία των Κ.ΑΛ.Ο στην Ελλάδα.

7.1. Η σημασία της κοινωνικής αξίας και του κοινωνικού κεφαλαίου στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και στην κοινωνική ευημερία.

Ήταν το 1996, όταν η Παγκόσμια Τράπεζα εκκίνησε το Πρόγραμμα «Πρωτοβουλία για το Κοινωνικό Κεφάλαιο» (SCI). Στόχος (Νασιούλας, et al., 2016) ήταν να διερευνηθεί πόσο και πώς επηρεάζει το κοινωνικό κεφάλαιο την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και με ποιες διαδικασίες θα μπορούσε να δομηθεί ένα διεθνές υποστηρικτικό περιβάλλον για την ενίσχυση της αναπαραγωγής των διαφόρων τύπων του κεφαλαίου αυτού, δεδομένου ότι η επιχειρηματικότητα εξαρτάται και από το κοινωνικό κεφάλαιο που ενσωματώνει. Η Δανία διέθεσε τότε 1.000.000 δολάρια και εγκρίθηκαν δώδεκα σχέδια –μελέτες, που κατέληξαν σε μία αξιολογη ερευνητική εργασία για τα Οικονομικά της Ανάπτυξης με το εξής συμπέρασμα: Αν ως κοινωνικό κεφάλαιο οριστούν οι αμοιβαίες σχέσεις σε ένα κοινωνικό δίκτυο που παράγουν εμπιστοσύνη, συνοχή, κοινές νόρμες και πρόσβαση σε πληροφορίες, τότε αυτό συμβάλλει στην

οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Αντίστροφα, η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη είναι στοιχείο (βαθμού) κοινωνικής συνοχής, δεσμών, κοινών αξιών. Το κοινωνικό κεφάλαιο συγκεντρώνει συνεπώς χαρακτηριστικά δημόσιου αγαθού και διευκολύνει τη δημιουργία δικτύων. Τα τελευταία είναι κρίσιμα γιατί δημιουργούν σχέσεις και συνακόλουθα ενθαρρύνουν τις κοινωνικές επενδύσεις στον κόσμο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας άρα προάγουν την κοινωνική ευημερία .

Το 2001, ο Ο.Ο.Σ.Α, στο σχέδιο «The wellbeing of nations-The role of human and social capital», τόνισε ότι χωρίς το κοινωνικό κεφάλαιο δεν υπάρχει βιώσιμη ανάπτυξη, όμως σημείωσε ότι είναι δύσκολα μετρήσιμη η συνεισφορά του λόγω της δυσκολίας σύγκρισης μεταξύ των χωρών.

Η ευρωπαϊκή Επιτροπή προσέγγισε το θέμα πιο πρακτικά, περισσότερο «εργαλειακά»: Αν στοχεύουμε στην κοινωνική απασχόληση από τη βάση (bottom up initiative), τότε θα πρέπει (όπως και έγινε) να δημιουργηθεί ένα υποστηρικτικό περιβάλλον τοπικής ανάπτυξης του κοινωνικού κεφαλαίου (The pilot project of the local social capital).

Πράγματι, ο κοινωνικός επιχειρηματίας, είναι ο κατ'εξοχήν εξαρτώμενος από το διατιθέμενο κοινωνικό κεφάλαιο το οποίο ενσωματώνει απαραίτητως αφού χρειάζεται κοινωνική αξία ώστε να έχει η δραστηριότητά του κοινωνικό αντίκτυπο, διαφορετικά, καταδικάζεται σε αποτυχία: Εμπιστοσύνη, συνεργασία με την ομάδα του αλλά και με την ομάδα-στόχο της οποίας την κοινωνική ανάγκη έχει ως όραμα να ικανοποιήσει, είναι τύποι κεφαλαίου που τους χρειάζεται ώστε να καταστεί φορέας αλλαγής. Παρατηρείται ωστόσο ενίοτε, το «όραμα» του κοινωνικού επιχειρηματία να συγκρούεται με την εξουσία ή και τις ίδιες τις κοινωνικές ομάδες που κινούνται από άλλα ελατήρια. Πρόκειται για την αποκαλούμενη «ανομοιομορφία», με συνηθέστερο παράδειγμα όταν η κοινωνική επιχειρηματικότητα γίνεται μεν φορέας αλλαγής αλλά δεν ικανοποιούνται οι ομάδες και τα δίκτυα εκείνα που υποστήριξαν την επιχειρηματική δραστηριότητα ή όταν το όραμα του επιχειρηματία είναι τελικά μόνο... δικό του. Το φαινόμενο δε αυτό διατρέχει κάθε μορφή κοινωνικής επιχειρηματικότητας, και του δημόσιου δηλαδή επιχειρηματία (Deakins & Freel, 2017) και του κοινωνικού και του ιδιωτικού. Ακόμα και ο επιχειρηματίας που δεν ανήκει στον Τρίτο Τομέα της Οικονομίας και που μπορεί να βραβεύεται δις και τρις για το μέγεθος της εταιρικής κοινωνικής του ευθύνης, ενδέχεται να έχει μεγάλες αντιθέσεις (ανομοιομορφία) με την εκάστοτε εξουσία αναφορικά με τον τρόπο που σχεδιάζει να πετύχει τους επιχειρηματικούς σκοπούς του. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η κοινωνική αξία και ο κοινωνικός αντίκτυπος είναι υπαρκτοί και το λιθαράκι προς την ευημερία του συνόλου έχει ήδη τεθεί, το κοινωνικό κεφάλαιο που παράγεται όμως, έχει προέλθει από την «καταστροφή» προηγούμενων δικτύων, με άλλες νόρμες, άλλου είδους προσεγγίσεις στη γνώση και στην πληροφορία.

Από τα παραπάνω είναι σαφές ότι η κοινοτική οργάνωση της κοινωνίας έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην υπόθεση της ευημερίας ΟΥΤΩΣ Ή ΑΛΛΩΣ. Η σχετική αφύπνιση παγκοσμίως ξεκίνησε επίσημα το 2008, λόγω της οικονομικής κρίσης, αλλά και λόγω της συνειδητοποίησης των οδυνηρών και ανεξέλεγκτων συνεπειών της κλιματικής αλλαγής. Ο Τζέρεμι Ρίφκιν στο σημαντικό βιβλίο του «Η κοινωνία του μηδενικού οριακού κόστους», το έθεσε όσο πιο καλά γινόταν μέσω παραδειγμάτων: Οι νέοι μέσω διαδικτυακών συναλλαγών, μαθαίνουν να μοιράζονται το αυτοκίνητό τους αυξάνοντας έτσι το εισόδημά τους, και κάθε τέτοια πράξη (καθένα μοιραζόμενο όχημα) καταργεί κατά μέσο όρο άλλα δεκαπέντε (μαζί και την περισσότερη μόλυνση του περιβάλλοντος). Το **ελεύθερο λογισμικό** για τη διάχυση της γνώσης και ο διαδικτυακός διαμοιρασμός των αγαθών δημιουργούν ένα ολοένα και αυξανόμενο οικονομικό κίνημα, ενώ το **διαδίκτυο πραγμάτων** μηδενικού οριακού κόστους εφοδιάζουν τις οικίες σε εξοπλισμό, ακόμα και σε μορφές ενεργειακών προμηθειών. Στο πλαίσιο της κυκλικής οικονομίας πληθαίνουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις που ασχολούνται με τη στέγαση ευάλωτων ομάδων, την **ανακύκλωση** (ακόμα και ρούχων) ή την **ανταλλαγή** αγαθών.

Στην Ελλάδα, κατά τα τελευταία χρόνια, το Airbnb αναδείχθηκε σε μεσάζοντα διαμοιρασμού οικιών παρακάμπτοντας «κλασσικές μεθόδους ενοικίασης», ενώ η οικονομική υστέρηση λόγω των μνημονίων προκάλεσε τη δραστηριοποίηση του κοινωνικού κεφαλαίου στις γειτονιές των πόλεων ενισχύοντας πρωτοβουλίες σαν τη συμμετοχική χρηματοδότηση και τον εθελοντισμό για τη σύσταση κοινωνικών παντοπωλείων, ιατρείων, παιδικών σταθμών, φροντιστηρίων, ακόμα και μικρών επιχειρήσεων «ανάγκης». Σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, πριν και μετά την κρίση του 2008, κοινωνικές επιχειρήσεις κατέφυγαν σε **«κοινωνικό δανεισμό»**: Σε ηλεκτρονικές πλατφόρμες κατατίθεται το αίτημα του δανείου, όπου μακριά από τράπεζες και υψηλά επιτόκια, συγκεντρώνονται τα επιθυμητά κεφάλαια με διαφανή τρόπο από συμβατικούς επενδυτικούς φορείς. Σημειωτέα η λεπτομέρεια αυτή, καθώς καταδεικνύεται πώς στην υπόθεση της κοινωνικής συνοχής, της κοινωνικής αξίας και της οικονομικής ευημερίας, συμπαρατάσσεται με τον Τρίτο Τομέα και η ίδια η οικονομία της αγοράς. Ακόμα και κοινωνικά κρυπτονομίσματα κυκλοφορούν υπέρ ενός πιο ισότιμου κοινωνικού δανεισμού που επιδιώκουν πρώην εργαζόμενοι και νυν πολίτες που αγωνίζονται για την επανένταξή τους στην αγορά μέσω του «εναλλακτικού επιχειρείν».

Στη χώρα μας, χρειάστηκε ο κορωναιϊός ώστε, διά της αναγκαστικής ξαφνικής διάχυσης της τηλεργασίας ως τρόπου παροχής εργασίας, να «φιλοσοφήσουν» οι πολίτες στην έννοια της σημασίας του χρόνου που αφιερώνουν στην εργασία τους. Στις ΗΠΑ, υπάρχουν κοινωνικές επιχειρήσεις που λειτουργούν ως μεσάζουσες, διευκολύνοντας πολίτες μέσω διαδικτυακών «τραπεζών χρόνου» να ανταλλάσσουν προϊόντα. Ένας κηπουρός που δαπανά τρεις ώρες

εργασίας στον κήπο ενός φαρμακοποιού, αποθηκεύει στην **τράπεζα χρόνου** τις τρεις ώρες και παίρνει ίσης «χρονικής» αξίας φάρμακα αντί να πληρώσει, αφού, έτσι κι αλλιώς... «ο χρόνος είναι χρήμα»!

Προφανώς ΚΑΙ στην Ελλάδα, η εκπαίδευση (θεσμικά) στην κοινωνική επιχειρηματικότητα μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων και η παγίωση της αξίας της αλληλεγγύης και της κοινοτικής δημιουργίας, αρχίζει να διεκδικεί την παρουσία της, ασχέτως νομοθετικών και θεσμικών φραγμών και ελλειμμάτων και παρά τα απομεινάρια της πελατειακής νοοτροπίας περασμένων δεκαετιών αφού η οικονομική δυσπραγία αφύπνισε τους νεώτερους και η κοινωνική επιχειρηματικότητα εμφανίζεται (δυστυχώς) όχι ως μεγαλεπήβολο σχέδιο «νέου επιχειρείν» υπό την ομπρέλα της Στρατηγικής 2020 της ΕΕ, όσο ως «λύση ανάγκης». Και προφανώς οι επιχειρήσεις αναζητούν πιο ευέλικτους τρόπους προσαρμογής για την επιβίωση τους κατανοώντας πως η εισαγωγή του «κοινωνικού σκοπού» στον οργανισμό τους δεν είναι μόνο λεκτική αναφορά στο καταστατικό, αλλά αναγκαία συμπερίληψη στα επιχειρησιακά τους σχέδια.

Άραγε, πόσο αισιόδοξοι μπορούμε άραγε να είμαστε για το παρόν και το μέλλον των κοινωνικών επιχειρήσεων στη χώρα μας;

7.2. Διαπιστώσεις για την κατάσταση των ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων.

Ανατρέχοντας στην Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα και για το διάστημα 2017-2018, παρατηρείται πως οι βασικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο κοινωνικός επιχειρηματίας είναι τρεις: Ανάγκη για διάδοση της κουλτούρας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε όλες τις ελλαδικές περιφέρειες, ανάγκη για ενοποίηση της συνεταιριστικής νομοθεσίας, και τέλος περισσότερες θέσεις εργασίας για τους εμπλεκόμενους.

Η εν λόγω έκθεση, έχει συνταχθεί από βρετανικούς φορείς για λογαριασμό του Βρετανικού Συμβουλίου στο πλαίσιο του Προγράμματος Τεχνική Βοήθεια για την Κ.Α.Ο στην Ελλάδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εκδόθηκε από την Ειδική Γραμματεία Κ.Α.Ο στην Ελλάδα.

Αναλυτικότερα:

Αναφορικά με τη χρηματοδότηση των Κ.Α.Ο., ως σήμερα, οι πόροι προήλθαν από το ΕΣΠΑ 2014-2020 (Τα τομεακά επιχειρησιακά προγράμματα ΕΠΑΝΕΚ και τα 13 περιφερειακά ΠΕΠ που εξειδικεύτηκαν σε συγκεκριμένες δράσεις), ενώ είναι σε εξέλιξη η... έναρξη λειτουργίας του – πολυσυζητημένου Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, θεσπισμένου ωστόσο από το 2016-για τη

διευκόλυνση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση με την υποστήριξη των συμβουλευτικών υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων.

Το ήδη αναφερθέν πρόγραμμα Τεχνικής Βοήθειας για την ανάπτυξη της Κ.Α.Λ.Ο. (μέσω της **Υπηρεσίας Υποστήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής**) είναι επίσης σε εξέλιξη. Επίσης, σε συνεργασία με το ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, είναι ενεργοί δύο καταπιστευτικοί λογαριασμοί για συμμετοχή των Κ.Α.Λ.Ο. σε δημόσιους οργανισμούς (και όταν απαιτούνται μάλιστα εγγυήσεις) των οποίων η χρηματοδότηση καλύπτεται από το Εθνικό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων.

Από τη χρήση του **ΕΣΠΑ 2014-2020** και τους **τρεις πυλώνες στήριξης** των Κ.Α.Λ.Ο., προκύπτει ότι αναφορικά με τον Πυλώνα Υποστήριξη, σε πρώτη φάση έχουν χρηματοδοτηθεί κατά το 100% 89 φορείς πανελλαδικά με σκοπό α) την ίδρυση κέντρων στήριξης υποψήφιων κοινωνικών επιχειρηματιών (παρέχοντας πληροφορίες για ενέργειες δημοσιότητας που θα οδηγούν στην κάλυψη δαπανών για λειτουργικά έξοδα) β) στη σύσταση ενώσεων φορέων που θα κατευθύνουν τις κοινωνικές επιχειρήσεις σε συνεργασία με δημόσιους φορείς.

Στον Πυλώνα Άμεση Επιχορήγηση, υποστηρίζονται οι υφιστάμενοι και όχι οι υποψήφιοι φορείς, με προβλεπόμενη φυσικά την ίδια συμμετοχή αναλόγως του ύψους της επένδυσης ενώ για τις νέες επιχειρήσεις η γεωγραφική έμφαση δίνεται στη Μακεδονία.

Σε αυτό το σημείο, υπενθυμίζεται ότι στο Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την ανάπτυξη των Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2017 έως 2023, ο προϋπολογισμός των επιχειρησιακών Προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2014-2020 για τους Κ.Α.Λ.Ο. και των τριών πυλώνων του, ανέρχεται στα 164.512.107 ευρώ και προέρχεται από τη σύνθεση των πόρων του τομεακού **ΕΠΑΝΕΚ** (προγράμματος για την ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικότητα, καινοτομία) του επίσης τομεακού **ΕΠΑΝΑΔ** (ανάπτυξης ανθρώπινου δυναμικού που προωθεί την κοινωνική απασχόληση) και των 13 **ΠΕΠ** (περιφερειακών προγραμμάτων που στηρίζουν κατ'εξοχήν την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία).

Ο παρακάτω πίνακας⁶⁸, συνοψίζει τα διατιθέμενα (δημόσια) χρηματοδοτικά εργαλεία⁶⁹ των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα:

---

⁶⁸ Ο πίνακας είναι αποτέλεσμα επεξεργασίας της γράφουσας από συνδυασμένες πηγές και πληροφορίες της έρευνας της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο 2018 στο πλαίσιο της Έκθεσης του Βρετανικού Συμβουλίου.

⁶⁹ Σχετική αναφορά έγινε και στην ενότητα για τις χρηματοδοτικές πηγές των Κ.Α.Λ.Ο στην Ελλάδα.

Πίνακας 7.1: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ Κ.Α.Λ.Ο ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΗ ΠΗΓΗ	ΠΡΟΒΛΕΠΕΙ
1.ΤΑΜΕΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (Τ.Κ.Ο)	Είναι ΝΠΙΔ , προβλεπόμενο στο ν.4430/2016 δεν έχει ενεργοποιηθεί πλήρως, διαθέτει μικροδάνεια για κεφάλαια κίνησης και επενδυτικές δαπάνες.
2.ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ(S.R.S.S)	Το συντονισμό του προγράμματος Τεχνική Βοήθεια για την Ανάπτυξη της Κ.Α.Λ.Ο. και προβλέπει τη διάθεση τεχνικής υποστήριξης, εκπαίδευσης καθώς και προτάσεις νομοθεσίας βασισμένες στις ευρωπαϊκές βέλτιστες πρακτικές.
3.ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ(Ε.Τ.Ε)	Προβλέπει τη δωρεάν συμβουλευτικές υπηρεσίες στην Ειδική Γραμματεία για τη σύσταση του Ταμείου Κοιν. Οικονομίας από την Τράπεζα κατόπιν εκπόνησης μελέτης σκοπιμότητας.
4.ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ (Ε.Π.Δ.Ε)	Προβλέπει δύο λογαριασμούς στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων ώστε να μπορεί να συμμετέχει ο φορέας σε δημόσιους διαγωνισμούς. Η χρηματοδότηση προέρχεται από εθνικούς πόρους του Π.Δ.Ε.

Πηγή: (Social Enterprise, 2018)

Επιπλέον, η Έκθεση αναγνωρίζει ότι ο ν.4019/2011 εισήγαγε για πρώτη φορά το κανονιστικό πλαίσιο των Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα, όχι όμως και σχέδιο στρατηγικής, και αναφέρεται στις ΚΟΙΝΣΕΠ που θεσπίζει ο ίδιος νόμος ως ΚΟΙΝΣΕΠ ένταξης, κοινωνικής φροντίδας, συλλογικού και παραγωγικού σκοπού. Σημειώνει ότι με τον ισχύοντα ν.4430/2016 οι Κ.Α.Λ.Ο. δεν καθορίζονται πλέον από τη νομική μορφή, αλλά από το νομικό καθεστώς: Για να χαρακτηριστεί ένας φορέας Κ.Α.Λ.Ο., θα πρέπει να πληρεί τα κριτήρια που θέτει ο νόμος, δηλαδή τα έσοδα από το Δημόσιο να μη ξεπερνούν το 65% του τζίρου της κοινωνικής επιχείρησης, οι αποφάσεις να λαμβάνονται δημοκρατικά, να εξυπηρετείται αποκλειστικά κοινωνικός σκοπός και τα κέρδη της Κ.Ε να επανεπενδύονται για τη συλλογική ωφέλεια.

Αναγνωρίζεται ακόμα ότι ο δρόμος στην Ελλάδα είναι πολύς μέχρι να υπάρξει πολιτισμική αλλαγή που θα βασίζεται σε κουλτούρα κοινοτικής αλληλεγγύης, κυρίως όμως απαιτείται διαρθρωτική αλλαγή ώστε να είναι πραγματικά αυτόνομες οι κοινωνικές επιχειρήσεις ώστε να μην εξαρτώνται από το Δημόσιο τομέα.

Στην ίδια Έκθεση, αναφέρονται στοιχεία από το Γενικό Μητρώο Εγγεγραμμένων Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. στο νυν Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Προκύπτει ότι από 374 φορείς που υπέβαλαν την ετήσια έκθεσή τους στο Υπουργείο, το 44% δραστηριοποιείται στην Αττική, το 13% στην Κεντρική Μακεδονία, το 8% στη Θεσσαλία, το 6% στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, το 4% στη Δυτική Ελλάδα και το 4% στη Στερεά, ενώ πολύ λιγότερο στην Κρήτη και στο Νότιο Αιγαίο με σημαντικό παράγοντα διαφοροποίησης τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά κάθε περιφέρειας.

Οι πιο ενεργοί κλάδοι αφορούν μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν το πολύ ως δέκα άτομα ή λίγο μεγαλύτερες που απασχολούν ως 150 άτομα. Υπάρχουν και οι λεγόμενες «μεγάλες» με δυναμικό άνω των 250 απασχολούμενων. Στον κλάδο της εστίασης, δραστηριοποιούνται 41 Κ.ΑΛ.Ο. και 38 στην εκπαίδευση. Το ήμισυ των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που δραστηριοποιούνται στην αποκομιδή και ανακύκλωση απορριμμάτων, λειτουργούν στην Αττική.

Σε έρευνα πεδίου από την Ειδική Γραμματεία Κ.ΑΛ.Ο. που επίσης εντάσσεται στην Έκθεση, από 1.265 φορείς, οι 251 απάντησαν σε ερωτήσεις για την κατάστασή τους και οι υπόλοιποι μέσω συνέντευξης.

Τα βασικά συμπεράσματα είναι τέσσερα: 1) οι φορείς έχουν διαφορετική αντίληψη ο καθένας για τις προτεραιότητες που απαιτούνται ώστε να ενθαρρυνθεί η κοινωνική επιχειρηματικότητα 2) δεν θεωρούν ότι είναι αποδέκτες εξειδικευμένης υποστήριξης 3) έχουν δυσκολία στη μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου των δραστηριοτήτων τους και 4) Οι κυριότερες προκλήσεις για αυτούς είναι η δυσλειτουργική νομοθεσία που εξακολουθεί να ευνοεί την πανσπερμία των συνεταιριστικών νομοθετημάτων, η ελλιπής εκπαίδευση, η ελλειμματική ευαισθητοποίηση των πολιτών σε ο,τιδήποτε «κοινοτικό» και η ελλιπής χρηματοδότηση.

Από την ίδια έρευνα, προκύπτει το οικοσύστημα των ελληνικών Κ.ΑΛ.Ο. με τα θετικά και τα αρνητικά του τα οποία παρουσιάζονται σε μορφή πίνακα⁷⁰ αμέσως παρακάτω:

Πίνακας 7.2: ΤΟ ΟΙΚΟΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ Κ.ΑΛ.Ο. ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΝΕΟΦΥΕΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	Το 68% συστήθηκαν την τελευταία πενταετία.
------------------------------	--

⁷⁰ Πρόκειται για επεξεργασμένη μορφή πληροφοριών που συγκέντρωσε η γράφουσα από την ιστοσελίδα της www.kalo.gov.gr

ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ ΤΟΠΙΚΑ	Το 42% δρουν συνοικιακά και το 25% σε εθνικό επίπεδο
ΣΤΟ ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ	Το 78% των Κ.ΑΛ.Ο. στοχεύει στην εξάλειψη της ανεργίας.
ΛΙΓΟΤΕΡΟΣ ΚΟΙΝ.ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ	Το 35% έχουν γυναίκες στην ηγεσία
ΥΨΗΛΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΜΟΡΦΩΣΗΣ	Το 41% των επιχειρηματιών διαθέτει μεταπτυχιακό.
ΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑ	Το 68% (δήλωνε το 2018) πως αναμένει αύξηση του τζίρου.
ΕΥΡΥ ΠΕΔΙΟ ΚΛΑΔΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	Το 17% δραστηριοποιείται στην εκπαίδευση, άλλο ένα 17% στα τρόφιμα, 7% στον τουρισμό.
ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ	Το 64% εκτιμά ότι το μεγαλύτερο εμπόδιο στην ανάπτυξη της Κ.ΑΛ.Ο. είναι η δυσχέρεια στη χρηματοδοτική πρόσβαση.

(Πηγή: (Social Enterprise, 2018)

Επίσης, σχετικά με τον καταγραφέντα πολυκερματισμό της συνεταιριστικής νομοθεσίας, η ανησυχία των φορέων Κ.ΑΛ.Ο είναι εύλογη καθώς έχει ως συνέπειες τεχνητές διασπάσεις που επιφέρουν ανταγωνισμούς, καταδεικνύει την απουσία δημόσιας πολιτικής, αποθαρρύνει τις συνεργασίες μεταξύ των Κ.ΑΛ.Ο. και λειτουργεί καταλυτικά στη συντήρηση της αδυναμίας αποτίμησης του παραγόμενου έργου και της κοινωνικής αξίας.

Επίλογος-Συμπεράσματα

Από τη φύση τους, αλλά και προκειμένου να πετύχουν τους σκοπούς τους, οι κοινωνικές επιχειρήσεις χρειάζονται δικτύωση και εμπλοκή όλων των ενδιαφερομένων φορέων προκειμένου να γίνουν οι ίδιες φορείς κοινωνικής αλλαγής. Συνεπώς, θα πρέπει να υποστηρίζουν -αλλά και να υποστηρίζονται (από)- ένα περιβάλλον τοπικής ανάπτυξης του κοινωνικού κεφαλαίου.

Αν κοινωνικό κεφάλαιο είναι οι κοινωνικές σχέσεις, η συνεργασία, η εμπιστοσύνη των ανθρώπων μιας περιοχής όπου δραστηριοποιείται ο κοινωνικός επιχειρηματίας, τότε ο τελευταίος οφείλει να το ενσωματώσει επειδή χρειάζεται κοινωνική αξία προκειμένου να έχει η δράση του θετικό κοινωνικό αντίκτυπο και δη μετρήσιμο.

Από αυτά γίνεται κατανοητό ότι η κοινοτική οργάνωση συμβάλλει στην κοινωνική ευημερία και στην ενίσχυση της κουλτούρας της κοινωνικής οικονομίας. Η κρίση του 2008 λειτούργησε

αφυπνιστικά για την ανάγκη ενίσχυσης του ρόλου της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα μας όπου η κοινωνική επιχειρηματικότητα θεωρήθηκε λύση ανάγκης στη διογκούμενη ανεργία και στη γενικότερη αστάθεια. Όχι τυχαία, οι νεοφυείς επιχειρήσεις στη χώρα μας έχουν μία ιστορία μόλις πέντε ετών.

Από τα καταγραφόμενα στην *έκθεση της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο.* για την κατάσταση των ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων για το 2017-2018: 1) προκύπτει η ανάγκη μεγαλύτερης εκπαίδευσης των Ελλήνων στην κουλτούρα της κοινωνικής οικονομίας 2) πρέπει να αυξηθούν οι θέσεις εργασίας στις υπάρχουσες κοινωνικές επιχειρήσεις 3) χρειάζεται ενοποίηση της συνεταιριστικής νομοθεσίας ενώ προκύπτει ότι έχουν χρηματοδοτηθεί μέχρι και με το 100% της χρηματοδότησης Κέντρα Στήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Οι Κ.Α.Λ.Ο. χρηματοδοτούνται από το Εθνικό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, το ΕΣΠΑ και τα διαρθρωτικά ταμεία όπως και από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία 7^{ου} Κεφαλαίου

- 1. Βρετανικό Ινστιτούτο στην Αθήνα.** Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα, (2018):Εκδ: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αθήνα.
- 2. Νασιούλας, Ι., (2016).** Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα. Στο: Θέματα Κοινωνικής Οικονομίας. Εκδ: Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.
- 3. Deakins, D. & Freel, M., (2017).** Επιχειρηματικότητα και μικρές επιχειρήσεις, επιμ. Πέκκα-Οικονόμου Βικτώρια. Εκδ:Rosili, Αθήνα.
- 4. Rifkin, J., (2014).** Η κοινωνία του μηδενικού οριακού κόστους. Εκδ: Ενάλιος, Αθήνα.
- 5. <https://www.kalo.gov.gr>**
- 6. Social Enterprise, E. V., (2018).** Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα, Εκδ.: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αθήνα.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από τη μελέτη αυτή, εξάγονται πολλά και χρήσιμα **συμπεράσματα**, αρχής γενομένης από το πιο αισιόδοξο:

1) Η κοινωνική οικονομία και οι φορείς της (συνεταιρισμοί, ενώσεις, ασφαλιστικά ταμεία), είτε λειτουργώντας εντός, είτε εκτός είτε παράλληλα με το κράτος, έχουν αποδείξει στο ρου της ευρωπαϊκής ιστορίας πως αντέχουν σε όλες τις μεγάλες κρίσεις της ευρωπαϊκής ηπείρου και ότι συνδράμουν επιτυχώς στις προσπάθειες των ανθρώπων για κοινωνική ευημερία.

2) Η κοινωνική οικονομία και οι φορείς της, με τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ως πιο νέο φορέα της, κατάφεραν να κερδίσουν ένα συμπαθές προφίλ κατά την κρίση του 2008, πετυχαίνοντας δύο πράγματα: Την επανένταξη ατόμων που έμειναν άνεργοι στην αγορά εργασίας και την ανάπτυξη start up επιχειρήσεων με κοινωνικές καινοτομίες για τη βελτιστοποίηση της παραγωγής δημόσιων κοινωνικών αγαθών.

3) Ως ισότιμος εταίρος της συμβατικής οικονομίας, η κοινωνική χρηματοοικονομική με τα μοντέρνα χρηματοδοτικά εργαλεία της, υποστηρίζει την ευρωπαϊκή κοινωνική επιχειρηματικότητα εκεί όπου αποτυγχάνει η αγορά: Ο μηχανισμός των τιμών δεν αρκεί για την αποτελεσματική κατανομή των πόρων έτσι ώστε να μεγιστοποιούνται η κοινωνική ευημερία και η κοινωνική ωφέλεια και, ως εκ τούτου, καθίσταται αναποτελεσματικός στην αγορά δανείων. Αντίθετα, η κοινωνική χρηματοοικονομική με τα ομόλογα κοινωνικού αντικτύπου, τις συμμετοχικές χρηματοδοτήσεις, τον πληθοπορισμό, λειτουργεί διευκολυντικά, ως κεφάλαιο σποράς για υποψήφιους κοινωνικούς επιχειρηματίες που διαβλέπουν αναδυόμενες κοινωνικές ανάγκες και είναι πρόθυμοι να αναλάβουν το ρίσκο της ικανοποίησής τους. Όμως:

4) Η κοινωνική χρηματοοικονομική είναι επίσης εκείνη που επαναπροσδιορίζει τη σχέση απόδοσης-κινδύνου σε μία κοινωνική επένδυση, ενσωματώνοντας τον κοινωνικό αντίκτυπο. Σε αυτό το σημείο, υπεισέρχεται και ο προβληματισμός: Αν έτσι έχει το πράγμα, ξεπερνά πάντα η ωφέλεια παραγωγής κοινωνικών αγαθών από τον ιδιώτη το κόστος;

5) Η απάντηση-συμπέρασμα στην προηγούμενη ερώτηση είναι πως οι αντιλήψεις του κοινωνικού επενδυτή ως προς το είδος της επένδυσης και τον τρόπο της χρηματοδότησης που αυτός θα επιλέξει, επηρεάζουν αναπόφευκτα το κοινωνικό σύνολο και την ωφέλειά του. Έτσι:

6) Οι ευρωπαϊκές πολιτικές οδηγούν στη διάδοση (ως κουλτούρα) της κοινωνικής επιχειρηματικότητας), αλλά και στη θέσπιση της μικτής αξίας που αποτυπώνεται στη θέσπιση νομοθεσίας για δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς με υποχρεωτική ένταξη περιβαλλοντικών και κοινωνικών κριτηρίων στις προκηρύξεις των δημόσιων διαγωνισμών.

7) Το θεσμικό πλαίσιο του Τρίτου Τομέα στην Ευρώπη είναι υπό συνεχή διαμόρφωση, αναλόγως των κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων. Ωστόσο:

Ο πολυκερματισμός των εθνικών νομοθεσιών και η διαφοροποίηση στη θεσμική αναγνώριση του τρίτου τομέα σε κάθε κράτος-μέλος, αποδεικνύει ότι η πολιτική ανταγωνισμού και οι συστημικές τράπεζες θα εξακολουθούν να έχουν τα ηνία, άρα το «κοινωνικό» ως κριτήριο, τίθεται μεν ως υποχρεωτικό, παραμένει ,δε ,συμπληρωματικό.

8) Κερδίζει έδαφος η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα; Από τα μέχρι τώρα εκτεθέντα, η απάντηση είναι θετική. Ωστόσο:

Δεν είναι πάντα ξεκάθαρα τα κίνητρα των κοινωνικών επιχειρηματιών, ο κυβερνητικός συντονισμός είναι ελλειμματικός με σημαντικές και επιζήμιες καθυστερήσεις στην εφαρμογή διαδικασιών παρά τη θέσπισή τους (το Ταμείο Κοινωνικής οικονομίας είναι ακόμα στα σπάργαλα παρά τη θέσπισή του από το 2016) με αποτέλεσμα τη –συχνή- αδυναμία αξιολόγησης των Κ.ΑΛ.Ο. και της μέτρησης κοινωνικού αντικτύπου. Επόμενο λοιπόν συμπέρασμα:

9) Είναι μακρύς ο δρόμος μέχρι τη διαπίστωση μία επαρκούς και πανελλαδικής εκπαίδευσης στην κουλτούρα του κοινωνικού επιχειρείν τόσο από πλευράς των ίδιων των επιχειρηματιών, όσο και από πλευράς των πολιτών.

10) Οι ενεργειακές κοινότητες, όπως και οι ενεργειακές καλλιέργειες, είναι τομείς στενά συνδεδεμένοι -υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις- με το πεδίο του κοινωνικού επιχειρείν και συνιστούν θαυμάσια ευκαιρία τόσο τοπικής ανάπτυξης στην ελληνική περιφέρεια όσο και της εθνικής οικονομίας σε μία περίοδο-διακηρυγμένης- πιο «έξυπνης» ενεργειακής πολιτικής υπέρ της βιώσιμης ανάπτυξης.

Προτάσεις

Από όλα λοιπόν όσα εκτέθηκαν στην εργασία αυτή, είναι προφανές ότι οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν ως τώρα για την ενίσχυση της ευαισθητοποίησης και της εμπιστοσύνης των Ελλήνων πολιτών στον Τρίτο Τομέα της Οικονομίας, πρέπει να συνεχιστούν, καθώς δεν αρκούν. Και επειδή, η αλήθεια είναι ότι η Ελλάδα ακολουθεί –καθυστερημένα ή μη-τις ευρωπαϊκές πρακτικές, **προτείνεται**, κατά πρώτον, και εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης να κατανοηθεί από τις αρμόδιες επιτροπές τόσο το πεδίο εφαρμογής όσο και το μέγεθος του Τρίτου Τομέα μέσα από τη συνεχή **επικαιροποίηση** και επανεξέταση των **πραγματικών** και αριθμητικών **στοιχείων** του.

-Ως δεύτερο βήμα προτείνεται η **ολοκληρωμένη ταυτότητα** της κοινωνικής οικονομίας παρά τις ποικίλες πτυχές της, εφόσον πιστεύουμε πως η κοινωνική οικονομία συνιστά λύση στην τρέχουσα οικονομική και κοινωνική κρίση αλλά και ιδανικό μέσο για θετικό κοινωνικό αντίκτυπο στην επίλυση πληθώρας κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Στη χώρα μας, η πρόταση αυτή μπορεί να μεταπέσει σε πραγματικότητα, με σημείο εκκίνησης την **ενοποίηση της συνεταιριστικής νομοθεσίας** καθώς και τη **συμπερίληψη** και άλλων **φορέων** (αναφέρθηκε νωρίτερα η περίπτωση ενώσεων χωρίς νομική προσωπικότητα ως παράδειγμα) στην Κ.ΑΛ.Ο. Συνεπώς, αυτό που εμμέσως προτείνεται, είναι η τροποποίηση του ν.4430/2016.

-Τρίτη πρόταση είναι η ενίσχυση της **(ψηφιακής) λογοδοσίας** των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. και δη αυτών που είναι εγγεγραμμένων στο Μητρώο των Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. Είναι τουλάχιστον προσβλητικό για την εικόνα της Ελλάδας στην Ε.Ε να υπάρχουν ΚΟΙΝΣΕΠ που δεν έδωσαν ποτέ στη δημοσιότητα ετήσιες εκθέσεις και απολογισμό, ενώ, στο Μητρώο που άρχισε να λειτουργεί μόλις το 2018, κοινωνικές επιχειρήσεις δεν επικαιροποιούν τα στοιχεία τους. Το πρόβλημα δεν σχετίζεται μόνο με την ανάγκη διαφάνειας, αλλά και με την ίδια την ανάγκη πιστοποίησης ύπαρξης συγκεκριμένου κοινωνικού σκοπού και με την πρώτη **ανάγκη** για μία **μέθοδο μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου** των δραστηριοτήτων κάθε φορέα ΚΑΛΟ.

-Διαπιστώθηκε η προβληματική πρόσβαση στη **χρηματοδότηση** των ελληνικών κοινωνικών επιχειρήσεων όπως και η αιτίαση από πλευράς πολλών φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. πως το κράτος, από το 2011 ως σήμερα, εξακολουθεί να ευνοεί μόνο τις ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. Αυτές οι διαπιστώσεις μας οδηγούν σε μία τέταρτη πρόταση: Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα πρέπει να υποστηρίζεται χρηματοδοτικά αδιακρίτως της νομικής της μορφής, μέσω του Εθνικού Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων και των ευρωπαϊκών προγραμμάτων και ταμείων τα οποία στην εργασία αυτή καταγράφηκαν εκτενώς και μέσω αναθεωρούμενων –αναλόγως των γενικότερων οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών της χώρας- φορολογικών κινήτρων. Συναφές με τα προηγούμενα, είναι η ανάγκη προβολής των κοινωνικών επιχειρήσεων και των σκοπών τους, με τρόπο που θα προσελκύει **επιχειρηματικούς αγγέλους** και **venture capitals**, όπως συμβαίνει στην Ε.Ε και στις Η.Π.Α.

-Καμία από αυτές τις προτάσεις ωστόσο δεν μπορεί να έχει πρακτικό νόημα, αν δεν ευαισθητοποιηθεί η κοινωνία των πολιτών διά της συνεχούς εκπαίδευσης, αφού δεν υπάρχει κοινωνική οικονομία αν δεν υπάρχει δικτύωση και ενεργός εμπλοκή των κοινωνικών ομάδων, όπως διαπιστώθηκε από την καταγραφή του ρόλου του κοινωνικού κεφαλαίου στο τελευταίο κεφάλαιο. Συνεπώς, η **εκπαίδευση** των πολιτών, όπως και των επίδοξων κοινωνικών

επιχειρηματιών στην κοινωνική επιχειρηματικότητα προς όφελος της εθνικής οικονομίας και της βιώσιμης ανάπτυξης, «περνά» πρωτίστως ως μήνυμα από τη νεολαία.

-Έτσι, η πρόταση του Ιωάννη Νασιούλα σε πρόσφατο άρθρο του για την ανάγκη σύστασης **κοινωνικών συνεταιρισμών φοιτητών** μέσω της νομικής μορφής των ΚΟΙΝΣΕΠ (που προϋποθέτουν πέντε μόνο μέλη, μία ψήφο ασχέτως ύψους συνεταιριστικής μερίδας), δεν είναι απλώς ευστοχότατη, αλλά πρόταση που πρέπει να μελετηθεί με τη διαδικασία του κατεπείγοντος: Με τη φοιτητική δικτύωση και τη δραστηριοποίηση όχι μόνο στην ικανοποίηση καθημερινών αναγκών των φοιτητών (αθλητισμός, σίτιση, επιμορφωτικές δραστηριότητες) θα ενισχυθεί η επιχειρηματική τους παιδεία, και, αναλόγως του γνωστικού αντικειμένου που σπουδάζουν, θα μπορούν να τολμήσουν τα πρώτα δειλά βήματα τους στη νεοφυή επιχειρηματικότητα και μάλιστα, σε τοπικό επίπεδο, δηλαδή στις γειτονιές και περιοχές όπου διαβιούν.

-Και μια που ο λόγος για γειτονιές, είναι εκ των ων ουκ άνευ πρωταρχικής σημασίας να προβληθεί μέσω των ΟΤΑ το **ανταγωνιστικό πλεονέκτημα κάθε τόπου**: Η τοπική ανάπτυξη με την ενεργοποίηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας άρα και της **ψηφιακής δικτύωσης** επιτυγχάνεται μέσω του **εντοπισμού των ιδιαίτερων πληθυσμιακών χαρακτηριστικών** κάθε περιοχής που αναδεικνύουν μεταξύ άλλων και τις οικονομικές, επιχειρηματικές της προοπτικές.

-Οι **συστημικές Τράπεζες** μπορούν να αναπτύξουν υποστηρικτικούς μηχανισμούς για την κοινωνική οικονομία μέσω σύστασης Τμημάτων Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, εστιασμένων και στη χρηματοδότηση εκπαιδευτικών κέντρων επιχειρηματικότητας νέων στην ελληνική επικράτεια. Η ενεργός εμπλοκή της Εθνικής Τράπεζας, αναβαθμίζει εμμέσως πλην σαφώς, αλλά και δεσμεύει τους κρατικούς φορείς, σε δομημένη πολιτική στήριξης του Τρίτου Τομέα. Άλλωστε, η Ε.Τ.Ε διοργανώνει ήδη τον 11ο Διαγωνισμό Καινοτομίας & Τεχνολογίας, με στόχο να αναδείξει και να επιβραβεύσει πρωτότυπες ιδέες βασισμένες στις νέες τεχνολογίες και να προωθήσει την καινοτομία στην Ελλάδα στο πλαίσιο του προγράμματος **NBG Business Seeds** για τη στήριξη της καινοτόμου επιχειρηματικότητας. Με στόχο την καλλιέργεια κουλτούρας καινοτομίας, συναξιολογεί προτάσεις με Πανεπιστημιακά Ιδρύματα (μεταξύ αυτών και το Πανεπιστήμιο Πειραιώς).

-Σχετική-άσχετη πρόταση με την αμέσως προηγούμενη, είναι η ενθάρρυνση σύστασης **κοινωνικών κεφαλαιουχικών επιχειρήσεων**, ως άριστη σύζευξη του «κεφαλαίου» και του κοινωνικού σκοπού, καθώς και η αναθεώρηση των μοντέλων και των υποστηρικτικών τους

μηχανισμών των **αλληλοασφαλιστικών** ταμείων που θα οδηγούσε στην κρατική στήριξη και των μη κρατικών ταμείων **αλληλοβοήθειας**.

Ειδικά για την κοινωνική κεφαλαιουχική επιχείρηση, σημειώνεται ότι μπορεί να διαθέτει κεφαλαιουχική βάση (με δέσμευση περιορισμένης διανομής κερδών στους εταίρους οι οποίοι θα έχουν μεταξύ τους ίσο ποσοστό ιδιοκτησίας κεφαλαίου) χωρίς αυτό να αποβαίνει εις βάρος του κοινωνικού αγαθού που παράγει ή της κοινωνικής υπηρεσίας που παρέχει.

- Η **τυποποίηση** των παρεχόμενων κοινωνικών αγαθών που παρέχουν οι ΚΑΛΟ πρέπει να ενισχυθεί ώστε να καταδεικνύεται η ποιοτική αξία των αγαθών και ο θετικός αντίκτυπος της κοινωνικής επένδυσης.

- Επί μέρους τροποποιητικές διατάξεις του αναπτυξιακού νόμου 4412/2016 ίσως είναι απαραίτητες για την ανεμπόδιστη συμμετοχή των ΚΑΛΟ στις κοινωνικές υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις.

- Η έκδοση **κοινωνικών ομολόγων** από τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα θα διευκολύνει κεφαλαιούχους από το εξωτερικό που ενδιαφέρονται για επενδύσεις **αντικτύπου** με κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη. (Ήδη, οι κρατικές **μικροχρηματοδοτήσεις** και στους εγγεγραμμένους φορείς Κ.Α.Λ.Ο. βάσει του νόμου 4701/2020, είναι κι αυτές ένα σωστό βήμα). Βέβαια, το ιδανικό θα ήταν η σύσταση κοινωνικών τραπεζών, όπως συμβαίνει σε χώρες της Ε.Ε.

-Καθώς όμως, η πρώτη-πρώτη πρόταση βελτίωσης της λειτουργίας των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. στην πατρίδα μας συνδέθηκε με την ανάγκη αναθεώρησης και επικαιροποίησης των αριθμητικών και ποιοτικών στοιχείων που συνθέτουν το μωσαϊκό του Τρίτου Τομέα στην Ε.Ε, έτσι και η τελευταία πρόταση για τη βελτίωση της εναλλακτικής οικονομίας έχει αναφορά και πάλι στην Ε.Ε: Η μελέτη και η **αντιμετώπιση των διαφόρων εμποδίων σε επίπεδο Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Ευρωπαϊκής Επιτροπής** στην ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη επείγει, καθώς συντρέχουν δύο ενδιαφέροντα δεδομένα: Ικανοποιητική ανταπόκριση του Τρίτου Τομέα στην οικονομική κρίση από το 2008 και μετά, καθώς και μείζονα παγκόσμια κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα που «τρέχουν» με εκπληκτική ταχύτητα και απειλούν την ευημερία. Οι φραγμοί αυτοί είναι δύο: Η αντίληψη της οικονομίας της αγοράς που συνεχίζει να ευνοεί τις αναθέσεις δημοσίων συμβάσεων βάσει τιμής και όχι βάσει της κοινωνικής (προστιθέμενης) αξίας ακόμα και σε κράτη όπως η Βρετανία όπου είναι εντούτοις σε ισχύ ο νόμος για την κοινωνική αξία και δεύτερον, οι εθνικές νομοθεσίες για το κοινωνικός επιχειρείν που όχι μόνο διαφέρουν μεταξύ τους, αλλά ακόμα και όταν είναι ευνοϊκές για την

κοινωνική οικονομία, συχνά δεν διαθέτουν ..εκτελεστικές πράξεις- ή τουλάχιστον αυτό υποστηρίζει σε έκθεσή του το CIRIEC.

Καταλήγοντας, καθώς, πρόταση χωρίς συμπερίληψη στρατηγικής δεν υπάρχει, ο αναζητητής συλλογικών προτάσεων για την αναβάθμιση του κοινωνικώς επιχειρείν στη χώρα μας, αλλά και για τη συνέχιση μιας αποδοτικότερης παρουσίας της κοινωνικής οικονομίας στην Ε.Ε στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής 2020, θα αναμένει το φθινόπωρο. Κι αυτό επειδή για τότε έχει προγραμματιστεί στη Θεσσαλονίκη (με οργανωτή το Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας) το 33^ο Διεθνές Συνέδριο του CIRIEC με τίτλο: «*Δημόσιες Επιχειρήσεις και Κοινωνική Οικονομία. Ποιες στρατηγικές για την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική μετάβαση*», όπου αναμένονται οι τοποθετήσεις για μία επικαιροποιημένη ευρωπαϊκή στρατηγική από μέρους ευρωπαίων εμπειρογνομόνων, κοινωνικών επενδυτών, τραπεζιτών, στελεχών ΟΤΑ.

Το βέβαιο είναι ότι, πέραν της προβληματικής που θα αναπτυχθεί, τα μηνύματα και οι προοπτικές δεν μπορούν να μην είναι αισιόδοξα. Έχει προηγηθεί άλλωστε ο (ΡΙΦΚΙΝ, 2014): «*...Οι ισχυρές κοινωνικές δυνάμεις (ΡΙΦΚΙΝ, 2014) που απελευθερώθηκαν ... είναι συγχρόνως αποσταθεροποιητικές, αλλά και απελευθερωτικές. Δεν είναι δυνατόν να περιοριστούν ή να αντιστραφούν. Η μετάβαση από την καπιταλιστική στη συνεργασιακή εποχή κερδίζει έδαφος σε κάθε περιοχή του κόσμου, και ελπίζεται ότι αυτό θα γίνει εγκαίρως για να θεραπευθεί η βιόσφαιρα και να οικοδομηθεί μια πιο δίκαιη, ανθρώπινη και βιώσιμη παγκόσμια οικονομία για όλες τις ανθρώπινες υπάρξεις πάνω στη γη κατά το πρώτο ήμισυ του εικοστού πρώτου αιώνα*».

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενείς Πηγές.

Εγχώριες

N.4019/2011 (ΦΕΚ Α΄ 216/30.9.2011): «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις».

N.4430/2016 (ΦΕΚ 205 Α΄ 31.10.2016): «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις».

N.4412/2016 (ΦΕΚ Α΄ 147 8.8.2016): «Δημόσιες συμβάσεις έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, προσαρμογή στις Οδηγίες 2014/24 της ΕΕ και 2014/25 της ΕΕ».

N.4513/2018 (ΦΕΚ Α΄ 9/23.1.2018): «Ενεργειακές Κοινότητες και άλλες διατάξεις».

N.4701/2020 (ΦΕΚ Α΄ 128/1.7.2020): «Πλαίσιο χορήγησης μικροπιστώσεων, ρυθμίσεις χρηματοπιστωτικού τομέα και άλλες διατάξεις».

Ε.Ε

Οδηγία 2014/24 ΕΕ της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: «Σχετικά με τις δημόσιες προμήθειες και την κατάργηση της Οδηγίας 2004/18ΕΚ».

Οδηγία 2014/25 ΕΕ της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: «Σχετικά με τις προμήθειες φορέων που δραστηριοποιούνται στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών».

Οδηγία 2014/23 ΕΕ της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: «Σχετικά με την ανάθεση συμβάσεων παραχώρησης».

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ανδρικόπουλος, Α., (2019). *Κοινωνική Χρηματοοικονομική: Ρίσκο, Απόδοση, Κοινωνικός Αντίκτυπος*. Εκδ: Προπομπός, Αθήνα.

Βλάδος, Χ., (2017). *Παγκόσμια κρίση, καινοτομία και διαχείριση αλλαγής: Η οπτική STRA.TECH.MAN*. εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Νασιούλας, Ι., (2016). *Η κοινωνική οικονομία της Ελλάδας και το κοινωνικό της κεφάλαιο*. Εκδ: Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Μεταφρασμένη στα Ελληνικά

Deakins, D. & Freel, M., (2017). *Επιχειρηματικότητα και μικρές επιχειρήσεις*, επιμ. Πέκκα-Οικονόμου Βικτώρια. Εκδ:Rosili, Αθήνα.

Rifkin, J., (2014). *Η κοινωνία του μηδενικού οριακού κόστους*. Εκδ: Ενάλιος, Αθήνα.

Αγγλική

Akula, V., (2010). *A fistful of rice: My unexpected quest to end poverty through profitability*. ed: Business University Press, Harvard, Boston.

Defourny, J. B., (2001) *The emergence of social enterprise*, Ed:Routledge. London.

Kernil, J., (2009). *The Social Enterprise - A global comparison*. Ed: University Press, New England.

Nasioulas, I., (2012). *Greek social economy revisited*.Ed: Peter Lang, Frankfurt am Main.

Salamon, L. & Young, D., (2012). *The state of nonprofit America*. Ed: Brookings Institution Press.

Μελέτες-Έρευνες

Βρετανικό Ινστιτούτο στην Αθήνα. Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα, (2018) :Εκδ: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Αθήνα.

Εθνικό Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, (2006). *Ενεργειακές Καλλιέργειες για την παραγωγή υγρών και στερεών βιοκαυσίμων στην Ελλάδα*, Εκδ: ΚΑΠΕ, Αθήνα.

Ε.Ο.Κ.Ε, (2013). *Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην ΕΕ*, εκδ: Ε.Ο.Κ.Ε, Βρυξέλλες.

Ε.Ο.Κ.Ε, (2016). *Ευρωπαϊκή Ατζέντα για μια συνεργατική οικονομία*. Εκδ: ΕΟΚΕ, Βρυξέλλες.

Επιτροπή, Ε., (2013). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*, Μάρτιος, τεύχος 4. Εκδ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.

CIRIEC, (2012). *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Εκδ: ΕΟΚΕ, Βρυξέλλες.

Καλογεροπούλου, Μ. & Σιάχου, Ε., (2012). *Επιχειρήσεις θερμοκοιτίδας και στήριξη στο ξεκίνημα*. Εκδ: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Κατηχωρίτης, Σ., (2016). *Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα και στην Ευρώπη του 2020. Εκπαίδευση, Διά Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία*, στα Πρακτικά Πρώτου Πανελληνίου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή, Του Ελληνικού Ινστιτούτου Οικονομικών της Εκπαίδευσης, της Εκπαίδευσης και Διά βίου Μάθησης, Έρευνας και Καινοτομίας. σελ :325-350. Εκδ: Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Αρθρογραφία

Αβαρλής, Δ., (2020). www.energia.gr. [Online]

Available at: <https://www.energia.gr/article/162886/to-mellon-ton-energeiakon-kalliergeion-sthn-ellada>

Εθνικό Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, (2006). *Ενεργειακές καλλιέργειες για την παραγωγή υγρών και στερεών βιοκαυσίμων στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΚΑΠΕ.

ΕΟΚΕ, (2013). *Πρόσφατες εξελίξεις της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, σ.1.: Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή.

ΕΟΚΕ, (2016). *Ευρωπαϊκή Αντζέντα για μια συνεργατική οικονομία*, Βρυξέλλες: ΕΟΚΕ.

Επιτροπή, Ε., (2013). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη*, Μάρτιος, Issue 4.

Η.Α.Ε., Π. τ. Ε. σ. Ε., (2013). <https://agora.mfa.gr>. [Online]

Available at:

<https://agora.mfa.gr/infofiles/radF90C9Dubai%20Capital%20of%20Islamic%20Economy.pdf>

[Accessed Δευτέρα Ιουνιος 2020].

Καλογεροπούλου, Μ. & Σιάχου, Ε., (2012). *Επιχειρήσεις θερμοκοιτίδας και στήριξη στο ξεκίνημα*, Εκδ: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Κιτσικόπουλος, (2020). <https://gr.boell.org/el/>. [Online]

Available at: <https://gr.boell.org/el/2020/02/06/energy-hands-citizens-example-germany-transition-collective-models-energy-production>

[Accessed 2 -6 -2020].

Μπαμίδης, Π., (2016). *Κοινωνική Καινοτομία στην Υγεία*, στο: Θέματα Κοινωνικής Οικονομίας. Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, σελ 309., Θεσσαλονίκη.

Νασιούλας, Ι., (2016). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα*. Στο: Θέματα Κοινωνικής Οικονομίας. Εκδ: Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.

Ρομπ, Α., n.d. <https://gr.euronews.com>. [Online]

Available at: <https://gr.euronews.com/2016/10/12/dubai-vies-to-be-halal-hub>

[Accessed Δευτέρα Ιούνιος 2020].

Agrewal, A., Catalini, C. & Goldfarb, A., (2015). *Crowdfunding Geography, Social networks and the timing of Investment Decisions*. Journal of Economics and management strategy, Issue 24, pp. 253-274.

Akula, V., (2010). *A fistful of rice: My unexpected quest to end poverty through profitability*. Harvard Business University Press, Boston.

Anon., (2016). <https://www.capital.gr>. [Online]

Available at: <https://www.capital.gr/epikairoτητα/3100199/kina-sullipseis-gia-apati-puramida-upsous-7-6-dis-dol>

[Accessed Τρίτη, Ιούνιος 2020].

Backman S.R, & S. E., (2000). *Healthy Organisations , Unhealthy Communities? Non profit management and leadership*. , Vol10, issue4, Ed:Wiley, USA.

Bishop, G. M., (2015). *Philanthrocapitalism comes of age*, p.p 113-119. In: R. P. A Nichols, ed. Social Finance. s.l.:Oxford University Press.

CIRIEC, (2012). *Η κοινωνική οικονομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, ΕΟΚΕ, Βρυξέλλες.

Defourny, J. N., (2013). *Social enterprise in Europe-At the crossroads of market, public policies and third sector. Policy and society*, pp. 231-242.

Grimaldi, R. & Grandi, A., (2003). *Business incubators and new venture creations-An assessment of incubation models*. Technovation, 25(2), pp. 111-121.

Hodgkinson, V. & Painter, A., (2003). *Έρευνα τρίτου τομέα σε διεθνή προοπτική: Ο ρόλος του ISTR*. Voluntas: Διεθνές περιοδικό εθελοντικών και μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, Issue 14.

<https://gr.boell.org/el/2020/02/06/energy-hands-citizens-example-germany-transition-collective-models-energy-production>, n.d. <https://gr.boell.org/el>. [Online]

Available at: <https://gr.boell.org/el/2020/02/06/energy-hands-citizens-example-germany-transition-collective-models-energy-production>

[Accessed 2 6 2020].

Kerlin, J., (2009). *The Social Enterprise - A global comparison*, Ed: UPNE. Bangkok.

Moll, G., (2019). <https://www.enallaktikos.gr>. [Online]

Available at: <https://www.enallaktikos.gr/Article/46051/oikonomia-gia-to-koino-kalo-ena-oikonomiko-montelo-sthn-yphresia-olwn-alla-kai-toy-periballontos>

[Accessed Τρίτη, Μάιος 2020].

Porter, M. & Kramer, M., (2011). *Creating Shared Value*. Harvard Business Review, January.

Scillitoe, J. & Chacabati, A., (2010). *The role of incubator interactions in assisting new ventures*. Technovation, 30(3), pp. 155-167.

Social Enterprise, E. V., (2018). *Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα*, Εκδ.: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Wong, J., Ortmann, A., Motta, A. & Zhang, L., (2017). *Understanding Social Impact Bonds and their alternatives*. *Experiments in organisational economics, Issue 19*, pp. 39-83, Ed: Macquarie University.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Το Πολωνικό ίδρυμα Αλληλοβοήθειας Barka.

Με την πτώση του κομμουνισμού στην Ευρώπη το 1989, η Πολωνία-όπως και τα υπόλοιπα ως τότε κομμουνιστικά κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου-, πέρασε από την κρατική οικονομία στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, οξύνοντας κοινωνικά προβλήματα σαν αυτά των αστέγων. Πώς θα μπορούσαν να ενταχθούν στο νέο οικονομικοκοινωνικό μοντέλο, πρώην φυλακισμένοι, αλκοολικοί, μακροχρόνια άνεργοι; Η λύση θα ήταν ένας εναλλακτικός υποστηρικτικός μηχανισμός, αλλά ποιος;

Το Ίδρυμα Αλληλοβοήθειας Barka, βασισμένο στην πρωτοπόρο ιδέα ενός ζευγαριού, απευθύνθηκε αρχικά στο πρόγραμμα EQUAL της ΕΚΤ ζητώντας οικονομική στήριξη και στοχεύοντας στο να καταστεί κέντρο κοινωνικής καινοτομίας: Δημιούργησε αγροκοινότητες στους τόπους καταγωγής των αποκλεισμένων ομάδων, όπου ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού έβρισκαν και απασχόληση ώστε να ζουν με επάρκεια αγαθών και στοιχειώδη θεραπεία, όπου αυτό απαιτείτο. Σήμερα, το οικοσύστημα αυτό μετρά 70 κέντρα κοινωνικής ένταξης βοηθώντας μειονεκτούντα άτομα σε αυτοαπασχόληση, εκπαιδεύοντας τα στην κηπουρική, τη ραπτική, και παρέχοντας συμβουλές πάνω σε χρηματοοικονομικά ζητήματα.

Το Barka έχει όμως δημιουργήσει και 100 συμπράξεις μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σε όλη την πολωνική επικράτεια δεσμεύοντας τις τοπικές αρχές και διάφορες κοινωνικές οργανώσεις στην ανάπτυξη μηχανισμών που θα συμβάλουν στην άρση οιασδήποτε μορφής κοινωνικού αποκλεισμού.

Πρόσφατα, δραστηριοποιείται και σε άλλες γειτονικές χώρες, όπως η Ιρλανδία, η Γερμανία, ακόμα και στην Αφρικανική ήπειρο, διευκολύνοντας την επανασύνδεση οικογενειών προσφύγων και μεταναστών και εισάγοντας τους στη συνέχεια, στην κουλτούρα της ενασχόλησης τους με την κοινωνική επιχειρηματικότητα για την οριστική άρση του κοινωνικού αποκλεισμού τους. Πόσοι άνθρωποι απασχολούνται στο Ίδρυμα Barka; - Περισσότεροι από το «μαγικό» αριθμό των 5.000, μας πληροφορεί ο Οδηγός για την Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα που εξέδωσε η Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης Κοινωνικών Υποθέσεων και Κοινωνικής Ένταξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

2. Ετήσια Έκθεση της DELOITTE: Τι πιστεύουν οι επιχειρηματίες και οι εργαζόμενοι για το παρόν και το μέλλον τους;

Πώς θα μπορούσαν επιχειρήσεις υπό τον κίνδυνο κατάρρευσης να μεταπέσουν σε βιώσιμα σχήματα αναπτύσσοντας μάλιστα εποικοδομητικές συνέργειες; Πού θα μπορούσαν να εντοπίσουν τους κατάλληλους υποστηρικτικούς μηχανισμούς για αυτόν το σκοπό;

Η Deloitte, είναι ο πολυεθνικός οργανισμός που μεσολαβεί για να υποστηρίξει τέτοιου είδους επιχειρήσεις. Για την ακρίβεια, παρέχει ελεγκτικές, φορολογικές, συμβουλευτικές υπηρεσίες, διαχείριση επιχειρηματικού κινδύνου και χρηματοοικονομικές συμβουλευτικές υπηρεσίες με περισσότερους από 225.400 επαγγελματίες σε παγκόσμιο επίπεδο.^[3] Στο σύνολο της χρήσης για το 2015, η εταιρεία είχε ρεκόρ κερδών με έσοδα 35,2 δισεκατομμύρια δολάρια.^[4] Από το 2016, η Deloitte είναι η 6η μεγαλύτερη ιδιόκτητη οργάνωση στις Ηνωμένες Πολιτείες.^[5]

Θεωρείται από τις λεγόμενες «Big Four» με το μεγαλύτερο δίκτυο επαγγελματικών υπηρεσιών στον κόσμο, με βάση τα έσοδα και το μεγαλύτερο σε αριθμό επαγγελματιών.

Παράλληλα όμως, κάθε χρόνο κατά την τελευταία δεκαετία, συντάσσει εκθέσεις για τις τάσεις του παγκόσμιου ανθρωπίνου κεφαλαίου.

Στην τελευταία της έκθεση, απευθυνόμενη σε 10.000 ερωτηθέντες από 119 χώρες, οι συμμετέχοντες απάντησαν σε ποικιλία άκρως ενδιαφερόντων ερωτημάτων, αμέσως και εμμέσως σχετιζόμενων με την κοινωνική επιχειρηματικότητα τον 21ο αιώνα.

Το 56% δήλωσε ότι ζητήματα του κοινωνικώς επιχειρείν θα απασχολήσουν πολύ τους ηγέτες επιχειρήσεων κατά την επόμενη τριετία. Η πιο μεγάλη «τάση» όμως, ήταν και θα είναι ο επαναπροσδιορισμός του τρόπου εκπαίδευσης και παροχής εργασίας με μόνο το 10% των ερωτηθέντων να απαντά ότι είναι προετοιμασμένοι να διαχειριστούν το ζήτημα αυτό. Η συντριπτική πλειοψηφία δέχεται ότι τόσο η συμβατική όσο και η κοινωνική επιχειρηματικότητα θα κληθούν πολύ σύντομα να επανασχεδιάσουν την εργασία στη σύζευξη της τεχνολογικής γνώσης με πολλές συνδυαστικές δεξιότητες των εργαζομένων σε πολλούς τομείς. Πρόκειται για τα superjobs του νέου αιώνα.

Και έπεται συνέχεια: Το 38% των επιχειρηματιών εκτιμά ότι τα διατιθέμενα καινοτόμα εργαλεία στο χώρο εργασίας προμηνύει ένα καλό μέλλον, αλλά το 31% των εργαζομένων θεωρεί ότι λειτουργούν μεν ως ομάδα, αλλά εντός αυστηρών ιεραρχικών ορίων, ειδικά δε για την τεχνολογία, το 65% πιστεύει ότι είναι επαρκής μόνο για την επίτευξη πολύ γενικών στόχων.

Το πιο σημαντικό;- Το 11% των εργαζομένων πιστεύει ότι η αμοιβή ενός χαρισματικού εργαζομένου είναι πολύ κατώτερη του ταλέντου του παρ ό,τι το μέλλον των εταιρειών είναι

στους νέους-ταλέντα και όχι σε «απλώς» διπλωματούχους , ενώ το 23% των επιχειρηματιών παραδέχονται ότι αγνοούν ποιες ανταμοιβές θεωρούν οι εργαζόμενοι τους πως έχουν αξία.

Το πρώτο από τα συμπεράσματα της έρευνας αποδίδει ο επικεφαλής της Deloitte Ελλάδας με το δικό του τρόπο: «Βάσει του μοντέλου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, πρέπει να είμαστε σε θέση να φέρουμε θετικό αντίκτυπο στις νέες ανάγκες των εργαζομένων, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος γιατί βιώνουμε ήδη την τέταρτη βιομηχανική επανάσταση».

3. Ισραήλ και καινοτομία: Η ιστορία και η δράση της Mashav.

Η Mashav είναι ο ισραηλινός κυβερνητικός οργανισμός για την Παγκόσμια Ανάπτυξη και Συνεργασία και εν πολλοίς ή εν ολίγοις υπεύθυνος για την παγκόσμια αναγνώριση του Ισραήλ ως start up nation: Με πληθυσμό μόλις 8 εκατομμύρια , η χώρα αυτή διαθέτει περισσότερες από 6.000 νεοφυείς επιχειρήσεις, ενώ 1.000 αναδύονται ετησίως.

-Τι ακριβώς κάνει η Μασάβ; Επικεντρώνεται στην ενίσχυση της εκπαίδευσης και των δεξιοτήτων νέων κοινωνικών επιχειρηματιών και στην ανάπτυξη «ευνοϊκού εθνικού οικοσυστήματος της καινοτόμου επιχειρηματικότητας», κλείνοντας όμως το μάτι και σε περιφερειακές και διεθνείς συνεργασίες.

Η ιστορία του ξεκινά το 1961, όταν η Γκόλντα Μέιρ ιδρύει στη Χαΐφα-σημερινό διεθνές κέντρο της καινοτόμου επιχειρηματικότητας το Διεθνές Εκπαιδευτικό Κέντρο «Μασαβ Κάρμελ» με σκοπό να παράσχει τα κατάλληλα εργαλεία σε γυναίκες αναπτυσσόμενων χωρών για την ενεργό συμμετοχή τους στην επιχειρηματική αρένα. «Δυνατά σημεία» του Ισραήλ από τότε, η γεωργία, οι υδατοκαλλιέργειες, η ιατρική τεχνολογία και έρευνα, η εξειδίκευση σε διάφορα εκπαιδευτικά μοντέλα.

Έκτοτε, περισσότερα από 25.000 άτομα από 140 χώρες έχουν ωφεληθεί από τα εκπαιδευτικά προγράμματα της Μασάβ , με τη συντριπτική πλειοψηφία εξ αυτών να έχουν ηγετικές θέσεις στο χώρο των επιχειρήσεων.

Σήμερα, η Μασάβ είναι μέλος της Οικογένειας των Εθνών για την Post 2015 Agenda βιώσιμη ανάπτυξη, και στοχεύει όχι απλώς στην ενίσχυση των διεθνών συνεργασιών στον τομέα της καινοτομίας υπέρ της παγκόσμιας ευημερίας, αλλά στη διασφάλιση πρωτίστως της σωστής εκπαίδευσης των... εκπαιδευτών της!

Και εδώ είναι που οι δραστηριότητες του κυβερνητικού αυτού οργανισμού αφορούν και τη χώρα μας, αλλά και την Κύπρο: Όπως εξηγεί ο ακόλουθος Τύπου στην Ισραηλινή Πρεσβεία στην Αθήνα κ. Ουίλυ Αναγνωσταράς, από το 2018 η Mashav προσκαλεί στα εκπαιδευτικά της προγράμματα υπό τον τίτλο «Innovation Road Map: How to Scale Up Your Start Up» να συμμετάσχουν και επίδοξοι κοινωνικοί επιχειρηματίες, αλλά και άτομα ήδη έμπειρα στο χώρο που όμως επιδιώκουν να εκπαιδευθούν και τους επιχειρηματίες. Το Ισραηλινό Υπουργείο Εξωτερικών καλύπτει 100% τις εκπαιδευτικές δαπάνες και τα έξοδα διαμονής των συμμετεχόντων, ενώ τυπική προϋπόθεση συμμετοχής είναι οι υποψήφιοι εκπαιδευόμενοι στην κοινωνική επιχειρηματικότητα να έχουν τριετή εμπειρία σε συναφείς τομείς με αντίστοιχα διπλώματα και να είναι αγγλόφωνοι.

Ειδικά κατά την τελευταία τριετία, το ισραηλινό ενδιαφέρον εστιάστηκε στη στήριξη ιδιωτών επιχειρηματιών που επιθυμούν να βοηθήσουν μικρούς, τοπικούς επιχειρηματίες στην ίδρυση των start up επιχειρήσεών τους.

Ως προς την αξιολόγηση του έργου της και τον κοινωνικό αντίκτυπο από τη δραστηριότητα των νεοφυών Ελλαδιτών και Κυπρίων επιχειρηματιών, και με δεδομένο ότι τις εκπαιδεύσεις αυτές το Ισραήλ τις αντιμετωπίζει ως μέρος διακρατικών οικονομικών συνεργειών, η Μασάβ απέστειλε ισραηλινούς αρμοδίους στην Κύπρο το φετινό Φεβρουάριο που συζήτησαν με τους εκπαιδευθέντες την αποτελεσματικότητα των σεμιναρίων και κατέγραψαν προτάσεις προς βελτίωση της εκπαιδευτικής δράσης.

Ο βαθμός αποτελεσματικότητας αφορούσε τους τρόπους σχεδιασμού κρατικών πολιτικών για την ενθάρρυνση της καινοτομίας, την προώθηση της λειτουργίας των θερμοκοιτίδων επιχειρήσεων, τα επενδυτικά κεφάλαια υψηλού κινδύνου και τους οικονομικούς επιταχυντές. Μεταξύ των «γνωρίμων» σε πολλές από αυτές τις συναντήσεις, είναι και ο καθηγητής Χημείας Νταν Σέκτμαν του Πανεπιστημίου Technion, ο οποίος, όταν είχε ανακαλύψει τους ημι-κρυστάλλους, αντιμετωπίστηκε άκρως περιφρονητικά από το διάσημο καθηγητή Λίνους Πόλινγκ, που έμεινε στην ιστορία όχι τόσο επειδή βραβεύτηκε με Νόμπελ, όσο για τη φράση του: Ημι-επιστήμονες υπάρχουν, ημι-κρύσταλλοι όμως, όχι».

Τελικά, ο Σέκτμαν βραβεύθηκε με Νόμπελ, ενώ, όταν προσκαλείται στα προγράμματα της Mashav, αναπτύσσει συνήθως το αγαπημένο του θέμα: «Η τεχνολογική επιχειρηματικότητα ως κλειδί για την παγκόσμια ευημερία και ειρήνη».

4. Νομοθεσία για Ε.ΚΟΙΝ σχετική με την Κ.ΑΛ.Ο. όπως καταγράφεται στον Οδηγό «Χτίζοντας Ενεργειακές Κοινότητες» του ιδρύματος Χάϊνριχ Μπελλ.

N. 602/1915	Ενθαρρύνει τη δημιουργία συνεταιρισμών, ενώ ταυτόχρονα δίνει τη δυνατότητα στους συνεταιριστικούς φορείς που λειτουργούν υπό άλλη νομική μορφή να αποκτήσουν τη νομική μορφή του συνεταιρισμού.
Σωματεία, Άρθρο 78-106 ΑΚ	Προβλέπει ότι τα σωματεία δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα.
Ιδρύματα, Άρθρο 108 ΑΚ	Ορίζει τα ιδρύματα ως αντέδρατες που χρησιμοποιούν τους πόρους τους για την εξυπηρέτηση ειδικού σκοπού.
Γυναικείοι Συνεταιρισμοί, N. 921/1979	Προβλέπει τη δημιουργία των πρώτων γυναικείων συνεταιρισμών, που προωθούν την τοπική ανάπτυξη και τον πολιτισμό.
Αστικοί Συνεταιρισμοί, N. 1667/1986	Προβλέπει τη δημιουργία αστικών συνεταιρισμών.
Συνεταιριστικές Τράπεζες, N. 2076/1992	Προβλέπει τη δημιουργία των συνεταιριστικών τραπεζών στην Ελλάδα.
Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης, N. 2716/1999	Προβλέπει την αποϊδρυματοποίηση των ψυχικά ασθενών μέσω κοινωνικών συνεταιρισμών περιορισμένης ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ).
Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρεία, 741 ΑΚ	Προβλέπει ότι οι αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρίες συνιστούν μια σύμβαση μεταξύ δύο ή περισσότερων μερών, που έχουν, αμοιβαίως, υποχρέωση να επιδιώκουν με κοινές εισφορές κοινό σκοπό και ιδίως οικονομικό.
Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, N. 4019/2011	Επικεντρώνεται στη θέσπιση της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης ως νέου είδους επιχείρησης (ΚΟΙΝΣΕΠ).
Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της, N. 4430/2016	Προβλέπει ένα νέο πλαίσιο για διαφορετικά είδη μη κερδοσκοπικών φορέων και επιχειρήσεων που εφαρμόζουν δημοκρατικό σύστημα λήψης αποφάσεων και έχουν έναν ξεκάθαρο συλλογικό και κοινωνικό αντίκτυπο, ενώ παράλληλα καλύπτουν μια κοινωνική ανάγκη προσφέροντας μια εναλλακτική λύση στην αγορά. Εισάγει ένα νέο τύπο επιχείρησης, τον <u>Συνεταιρισμό Εργαζομένων</u> καθώς και συγκεκριμένα κριτήρια για τον καθορισμό των Φορέων ΚΑΛΟ.
N. 4513/2018	Πρωθει την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στον ενεργειακό τομέα και εισάγει έναν τύπο αστικού συνεταιρισμού αποκλειστικού σκοπού, την Ενεργειακή Κοινότητα (ΕΚΟΙΝ).

5. Πιθανοί συμμετέχοντες σε ενεργειακές κοινότητες σύμφωνα με τον Οδηγό του Ιδρύματος Χάϊνριχ Μπελλ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Ενδεικτικές ομάδες ενδιαφερόμενων φορέων που μπορούν να συμμετέχουν σε ΕΚΟΙΝ ²²

ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΕΝΟΙ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΜΙΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	
Τελικοί χρήστες και Τοπική Κοινωνία	<ul style="list-style-type: none"> • Ιδιώτες/Νοικοκυριά • Εκπρόσωποι από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚΟΙΝΣΕΠ) & άλλοι εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών • Διαχειριστές κτιριακών εγκαταστάσεων • Τοπικές επιχειρήσεις (π.χ. βιοτεχνίες, έμποροι) • Τοπικές ενώσεις αγροτών • Τουριστικές επιχειρήσεις (π.χ. ξενοδοχεία, επιχειρήσεις εστίασης)
Φορείς/Οργανισμοί	<ul style="list-style-type: none"> • ΟΤΑ (π.χ. Δήμοι, Περιφέρειες), Τοπικοί/περιφερειακοί φορείς χάραξης πολιτικής (π.χ. Οργανισμοί Ανάπτυξης) • Δημοτικές υπηρεσίες και σχετικές εταιρείες (π.χ. δημοτικές επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, μεταφορών) • Θεσμικοί φορείς όπως εμπορικά επιμελητήρια, τεχνικά επιμελητήρια • Εκπαιδευτικοί φορείς (π.χ. Ερευνητικά Ινστιτούτα, ΑΕΙ, σχολεία, κ.ά.) • Τεχνικοί Εμπειρογνώμονες (εμπειρογνώμονες, νομικοί, τεχνικοί & οικονομικοί σύμβουλοι, κ.λπ.)
ΦΟΡΕΙΣ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΗΦΘΟΥΝ ΥΠ' ΟΨΙΝ, ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΕΙΔΙΚΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	
Φορείς/Οργανισμοί που μπορεί να συμμετέχουν στην υλοποίηση έργων ΑΠΕ	<ul style="list-style-type: none"> • Προμηθευτές/ενώσεις εγκαταστατών συστημάτων ΑΠΕ • Παραγωγοί Ενέργειας από ΑΠΕ • Ερευνητικοί φορείς • Σύνδεσμοι/ενώσεις ιδιοκτητών ακινήτων (κτιρίων/γης) • Αγροτικοί ή δασικοί συνεταιρισμοί
Φορείς που μπορεί να συμμετέχουν στην υλοποίηση έργων Ενεργειακής Απόδοσης	<p>Στον κτιριακό τομέα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Κατασκευαστικές εταιρείες-Εργολήπτες • Τεχνικά γραφεία-Μηχανικοί • Προμηθευτές τεχνολογίας/προϊόντων • Σύνδεσμοι/ενώσεις ιδιοκτητών ακινήτων (κτιρίων/γης) • Ερευνητικά Ινστιτούτα, Εμπειρογνώμονες σε εφαρμογές Εξοικονόμησης Ενέργειας <p>Στο βιομηχανικό τομέα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Μονάδες παραγωγής θερμικής ενέργειας (π.χ. εταιρείες τηλεθέρμανσης) • Κατασκευαστές <p>Στον τομέα των μεταφορών:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Συγκοινωνιολόγοι • Ιδιωτικές/δημόσιες εταιρείες μεταφορών • Οργανισμοί μεταφορών • Ποδηλατικοί σύλλογοι

6. Γυναικεία κοινωνική επιχειρηματικότητα: Η Μελίνα Ταπραντζή και η Wise Greece.

Η Wise Greece ιδρύθηκε το 2013 από τη Μελίνα Ταπραντζή, μια νέα κοπέλα –πρότυπο στο χώρο της γυναικείας κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η ιδέα της ήταν άκρως επιτυχής: Υπάρχουν παραγωγοί που συναντούν μεγάλη δυσχέρεια στην προώθηση των τοπικών τους προϊόντων. Από την άλλη, υπάρχουν πάνω από ένα εκατομμύριο άνθρωποι που σε περιόδους ύφεσης, αδυνατούν να εξασφαλίσουν την καθημερινή τους τροφή. Η Μελίνα σκέφτηκε να συστήσει μια Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία με στόχο να μεσολαβεί στην προώθηση των ελληνικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού, ώστε, αφενός να ικανοποιούνται οικονομικά οι παραγωγοί, αφετέρου, με τα κέρδη της εταιρείας, εκείνη να αγοράζει με τη σειρά της τρόφιμα, διοχετεύοντας τα στη συνέχεια σε φιλανθρωπικά ιδρύματα (και γενικά σε συσσίτια και κοινωνικά παντοπωλεία) που προσφέρουν βοήθεια σε ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού.

Αποτέλεσμα: Περισσότεροι από 100 παραγωγοί, συνεργαζόμενοι με τη WISE GREECE, προωθούν σήμερα περισσότερα από 2.500 ελληνικά προϊόντα «της μάνας γης» (ελαιόλαδο, όσπρια, βότανα) στις ΗΠΑ, την Αγγλία, την Πολωνία, ακόμα και στη Σουηδία. Παράλληλα, 40 τόνοι τροφίμων έχουν έως σήμερα διατεθεί από τα κέρδη των πωλήσεων αυτών σε κοινωνικές υπηρεσίες και ιδρύματα «που ταΐζουν αποκλεισμένες πληθυσμιακές ομάδες».

Στην τηλεφωνική της συνέντευξη, έδωσε μεγάλη έμφαση στο «μύθο» που θέλει έναν επίδοξο κοινωνικό επιχειρηματία-πολύ περισσότερο γυναίκα- να μη μπορεί να συστήσει στην Ελλάδα μία start up επιχείρηση εξαιτίας της έλλειψης κεφαλαίου εκκίνησης: «Πολύ άνετα μπορεί σήμερα κάποιος να αντλήσει το κεφάλαιο αυτό απευθυνόμενος στους αρμοδίους. Ζούμε εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παίρνει κανείς δάνειο μέχρι και 15.000 ευρώ. Το πρόβλημα δεν είναι οικονομικό. Είναι να πιστέψεις εσύ στο όνειρό σου, να πάρεις ρίσκα και να βρεις μία ομάδα με την οποία να συνεργάζεσαι μοιραζόμενος το ίδιο πάθος, να τρέχεις, να ρωτάς, να δικτυώνεσαι με όραμα συγκεκριμένο, την ικανοποίηση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ανάγκης», τονίζει.

Δεν συμμαρτίζεται την άποψη ότι οι γυναίκες υπολείπονται των ανδρών-για τον όποιο λόγο-στην κοινωνική επιχειρηματικότητα, «μη σου πω ότι μπορεί να φτάνει πλέον και το 60% η γυναικεία επιχειρηματικότητα διεθνώς, χώρια ότι είναι όλοι πανεπιστημιακού επιπέδου, εγώ πιστεύω στους ανθρώπινους χαρακτήρες...», δηλώνει, «γκρινιάζοντας» αποκλειστικά και μόνο για τη νομοθετική βελτίωση που προσδοκά από την ελληνική κυβέρνηση στο ζήτημα της φορολόγησης. Την ενδιαφέρει πολύ το mentoring το οποίο σπεύδει να διακρίνει από το lobbying: Και τα δύο είναι απαραίτητα, αλλά είναι δύο διαφορετικά πράγματα, εξηγεί. Το δεύτερο είναι απαραίτητο επειδή δε νοείται κοινωνική επιχείρηση με κοινωνικό αντίκτυπο χωρίς δικτύωση και ανταλλαγή βιωμάτων, ιδεών, προτάσεων. «Δεν μπορείς να έχεις κοινωνική

επιχείρηση και να μη σ' ενδιαφέρει να συζητάς με άλλους επιχειρηματίες, να μην ανταλλάσσετε απόψεις και πληροφορίες για τα καλά και τα αρνητικά που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικοί επιχειρηματίες σε άλλα κράτη. Η εναλλακτική οικονομία είναι οικονομία δικτύων, συνεργασίας και αλληλεγγύης», διευκρινίζει. Όσο για την επιλογή της να είναι η ίδια πλέον και μέντορας, «το να εκπαιδεύεις άλλους που επιθυμούν να γίνουν start uppers, είναι να τους δείχνεις πρώτα απ' όλα τη σημασία της δικτύωσης, της κουλτούρας του ομαδικού πνεύματος. Το «μαγικό» είναι ότι, ενώ εσύ είσαι αυτός που παίρνει το λόγο και αρχίζει να εξηγεί, καταλήγεις να μοιράζεσαι τις ίδιες ανησυχίες του χώρου με το ακροατήριό σου, αλλά μόνο έτσι βελτιώνεσαι εσύ στη δική σου προσπάθεια και στη δική τους.

Αναφορικά με την πανδημία Covid-19, δεν δείχνει να κατανοεί για ποιο λόγο θα μπορούσε αυτή να επηρεάσει αρνητικά τη Wise Greece: «Μα το κοινωνικό επιχειρείν ούτως ή άλλως κοινωνικά προβλήματα σε περιόδους κρίσεων προσπαθεί να επιλύσει», απορεί εύστοχα και συμπληρώνει: «Βεβαίως και οι παραγωγοί μας δυσκολεύτηκαν γιατί μειώθηκαν παραγγελίες, ματαιώθηκαν άλλες, αντιμετώπισαν οι αγορές μας ζητήματα προμηθειών, εγέρθηκαν ζητήματα οικονομικών επαναδιαπραγματεύσεων, η εταιρεία μας όμως δεν έπαψε να εργάζεται –και με τους εθελοντές της- ακόμα και στην περίοδο της καραντίνας: Κάναμε χρήση delivery όπου υπήρχε ανάγκη και take away... οι άνθρωποι χρειάζεται να σιτίζονται... βγάξαμε βιντεάκια μαγειρικής με τα προϊόντα μας που συχνά προωθούσαν «επώνυμοι» από τις κουζίνες των σπιτιών τους ευαισθητοποιημένοι στον κοινωνικό μας σκοπό»..

Σε ερώτηση για το αν και πώς μετρά τον κοινωνικό αντίκτυπο της δραστηριότητας της Wise Greece, απαντά ότι το βλέπει στις αντιδράσεις των ανθρώπων που σιτίζονται και πως επιμένει στη δημιουργία κάθε φορά ενός άρτιου επιχειρησιακού πλάνου προσαρμοσμένου στην ιδιαίτερη ανάγκη κάθε αγοράς, κάθε παραγωγού και κάθε ιδρύματος ώστε να ελαχιστοποιείται η πιθανότητα «αστοχίας».

-Αλήθεια, αστοχίες, λάθη, πίκρες, δεν αντιμετωπίσατε ως τώρα; Δε γίνεται να μη θυμάστε μία φορά που να μην είπατε «και τώρα τι κάνουμε, δεν πάμε καλά..»

- «Το θέμα είναι πώς μετασηματίζεις τις κακές στιγμές σε ικανότητα προσαρμογής στις καταστάσεις, αυτό είναι όλο το θέμα», απαντά η wise Μελίνα της Wise Greece...

7. Οι 100 mentors της ομάδας του Γιώργου Νικολετάκη: Η ψηφιακή κοινωνική καινοτομία στην εκπαίδευση και όχι μόνο.

Οι 100 mentors είναι μία ψηφιακή πλατφόρμα. Προϊόν της παθιασμένης ιδέας του Γιώργου Νικολετάκη και της ομάδας του, δημιουργήθηκε με το στόχο μαθητές, φοιτητές, παιδιά από τις πιο απόμακρες περιοχές της Ελληνικής επικράτειας, αλλά και κάθε περιοχής του πλανήτη, να

καταφέρνουν να επικοινωνούν με τους ανθρώπους που θεωρούν πρότυπα και που, υπό «κανονικές συνθήκες», δεν θα μπορούσαν να συναντήσουν: Υψηλού κύρους επιστήμονες διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, πετυχημένοι επιχειρηματίες, δημόσια πολιτικά πρόσωπα, λειτουργούν ως μέντορες για τους χρήστες της πλατφόρμας, που διά των απαντήσεων που δίνουν στα ερωτήματα των τελευταίων, τους διευκολύνουν στο να αντιληφθούν τι πραγματικά θα ήθελαν να κάνουν στη ζωή τους και τι χρειάζεται για αυτό.

Έτσι, περισσότεροι από 25.000 φοιτητές και εργαζόμενοι από 32 χώρες του κόσμου κάθε μέρα, μπαίνουν στην πλατφόρμα για να επιλέξουν μεταξύ 2.000 διαθέσιμων μεντόρων που εκπροσωπούν εταιρείες και πανεπιστήμια σε 17 χώρες. Δεν επικοινωνούν απλώς «με προσωπικότητες», από ιδρύματα –«στόχους», αλλά συνειδητοποιούν πώς μπορούν να κάνουν τα επαγγελματικά τους όνειρα πραγματικότητα. Ακόμα και εργαζόμενοι που επιθυμούν να αλλάξουν αντικείμενο εργασίας αλλά δεν το τόλμησαν ποτέ, επιχειρούν και αυτοί να γίνουν χρήστες της πλατφόρμας.

Η βραβευμένη www.100mentors.com συνεργάζεται με εκπαιδευτικά ιδρύματα τα οποία στην πλειοψηφία τους βρίσκονται σε ξένες χώρες: ΗΠΑ, Αυστρία, Αφρική. Σύμφωνα με το Γιώργο Νικολετάκη, η χρηματοδότηση της 100mentors ξεπερνάει το ένα εκατ. ευρώ, ενώ το 2017 συνεργάστηκε με 22.000 μαθητές, 3.000 μέντορες, 620 πανεπιστημιακά ιδρύματα και 200 εταιρείες.

Η πλατφόρμα 100mentors λειτουργεί ως εξής: Ο ενδιαφερόμενος μπαίνει στην πλατφόρμα και εγγράφεται ως mentee (υποψήφιος). Συμπληρώνει σύντομο ερωτηματολόγιο. Κατόπιν συνδέεται με τους μέντορές του. Η σύνδεση γίνεται αυτόματα, εφόσον το λογισμικό έχει ψάξει τα προσωπικά χαρακτηριστικά που προέκυψαν από τις απαντήσεις του ενδιαφερομένου και του προσφέρει έτσι τον κατάλληλο μέντορα για το συγκεκριμένο προφίλ του κάθε mentee. Γίνεται πρώτα μια συνομιλία με τους πιο «κατάλληλους» για τον mentee υποψήφιους μέντορες σε live βίντεο. Οι πρώτες συνεδρίες είναι δωρεάν, κατά τις οποίες ο ενδιαφερόμενος δοκιμάζει τους μέντορες του πριν αποφασίσει ποιον τελικά επιθυμεί.

Με δεδομένο ότι η τηλεφωνική συνέντευξη του Γ. Νικολετάκη δόθηκε πολύ πριν την ολοκλήρωση εκπόνησης της ανά χείρας εργασίας, η «τελευταία εξέλιξη» τότε για την 100 mentors, ήταν πως ο ιδρυτής της θα ταξίδευε τον Ιούνιο του 2020 στην Αγγλία, για να διεκδικήσει μέρος από την ετήσια χρηματοδότηση ύψους ενός εκατομμυρίου ευρώ στο πλαίσιο του παγκόσμιου διαγωνισμού κοινωνικής επιχειρηματικότητας **Chivas Venture**. Στον εν λόγω διαγωνισμό, υποβάλλουν αίτηση συμμετοχής 10.000 κοινωνικές επιχειρήσεις ετησίως.

Ο κορωναϊός όμως, έφερε μία άλλη, μεγαλύτερη εξέλιξη για την 100 mentors: Ως γνωστόν, η καραντίνα επέβαλε στα σχολεία την εκπαίδευση εξ αποστάσεως και στους εργαζόμενους την τηλεργασία. Η πλατφόρμα, που χρησιμοποιούσε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα Tipping Point, έγινε τόσο δημοφιλής ώστε να γίνει «πελάτης» της το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Είχε έρθει η ώρα και για την επόμενη μεγάλη ψηφιακή καινοτομία: Το νέο πρόγραμμα εξελίχθηκε και υπό την ονομασία BITE, μεταφέρθηκε στις εταιρείες, για τις οποίες η τηλεργασία ακόμα και μετά την επιστροφή στην κανονικότητα, από αναγκαστική επιλογή μεταπίπτει τώρα σε “must”. Καθώς όμως, η ψηφιακή μάθηση δεν ήταν καθόλου δεδομένη και η τηλεργασία μπήκε βιαστικά στη ζωή μας, το BITE κάνει το εξής ευεργετικό: Δέχεται why questions (ή bite questions, όπως λέγονται) για λογαριασμό των εταιρειών από τους εργαζόμενους που απασχολούνται σε αυτές, υπέρ φυσικά της καλύτερης ευόδωσης των εταιρικών στόχων και εφόσον το εργατικό δυναμικό που ενδιαφέρεται, «αποφοιτήσει» πρώτα από τα γνωστά ως inquiry labs που διδάσκουν πώς να κάνουν έξυπνες ερωτήσεις.

Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις δίνονται σε πολύ συγκεκριμένη και περιοριστική διάρκεια: «Ο μέσος όρος ασχολίας ενός εργαζόμενου μέντορα είναι κατά προσέγγιση πέντε λεπτά/εβδομάδα, γεγονός το οποίο καλύπτει περίπου ένα μέγεθος της τάξης των 500 mentees/έτος, μαθητών ή συναδέλφων του σε όλο τον κόσμο», εξηγεί ο Νικολετάκης⁷¹, με στόχο να μαθαίνουν πολύ γρήγορα οι εργαζόμενοι πώς να αναγνωρίζουν τα blind points, δηλαδή τα αδύναμα σημεία της επιχείρησης ώστε να μπορούν να τα διαχειρίζονται εκπαιδευόμενοι κατάλληλα από τους μέντορες».

---

⁷¹ <https://www.fortunegreece.com>